45

100 soruda / Kırsal Türkiye'nin yapısı ve sorunları / C. O. Tütengil

100 SORUDA

KIRSAL TÜRKİYE'NİN YAPISI VE SORUNLARI

PROF. DR.
CAVİT ORHAN TÜTENGİL

2.
BASKI

GERÇEK YAYINEVİ

100 SORUDA DİZİSİ : 45

Birinci Baskı :
Nisan 1975

Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı :
Aralık 1977

Kapak : Salt Maden
Kapak baskısı : Reyo Ofset

Dizgi ve Baskı :
Gül Matbaası

PROF. DR. CAVİT ORHAN TÜTENGİL

100 SORUDA KIRSAL TÜRKİYE'NİN YAPISI VE SORUNLARI

GERÇEK YAYINEVİ
Cağaloğlu Yokuşu, Saadet İş Hanı, Kat 4
İstanbul

Şükrîye'ye
Desteği ve yardımı için

ÖNSÖZ

Görünen köy kılavuz istemez.
Türk Atalar Sözü

1975'ler Türkiye'sinin kır kesimini ele alan bu çalışmanın amacı «geçiş» döneminin sarsıntılarını ve bunalımlarını yaşayan toplumumuzun bir yanını ön plana çıkarmaktır. Adının da gösterdiği gibi, çok geniş olan bir konunun sınırlı bir çerçeve içinde ele alınışı sözkonusudur. Toplu bir bakış için böyle bir sınırlandırmayı yaparken bağlı kaldığımız öncelikler, zaman boyutunu dar tutmak, güncel sorunlara ağırlık vermek ve gelişme doğrultusunu belirlemek olmuştur, diyebiliriz.

«Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları» dört bölümden oluşmaktadır. «Yapı ve İşleyiş Özellikleri»ni «Genel bir Bakış»la gözler önüne koymaya çalışan «Birinci Bölüm»ü, «Sorunlar - Öneriler - Çözümler» adını taşıyan «İkinci Bölüm» izlemektedir. «Üçüncü Bölüm»de «Sosyo - Ekonomik ve Kültürel Değişmeler» üzerinde durulmuş, «Dördüncü Bölüm»de de «Araştırma Sonuçları Bibliyografya Kaynakları» belirtilmiştir. Konunun özelliği ve karmaşıklığı bölumler arasında kesin sınırlar çizmeyi olanaksız kıldığı için, bir anlamda bölümleme yapay kalmakta, konular bir gelişme çizgisini sürdürerek «bütün»ü oluşturmaktadır.

İlgiyi belli noktalara çekmek. bir çeşit özet vermek düşünceslyle bazı sözcüklerle tümcelerin altı tarafımızdan çizilmiştir. Bu tutumun, dikkatleri belli noktalara çekmekte yararlı olacağını umuyoruz. Okunuşu kolaylaştırmak ve süreklilik sağlamak için de dipnotlarını sayfa altlarında vermekten kaçındık. Ayraç içinde, yararlandığımız kaynağın yalnız sıra numarasını ve sayfasını belirtmekle yetindik. Dileyen okuyucular, kitabın sonuna eklenen «Yararlandığımız Kaynaklar»da gerek sıra numarası alan yapıtların, gerek çizelgelerin altında beiirlenen kaynakların bibliyografik künyelerini topluca bulabileceklerdir. Ayrıca, yine kitabın sonunda yer alan «Çizelgeler» başlıklı sayfalar, aranılacak çizelgelerin kolaylıkla bulunmasına yardımcı olacaktır.

Türkiye'de «Köy Sosyolojisi» diye adlandırılagelen, bizim «Kır Sosyolojisi» denmesini yeğlediğimiz ve daha doğru bulduğumuz bir alana ilişkin olan bu çalışmamız, kendine özgü yapısı ve biçimi için-

de, «Kırsal Türkiye»yi sergilemektedir. Kentlerimizdeki uzantıları ile adım başında karşılaştığımız sorunlar, ozanın «Orda bir köy var uzakta» dediği katı gerçekleri kapıkomşumuz durumuna getirmiştir. Bu kadarı bile, kırsal sorunlar üzerine ciddiyetle eğilmemize yeter de artar. «Evli evinde köylü köyünde gerek» atalar sözünün geçerliğini yitirdiği bir dönemde yaşıyoruz.

Kaynaklara ve bu kitabın «100 Soruda Dizisi» içinde yer almasına ilişkin sınırlamalara, yazara özgü sınırlamalar da eklenmelidir. Okuyucuların eksiklerimizi hoşgörü ve anlayışla karşılayacakları umudunu taşıyoruz.

Levent, Mart 1975 Cavit Orhan Tütengil

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL BİR BAKIŞ YAPI VE İŞLEYİŞ ÖZELLİKLERİ

Soru 1 : Günlük hayatta kullandığımız «köy» ve «kır» sözcüklerinin anlamı nedir? Köysel ve kırsal ne demektir?

Türkçe Sözlük (1974, altıncı baskı) köy'ü şöyle tanımlamaktadır: «Halkı belli bir toprak bütününü işleyen, kır yerleşmesi düzeninde konutlar topluluğu». Farsça kuy sözcüğünden dilimize giren ve biçim kazanan k ö y, kır yerleşmelerinin yaygın adı olmuştur. Iran'da ise kuy «mahalle, sokak» anlamında kullanılmaktadır.

Aynı kaynağa göre kır, «şehir dışı, çoğu boş ve geniş yer» dir. Görüldüğü gibi, kentlerin dışında kalan alanlarla yerleşmeleri dile getiren k ı r sözcüğü köy'ü de kapsamaktadır. Ne var ki, «kır yerleşmesi düzeninde» yalnız köyler değil, henüz köy bile olmamış yerleşmelerle kent sayılma aşamasına ulaşamamış kasabalar da bulunmaktadır.

Eski metinlerde «köv», resmî kayıtlarda köye ve köylüye ilişkin Arapça sözcüklere rastlanır. Bir araştırıcıya göre (1, s. 7) Türkçe sözcüklerin yaygınlık kazanmasında basın olumlu bir rol oynamış, 1962 yılında bir gerekçede «köylüler» deyiminin yer aldığı görülmüştür. Bugün dilimizde köy kökünden türetilmiş çok sayıda sözcük bulunmaktadır.

Bunlardan biri olan «köysel» köye ilişkin olan anlamına gelmektedir. Kıra, kır sorunlarına ve yerleşmelerine ilişkin anlamına gelen «kırsal» terimi ise, «kentsel olmayan» biçiminde tanımlanmaktadır. «Kırsal Türkiye» denilince, sosyolojik bakımdan köylük yerlerin oluşturduğu Türkiye kesimi anlaşılmalıdır.

Soru 2 : Kırsal/kentsel ayırımına niçin gerek duyuluyor? Bu ayırım için ileri sürülen ölçüler nelerdir?

Günümüzün toplumları «küçük köy» den «büyük kent»e kadar uzanan değişik yerleşme birimlerinde bulunmaktadır. Yerleşme birimleri, başta nüfus etkeni olmak üzere, iktisadî faaliyetler ve doğa ile ilişkiler açısından kendine özgü nitelikler taşıyan iki yaşayış biçimini ortaya koymaktadır. Bu yaşayış biçimleriyle yerleşme birimleri

arasındaki bağlar, ortak özelliklerin anlatımını kolaylaştırmak bakımından «kırsal» ve «kentsel» ayırımını gerekli kılmıştır. Böylece, bir topluma yaklaşma ve onu inceleme, ikili bir sınıflamaya varan iki bakış açısını karşımıza çıkarmaktadır. Her ülkede, kent yaşantısının yanı sıra kent-dışı bir yaşantı da vardır. **Kent-dışı ile eşanlamlı olan kırsal, köylerle birlikte belli bir nüfus yoğunluğuna ulaşan kasabaları da kapsamaktadır.** Bunların dışında kalan yerleşmeler de, uç noktası «büyük kent» olan kentsel yerleşme çevresini meydana getirmektedir. Toplumlara yerleşme açısından bir bakış olan «Kır Sosyolojisi» ve «Kent Sosyolojisi» kırsal/kentsel ayırımını gözetmektedir.

Kırsal/kentsel ayırımı için ileri sürülen ölçülerin başında, önemli bir oranda iş-güç biçimlerini, dünya görüşünü, dayanışma ve örgütleşmeyi etkileyen **nüfus** öğesi gelmektedir. Ne var ki, ülkelerin tarihsel gelişimi, yüz ölçümü ve nüfus yoğunluğu, yararlanılabilir toprak alanları, kır/kent yerleşmelerini ayıran nüfus ölçüsünü çok değişik bir biçimde belirlemektedir. Yeryüzünün çeşitli ülkelerinde 100 ile 40 000 arasında değiştiğini gördüğümüz bu nüfus ölçeği, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün istatistiklerinde ve kıyaslamalarında 20 000 olarak saptanmıştır. Aşağıdaki çizelge, çeşitli ülkelerdeki uygulama konusunda bir fikir verebilir:

Çizelge I

KIRSAL/KENTSEL YERLEŞME İÇİN NÜFUS ÖLÇEĞİ

Ülkeler	Nüfus
Belçika Kongosu, Uganda	100
Greenland	200
Danimarka	250
İzlanda	300
Arnavutluk	400
Güney Afrika Birliği	500
Brezilya, Kanada, Malaya, Venezuela	1 000
İranda, Kolombiya, Panama	1 500
Almanya, Angola, Avusturya, Cezayir Fransa, Gabon, İsrail, Kenya, Portekiz Yunanistan	2 000
ABD, Alaska, Portoriko	2 500
Belçika, Hindistan, Gana, Jamaika, İran	5 000
İspanya, İsviçre	10 000
Hollanda	20 000
Japonya	30 000
Kore	40 000

Nüfus ölçüsünün yanı sıra, tarım kesiminin ve tarımdışı kesimlerin iktisadi faaliyeti etkilemesi, kırsal/kentsel ayırımı bakımından önem taşımaktadır. İktisadî faaliyetin niteliği, dünya görüşünü ve örgütleşmeyi belirlediği için, kır ve kent yerleşmeleri ayırımı daha çok açıklık kazanmaktadır.

Soru 3 : Türkiye'de kırsal/kentsel ayırımı neye dayandırılıyor? İleri sürülen değişik nüfus ölçekleri nelerdir?

1975'ler Türkiyesi g e ç i ş (transition) halindeki bir toplumun iki önemli görüntüsünü vermektedir :

a) Tarım toplumundan sanayi toplumuna,

b) Kırsal yapıdan kentsel yapıya ve işleyişe yönelme hepimizin tanık olduğu bu geçişin iki belirgin çizgisidir. Bir yandan, toplumumuzun iç dinamikleri tarafından işletilen mekanizmalarla yönelinen bu geçiş, bir yandan da kalkınma felsefemize dayalı kalkınma planları ile amaçlanan bir kalkınma süreci olmuştur. Kokoninde hızlı nüfus artışı bulunan köyün itişine ve kentin çekişine bağlı iç göçlerin yanı sıra, beş yıllık kalkınma planları, bölge planlama çalışmaları ve bir ölçüde de «toplum kalkınması» ile bu geçiş etkilenmektedir.

Türkiye'deki kırsal/kentsel ayırımı iktisadi faaliyetin niteliği, işbölümü ve dayanışma biçimleri, sosyal örgütler, toplumun bir minyatürü olan ailenin yapısı ve işleyişi, dünya görüşü açılarından değişik iki toplum yapısını ortaya koymaktadır. Tarımsal faaliyetlerin ağırlığını koruduğu kırsal alanlarda mekanik işbölümü ve cemaat ruhunun canlı tuttuğu bir dayanışma ve sosyal örgütler, ailenin geniş ölçüde etkilediği gelenekçi bir dünya görüşü karşımıza çıkmaktadır. Kentsel alanlarda ise sanayi ve hizmetler ağırlık kazanmakta, organik işbölümü ve sosyal örgütleşmeye dayalı dayanışma biçimleri aileyi arka plana iterek yenilikçi dünya görüşünü beslemektedir. Sözkonusu ettiğimiz iki ayrı toplum yapısına bağlı bu özellikler, yerleşme yeri bakımından köylük alanlar da diyebileceğimiz kırsal yerleşmelerde ve kentlerde somutluk kazanmaktadır.

Türkiye'de kırsal/kentsel ayırımı için ileri sürülen nüfus ölçeği değişiktir. İdarî bakımdan 2 000 ölçüsü «resmen» yürürlükte ise de, yerli ve yabancı yazarlar değişik gerekçelerle 3 bin, 5 bin ve 10 bin ölçeklerini önermişlerdir. Kırsal özellikten kentsel özelliğe geçiş için bir eşik olarak ele alınan bu ölçekler içinde 10 bin nüfus ölçüsünün Türkiye gerçeklerine en uygun olduğu, gittikçe güçlenen ve yaygınlaşan bir görüş olmuştur. Devlet Planlama Örgütünün de 10 bin ölçeğini kullanmakta oluşu resmî görüşün de yeni eğilimini yan-

sitması bakımından dikkati çekmektedir. Bize göre de, **Türkiye'de kır yaşantısından ve tarım iktisadının egemenliğinden çıkabilmek için nüfusu 10 bini aşan yerleşmelere geçmek gerekmektedir.** Nüfusu 10 binin altında kalan yerleşme birimleri, yönetim bakımından üstün bir statü kazandıkları durumlarda bile, kırsal yaşantının belirgin özelliklerini korumakta devam etmektedir. Nüfusu 10 bini açan yerleşme birimleri ise, hızla gerileyen tarım kesiminin yerini alan sanayi ve hizmetler kesimiyle, artan nüfusun ve yoğunluğun, kitle haberleşme ve ulaştırma araçlarının, eğitim, sağlık vb hizmetlerde görülen düzey değişikliğinin ve sonuç olarak da kişiliğin gelişmesine yol açan işbölümüne dayalı organik dayanışmanın verimlerini yansıtmaktadır. Böylece, ikili iktisadî ve sosyal yapılar, eşik çizgisi belirlenen iki ayrı odak noktasında, köylük yerlerde ve kentlerde, kendine özgü biçimler kazanmaktadır.

Soru 4 : Doğa ile ilişkileri bakımından toplumların gelişmesindeki aşamalar nasıl sıralanabilir? Köy yerleşmelerinin özellikleri arasında neler vardır?

Genel kanıya göre toplumlar, gıda toplayıcılık aşamasından sonra tarımcı göçebelik aşamasına varmışlardır. Bu aşamada bitki ve hayvan yetiştirme bir arada yürütülüyordu. Toprağa yerleşme aşamasında «köy» ler kurulmuş, gelişme olanaklarına kavuşan köyler «kasaba» halini almış, giderek kentler ve büyük kentler ortaya çıkmıştır.

Bizim konumuz bakımından önem taşıyan «köy halinde yerleşme» şu özellikleriyle dikkati çekmektedir :

- Yerleşme konusunda genel bir kural yoksa da **başlangıçta köy bir akrabalık zümresiydi.**
- **İlk köyler,** her şeyden önce iktisadî üretim bakımından olduğu gibi, din ve sosyal ilişkiler bakımından da **başlı başına bir sosyal birlikti.**
- İktisadî fonksiyonu ticaret değil, hayvancılık ve tarımcılıktı.
- **Uzun süren toprağa yerleşme süreci, on bin yıllık insan çabasını aldığı halde bugün de tamamlanmış değildir.**
- Bir dönümlük bir tarlanın, iyi bakıldığı zaman mer'a olarak kullanıldığından daha çok insanı besleyebileceği gözden kaçmamıştır.
- Köy yerinin seçilmesinde, duruma göre, kuyu ve kaynak, su baskınlarından korunma, savunma ihtiyacı ve özellikle de toprağın verimliliği etkili olmuştur (2, s. 26 - 28).

Köy yerleşmeleriyle ilgili özellikleri, köyo biçim kazandıran or tak değerler olarak günümüzün toplumlarında da görebiliriz. **Toplumun bütününe kıyasla «köy» görece «kapalı toplum» niteliğini günümüzde** de korumaktadır. Geniş anlamlı tarımsal faaliyet, çiftçilik - hayvancılık - ormancılık - balıkçılık ve arıcılık biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Kırsal alanlarda «doğa» egemenliğini sürdürürken kentsel alanlarda teknoloji ve bilgi, toplumun doğa üzerindeki egemenliğini güçlendirmektedir. Bunun bir sonucu olarak **kırsal yerleşmelerdeki fatalist dünya görüşünün yerini kentsel yerleşmelerde özgürlükçü dünya görüşü almaktadır.**

Öte yandan, çağdaş toplumlarda tarım ve tarım kesiminin yerl bakımından da ilginç değişmeler ortaya çıkmaktadır. Bir yandan, yaygın (ekstansif) tarımdan yoğun (entansif) tarıma geçilmekte, insan ve hayvan gücünün yerini tarımda makineleşme almaktadır. Bir başka deyişle, sanayi kesiminin yöntemleri tarım kesiminde de uygulanma olanakları bulmaktadır. Bir yandan da, insanlığın gelişmesinde toprağa yerleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan **«tarım uygarlığı»**, sanayi uygarlığına basamak ve destek olduktan sonra, çağdaş gelişmiş toplumlarda **«üçüncü kesim uygarlığı»** adı verilen hizmet kesiminin zaterini sağlamak için, az insan gücüyle üstün verimlilik görevini yüklenmektedir. Fransız iktisatçısı Jean Fourastié'nin hesaplamalarına göre, 1800 yıllarında tarım - sanayi hizmetler kesimlerinin % olarak oranları, sırasıyla 80, 10 ve 10 olarak belirlenirken, 2000'lerde bu oranlar tersine çevrilerek 10, 10 ve 80 oranlarına dönüşecektir. Bu durumda tarım kesimi, insan gücünün küçük bir dilimine dayalı olarak, bu kesimin dışında kalanlara da bitkisel ve hayvansal besinler sağlamak görevini yüklenecektir. Görüldüğü gibi, tarımsal faaliyet önemini korurken, yapı ve işleyiş değişikliklerine de uğramak zorunda kalacaktır.

Soru 5 Ülkemizde nüfus, yerleşme birimlerini nasıl etkiler?

Türkiye'deki yerleşmeler bir veri olarak ele alınırsa, nüfus öğesine bağlı kalınarak yerleşme birimlerini başlıca üç bölümde toplamak mümkündür. Bunlar, sırasıyla, nüfusu 2 bine kadar olan «köy»ler, nüfusu 2 bini aşan ve 20 bine kadar ulaşan «kasaba»lar ve nüfusu 20 binin üstündeki «kent»lerdir. «Köy - altı yerleşmeleri» adı da verilen «dağınık ve eksik yerleşmeler» ile nüfusu 100 binin üstünde olan ve «büyük kent» adı verilen iki uç yerleşmesiyle, nüfusa bağlı kalınarak yerleşme birimlerini beşli bir bölümlemeye de çıkarabiliriz.

Kırsal/kentsel ayırımı için 2 bin ölçüsünü benimseyen resmî gö-

rüş yalnız köy yerleşmelerini kırsal alan olarak ele almakta, bu durumda Türkiye nüfusunun kentli dilimi daha büyük oranlarla dile getirilmiş bulunmaktadır. 10 bin ölçüsünün geçerli olması halinde ise, nüfusu 10 bine kadar olan kasabalar da köylerle birlikte kırsal yerleşmeler içinde ele alınacak, dolayısıyla nüfusumuzun kentsel dilimi, öncekine kıyasla, daha küçük bir oranla ifade edilebilecektir. Gerçekçi bir yaklaşım için 10 bin ölçüsünün, şimdilik, daha uygun olduğunu belirtmeliyiz. Kentleşme olayı hız kazanınca, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün önerdiği 20 bin ölçeği Türkiye'de de geçerli olabilir.

Sosyo-ekonomik ve kültürel bir nitelemeye dayandırılan köy - kasaba - kent üçlüsü, ileride görüleceği gibi, yönetim kademeleriyle her zaman koşutluk göstermez. Bu yüzden, uygulama alanında çok sınırlı olarak kalsa da, kural dışı olan birtakım durumlar ortaya çıkabilir. İlçe hatta il merkezi olduğu halde kırsal alanlarla birlikte ele alınması gereken yerleşmeler olabilir.

Devlet İstatistik Enstitüsü, genel nüfus sayımı sonuçlarını k ö y (bucak ya da muhtarlık) ve ş e h i r (il ve ilçe merkezleri) nüfusları olarak vermektedir. Bunun içindir ki, nüfusla ilgili istatistikleri ve kırsal/kentsel ayırımına ilişkin oranları değerlendirip karşılaştırırken, çıkış noktasının ne olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Soru 6 : Yerleşme etkenleri nelerdir?

Yerleşme etkenlerinin başında doğaya ilişkin olanlar gelmektedir. Engebeler, eğilim ve yükselti, su kaynakları, iklim ve bitki örtüsü yerleşmeyi olduğu kadar, yerleşmenin seyreklik ve yoğunluğunu da etkilemektedir. Bunun bir sonucu olarak, özellikle köy yerleşmelerinde, toplu, dağınık ve seyrek yerleşmeler ortaya çıkmaktadır. Doğanın yanı sıra güvenlik ve ulaştırma gibi etkenlerle iktisadî ve sosyal etkenleri kavrayan beşerî etkenler yerleşmelerde başlıca rolü oynamaktadır.

Köyler açısından dağınık yerleşmede «geçim» ve «oturma» görevleri birlikte yürütüldüğü halde, toplu yerleşmede «köy topluluğunun oturma yeriyle bu topluluğun geçimini sağlayan iktisadî faaliyet sahası birbirinden açıkça ayrılır. Köylülerin oturma yeri iktisadî faaliyetlerine sahne olan geniş köy ülkesi dahilinde tek ve küçük bir nokta teşkil eder. İşte cemaati, ev topluluğu, bağ, bahçe, tarlaları, hayvanları ve köy halkının müşterek faydalandığı cami, okul, mezarlık, harman yeri, çeşme, kuyu, pınar, mera, yaylak, kışlak, otlak, koru, baltalık gibi köy ortamalları ve nihayet bu yerleşme ünitesini

diğer yerleşmelerden ayıran sınırları ile toplu kır yerleşmesi, toplu köy, kısacası asıl anlamında sosyal birlik olan köy budur». (3, s. 272).

Kuruluş yerlerine göre biçim kazanan yerleşmeler, değişik görünüşleri olan köyleri oluşturmuştur. Bir araya gelen evlerden kurulu «küme» (yığın) köylerle, bir yolun iki tarafına sıralanan evlerin oluşturduğu «yol boyu köyü» arasında çok değişik köy yerleşmeleri vardır. Genellikle engebelerin ve eğilimlerin biçim kazandırdığı yerleşme birimlerinin özelliklerini, bu köylerin adlarına yansımış buluruz. Kent yerleşmelerine geçildiğinde, tarih boyutunun da işe karıştığı beşerî etkenler öncelik kazanır. Öte yandan, geniş bir alana yayılma ve çeşitli doğal biçimler, adlandırmanın yorelliğini —eğer kuruluşa bağlı bir nitelik taşıyorsa— sadece bir anı haline getirebilir.

Soru 7 : Sosyal ve ekonomik olayların çerçevesi olarak yerleşmelere bağlılığı belirleyen sözcükler hangileridir?

Başlıca üç bölümde topladığımız köy kasaba kent yerleşmelerine bağlılığı belirleyen sözcükler, sırasıyla, köylü kasabalı kentli sözcükleridir. Biraz da kasaba'nın kırsal/kentsel ayırımı içinde ikiye bölünmesinin bir sonucu olarak köylü kentli ikilisi yaygın bir kullanım alanı bulur. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında «Köy ve köylü sorunu» başlıklı bir bölüm bile yer alır.

Aynı köyden olanları belirlemede kullanılan **köydeş,** köylü olma durumunu gösteren **köylülük,** köylü haline girmeyi anlatan **köylüleşmek** ve benzeri sözcükler aynı kökten türetilmişlerdir. Kentleşme süreci ilerledikçe, sözlüklerimizdeki kent kökenli sözcüklerin de çoğalması beklenir.

Yerleşme konularına yakınlığı belirleyen —cü sonekinin yalnız köy ile birleşerek yarattığı **köycü** sözcüğü dikkate değer. İlgi çekici olan taraf, çoğunluğunun içinde doğup büyüdüğü çerçeve köy olmayanlar arasında «köycü» adını taşıyan bir aydın tipinin ortaya çıkmış bulunmasıdır. Köycü diye nitelenen aydın kişi, kentte yaşadığı halde köy ve köylü sorunlarına yakın ilgi duyar. Bu ilgisini, yazıları ve kitaplarıyla, köy gezileri ve incelemeleriyle belli eder. Köy kalkınmasının, ülkenin kalkınmasında temel ve başlangıç olduğu görüşünü savunan bu çabalardan **köycülük** adını alan bir akım doğmuştur. Halkçılığın köye ve köy sorunlarına yönelen bir türü olarak değerlendirilmesi gereken «köycülük» akımını, aydınlarımızın köye bakışını incelerken, geçirdiği aşamalarla, söz konusu edeceğiz.

Kent düzenleyici ve plancısı anlamına gelen **şehirci** (urbaniste) ise değişik bir içerik taşımaktadır.

Soru 8 : Türkiye'deki yerleşme birimi sayıları ne kadardır?

Türkiye'deki yerleşme birimi sayılarını, kırsal ve kentsel yerleşme birimleri açısından ele almamız gerekir. Kırsal alandaki yerleşim birimi sayısı, 7 ve daha çok haneli yerleşme birimlerini kapsayan bir envanter çalışmasına dayanılarak 1967 yılı için 65 277 olarak saptanmıştı. İçişleri Bakanlığındaki kayıtlara göre 1969 yılındaki yerleşme birimleri sayısı kırsal alanda 74 bin olmuştur: «74 bin yerleşme biriminden 35 400'ü Köy Kanununun uygulandığı ve köy olarak tanımlanan yerleşme birimleridir. 38 600'ü ise idari yönden Köy Kanununun uygulandığı yerleşimlere bağlı çiftlik, mahalle, mezra, kom, oba, divan, iskele ve istasyon gibi az haneli yerleşme birimleridir. Yerleşme birimlerinden 887'sinde bucak ve 746'sında belediye vardır». (4, s. 95, p. 137).

«Nüfusu 10 binden yukarı yerleşme birimleri» olarak tanımlanan Türkiye'deki kentsel yerleşme birimleri sayısı 1970 yılında 262'dir ve buralarda oturanların toplam nüfusa oranı % 35.9'dur. 1960 yılında kentsel yerleşme birimleri sayısı 148 ve kentsel nüfusun Türkiye nüfusuna oranı da % 26.3'tü.

Görülüyor ki, 1970'ler Türkiye'sinde toplam yerleşme birimi sayısı 74 262'dir. Nüfusumuzun % 35.9'unun 262 kentsel yerleşme biriminde oturmasına karşılık, nüfusumuzun % 64.1'i 74 bin kırsal yerleşme biriminde oturmaktadır.

1 Haziran 1970 durumuna göre mülki idare bölümleri ve bunlara bağlı köylerle belediyeler ise şöyle bir manzara göstermektedir:

Mülki İdare Bölümleri	**Sayısı**
İl	67
İlçe	572
Bucak	887 (Bunlardan 191'i tam örgütlüdür).

Köy ve Beldeler	**Sayısı**
Köyler	35 319
Beldeler	1 303

Belediyelerimizin mülki idare bölümlerine göre durumları ise şöyledir:

İl merkezi olan belediyeler	67
İlçe merkezi olan belediyeler	554
Bucak merkezi olan belediyeler	277
Mülki idare birimi olmayanlar	405
Toplam	1 303

Yerleşme birimlerine bağlı olarak, köy ve «meskûn yerler» adlarının tespiti çalışmaları eski harflerle 1928 ve yeni harflerle 1933 yılında yayımlanan **«Köylerimizin Adları»** ve **«Köylerimiz»** adlı kitaplara kadar uzanır. «Köy Kanunu tatbik olunan ve olunmayan köy isimlerini alfabe sırasiyle gösterir» **Köylerimiz** adlı kitaptan sonra yine İçişleri Bakanlığının bir yayını olan iki ciltlik **«Türkiye de Meskûn Yerler Kılavuzu»** dikkati çekmektedir. (Cilt I, A-J harfleri, 1946; cilt II, K-Z harfleri, 1947). Köy adlarından yola çıkılarak yerleşmelerin niteliği hakkında ne gibi bilgiler bulunabileceği ve bunların Türkiye haritasındaki dağılımı konusundaki bir çalışma çok ilginç sonuçlara varılabileceğini ortaya koymaktadır. Karşıtlıkları, «birçok köylerin, kopup ayrılma yoluyla ortaya çıkıp geliştikleri», bazı adlandırmaları da «eski uygarlık kalıntıları üzerinde veya yakınında kurulmuş» olma biçiminde yorumlayan bu araştırmada Türkiye'deki köy adlarının, A. Tabiata ve fiziksel koşullara dayanan adlar, B. İnsanlara ve toplumluklara dayanan adlar gruplarına ayrıldığı görülüyor. (5, s. 241). Değişik bir yöntemle hazırlanan ikinci bir araştırmanın bulgularına göre de, «Türklerin yerleşme yerlerine ad verirken önce çevreden, ikinci planda da bireyden, insandan yararlandıkları gerçeği meydana çıkmaktadır». (6, s. 190).

Soru 9 : Türkiye'de 1950 yılından bu yana kır ve kent nüfusları nasıl bir değişme göstermektedir? Bu değişme hangi doğrultudadır?

Son yirmibeş yılda daha belirgin bir durum alan nüfus artışı, kır ve kent yerleşmelerine dağılış seyri, 1975 sonuçları da eklenerek, bir çizelgede izlenebilir:

Çizelge 2

1950 — 1975 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE KIR VE KENT NÜFUSLARI

(Bin kişi)

Yıllar	Toplam nüfus	Kır nüfusu	Yüzde	Kent nüfusu	Yüzde
1950	20 947	17 075	81.6	3 872	18.4
1955	24 064	18 639	77.6	5 425	22.4
1960	27 755	20 447	73.6	7 308	26.3
1965	31 391	22 008	70.1	9 383	29.9
1966	32 204	22 220	69.0	9 984	31.0

1967	33 037	22 411	67.9	10 627	32.1
1968	33 893	22 584	66.6	11 309	33.4
1969	34 778	22 741	65.4	12 037	34.6
1970	35 666	22 862	64.1	12 805	35.9
1975	40 347	23 478	58.2	16 869	41.8

Kaynak : ÜBYKP, s. 843, t. 653.

Bu çizelgenin ortaya koyduğu değişme doğrultuları şu noktalarda özetlenebilir :

a) Devamlı olarak artış gösteren ülke nüfusuna bağlı olarak, kır ve kent nüfusları da sayıca artış göstermeye devam etmektedir.

b) Kırsal nüfusun mutlak değer olarak artışına karşılık % olarak sürekli bir biçimde gerilediği dikkati çekmektedir.

c) Kentsel nüfus, mutlak değer artışına koşut olarak % olarak da bir ilerleme kaydetmektedir.

ç) 1950—1975 döneminde toplam nüfus içindeki kırsal nüfus % 23.4 oranında gerilerken kentsel nüfus da aynı oranda ilerlemiştir.

Bu arada, 1987 ve 1995 yılları için ileri sürülen tahminler, kır/kent oranlarının gelişmiş ülkelere yakın bir düzeye varacağını ortaya koymaktadır :

- «... 1972 Türkiye'sinde nüfusun yüzde 38'i şehir, yüzde 62'si kır kesiminde iken, 1987'deki görünümün bunun tersine dönerek, nüfusun yüzde 62'sinin şehir, yüzde 38'inin de kır kesiminde yerleşmesi beklenmektedir.»
- 1995 yılında nüfusumuzun % 25'inin kır kesiminde yerleşmesine karşılık % 75'i kent kesiminde yerleşebilecektir. Başka bir deyişle, sözü edilen yılda 64.9 milyona ulaşacak olan toplam yurtiçi nüfusun 16.3 milyonu kırda, 48.6 milyonu da kentte yaşayacaktır.
- Kır nüfusundaki mutlak değer artışının da 1977 yılından başlayarak gerileyeceği tahmin edilmektedir.

Kır ve kent yerleşmelerini etkileyen güç olarak yıllık nüfus artışı ortalaması yurtiçi nüfus açısından 1960 - 1965 döneminde % 024.6 iken 1965 1970 döneminde % 025.6'dır. Yurt dışındaki işçiler de gözetilirse bu oran % 027.3'e varmaktadır. 1970—1975 döneminde yıllık nüfus artışı ortalaması % 024.2 olmuştur.

Kır ve kent nüfusu oranlarını etkileyen olayların başında kırdan kente göç olayı gelmektedir: «1960 1965 yılları arasında ülke düzeyinde kırdan şehire göçler 880 bin kişi dolayında olmuştur. 1965 -

1970 dönemindeki göçlerin bunun iki katına ulaştığı tahmin edilmektedir. Şehirsel yerleşme gruplarının gelişimi, şehirleşmenin özellikle 50 binin üzerindeki yerleşme birimlerine ve büyük şehirlere yöneldiğini ortaya koymaktadır. Nitekim, 1970 yılında nüfusu 500 binin üstünde olan üç büyük şehirde yaşayanların toplam şehir nüfusuna oranının yüzde 31.1'e ulaşması, dengeli ve aşamalı bir şehirleşmeden çok, büyük şehir olgusunu yansıtmaktadır». (4, s. 11, μ. 181).

Soru 10 Dünya nüfusu ve kırsal/kentsel dünya nüfusu nasıl bir eğilim gösteriyor? Bu açıdan Türkiye'deki durum ne biçimde değerlendirilebilir?

Kırsal/kentsel nüfus ayırımı için 20 bin ölçeğini ele alan aşağıdaki çizelgeler dünya nüfusundaki eğilimleri ortaya koymaktadır:

Çizelge 3

TOPLAM DÜNYA NÜFUSUNUN VE KENTSEL DÜNYA NÜFUSUNUN ARTIŞ YÜZDELLERİ

Yıllar	Dünya nüfusunun artış yüzdesi	20 bin + nüfuslu yerleşmelerde yaşayan dünya nüfusunun artış yüzdeleri	100 bin + nüfuslu
1800—1850	29.2	132.3	76.3
1850—1900	37.3	193.5	222.2
1900—1950	49.3	230.0	254.1

Kaynak: G. Breese, Urbanization in Newly Developing Countries, 1966, s. 17, t.1.

Konuyu 50 yıllık dönemlerde ve oranlarla ele alan bu çizelgeden sonra belli yıllardaki durumu sayılarla da ele alan yeni bir çizelge konuya daha da aydınlık getirmektedir:

Çizelge 4

TOPLAM DÜNYA NÜFUSU VE KENTSEL DÜNYA NÜFUSUNA İLİŞKİN SAYILAR — %'LER (1800 — 1960)

(Milyon kişi)

Yıllar	Dünya nüfusu	Kentsel dünya nüfusu	20—100 bin nüfuslu yerleşmeler nüfusu	100 bin +
	Milyon	Milyon/%	Milyon/%	Milyon/%
1800	906	21.7 / 2.4	6.1 / 0.7	15.6 / 1.7
1850	1.171	50.4 / 4.3	22.9 / 2.0	25.5 / 2.3

1900	1.608	147.9 / 9.2	59.3 / 3.7	88.6 / 5.5
1950	2.400	502.2 / 20.9	188.5 / 7.8	313.7 / 13.1
1960	2.962	803.2 / 27.1	213.1 / 7.2	590.0 / 19.9

Kaynak: G. Breese, Adı geçen kitap, s. 19, t. 2.

Dünya nüfusunun artış ve yerleşme eğilimleri, yukardaki iki çizelgeye dayanılarak, şöyle özetlenebilir:

a) Dünya nüfusu gittikçe hız kazanarak çoğalmaktadır.
b) Kentsel nüfusun artış oranı, dünya nüfusunun artış oranından daha fazladır.
c) Büyük kentlerde (100 bin +) yaşayanların kentli nüfus içindeki payı 1900'lerden bu yana sürekli olarak artmaktadır.
ç) Çizelge 4'ten çıkarılabileceği gibi, 1800 yılında % 97.6 olan dünya kırsal nüfus oranı 1900'de % 90.8'e, 1960 yılında da % 72.9'a gerilemiştir.

Türkiye'deki değişme doğrultuları dünya nüfusunun eğilimleri ile karşılaştırılacak olursa, kırsal/kentsel ayırımı için kullanılan ölçeklerin farklı olmasına rağmen, Türkiye'deki eğilimlerin dünya nüfusundaki eğilimleri izlediği sonucuna varılabilir. Türkiye'de olduğu gibi dünyada da, kırsal nüfusun oran olarak gerilemesine karşılık mutlak değer olarak artışı devam etmektedir.

Soru 11 Türkiye'de kırsal nüfus gruplarındaki değişmeler 1945 1970 döneminde nasıldır?

Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından açıklanan verileri tek bir çizelge içinde vermenin güçlüğü nedeniyle, her nüfus grubuyla ilgili durumu ayrı ayrı belirttikten sonra genel bir sonuca varmaya çalışacağız.

0 — 250 Grubu (I)

Yıllar	Grup yerleşme sayısı	Grup toplam nüfusu	Grup toplam nüfusu/ Türkiye nüfusu %
1945	12 556	2 057 341	10.95
1950	10 543	1 793 140	8.56
1955	9 752	1 646 709	6.84
1960	8 559	1 497 262	5.40
1965	7 762	1 349 207	4.30
1970	8 106	1 385 445	3.89

Aynı sıra içinde, öteki nüfus gruplarının durumu şöyledir:

251 — 500 Grubu (II)

1945	12 934	4 621 036	% 24.63
1950	13 336	4 807 005	% 23.05
1955	13 552	4 902 539	% 20.37
1960	13 558	4 948 440	% 17.84
1965	13 266	4 850 069	% 15.45
1970	13 052	4 779 732	% 13.42

	501 — 1 000 Grubu (III)			**1 001 — 2 000 Grubu (IV)**		
1945	6 818	4 649 122	% 24.63	1 635	2 145 843	% 11.44
1950	8 116	5 537 166	% 26.51	2 071	2 717 785	% 12.97
1955	8 837	6 065 037	% 25.21	2 485	3 274 141	% 13.61
1960	9 825	6 780 139	% 24.49	3 001	3 949 246	% 16.24
1965	10 447	7 238 091	% 23.06	3 430	4 508 745	% 14.36
1970	10 353	7 186 902	% 20.18	3 349	4 374 989	% 12.28

	2 001 — 5 000 Grubu (V)			**5 001 — 10 000 Grubu (VI)**		
1945	378	1 152 384	% 6.18	99	676 711	% 3.60
1950	452	1 331 031	% 6.53	113	763 864	% 3.65
1955	610	1 757 103	% 7.30	148	994 104	% 4.13
1960	744	2 127 723	% 7.63	178	1 181 376	% 4.26
1965	948	2 668 936	% 8.51	206	1 433 317	% 5.57
1970	1 264	3 545 569	% 9.95	228	1 597 778	% 4.48

1977 yılına kadar mutlak sayı olarak artmakta devam edecek olan kır nüfusunun (1975'te 23.4 milyon), 1977 yılından başlayarak, oran olarak olduğu gibi mutlak sayı olarak da gerileme dönemi başlayacağına göre 1980 genel nüfus sayımının aşağıda işaret edilen eğilimleri güçlendirmesi beklenir.

Soru 12 : Bu dönemdeki değişmelerin gösterdiği eğilim nedir?

Altı grup içinde toplanan Türkiye kırsal nüfusunun 1945 - 1970 döneminde gösterdiği değişmelerden anlaşıldığına göre :

a) **Grup I**, her bakımdan sürekli bir gerilemenin işaretlerini vermektedir. Bunun nedeni, yeni yerleşme birimlerinin kurulmasına rağmen, nüfus artışı yüzünden bazı yerleşmelerin üst gruba geçmesidir. 1970 sayımının gösterdiği yerleşme sayısı

artışı, yeni birimlerle üst gruba geçen birimler arasında ilk defa değişik bir durumun meydana geldiğini ortaya koyuyor.

b) Grup II, yerleşme sayısı ve toplam nüfus bakımından 1960 yılına kadar kendi içinde yavaş bir artış gösterse de, 1965 sayımından bu yana her iki bakımdan da gerilemiştir. Zaten, kırsal nüfus içinde Grup II'nin de belirgin yeri, Grup I'de olduğu gibi, sürekli olarak gerileyerek öneminin azalmakta oluşudur.

c) Yerleşme sayısı ve toplam nüfus bakımından 1965'e kadar sürekli bir gelişmenin işaretlerini veren Grup III ve IV, ilk defa 1970 sayımında gerileme göstermeye başlamıştır. Bunun belli başlı nedeni, daha önceki yıllarda ilk iki grup için geçerli olan üst gruba geçme eğiliminin 1970'lerde bu gruplara da sıçramış bulunmasıdır.

ç) Grup V, yerleşme sayısı, toplam nüfus ve oran bakımlarından sürekli bir gelişme gösterirken, Grup VI, yerleşme sayısı ve toplam nüfus bakımından gösterdiği artışlara rağmen 1970 sayımında ilk defa oran olarak gerileme işareti vermektedir. Bir yandan, alt grupların yukarı doğru itilmesiyle kırsal nüfus yukarı gruplara kayarken, bir yandan da grup büyüklüklerinin yukarıya doğru gittikçe çoğalan bir biçimdeki yürüyüşü (250 500 1 000 3 000 ve 5 000) gruplar arası kıyaslamaları güçleştirmektedir. Grup VI'da gözlediğimiz oranca gerileme, kırsal yerleşmenin son durağı olan bu grubun kent yerleşmelerini doğurmasının da bir sonucudur.

d) Kırsal yerleşmelerin, nüfusu küçük gruplarda gerileyerek nüfusça daha büyük dilimlere doğru ilerleme eğilimi, kentsel yerleşmeleri oluşturmak işlevinin yanı sıra, kırsal yerleşmelerin ortalama büyüklüğünü de olumlu yönde etkilemekten geri kalmamaktadır.

Kırsal nüfusumuzun, büyük nüfus grupları içinde toplanma eğilimine rağmen, çok sayıda kırsal yerleşmenin geniş bir yüzey üzerinde dağılmasından doğan sakıncalar henüz sürüp gitmektedir. Köy yönetimi bakımından ayrı bir yeri olan nüfusu 150'nin altında kalan kırsal yerleşmelerin olduğu kadar, kırsal alanlara kamu hizmeti götürme açısından nüfusu elverişli bulunmayan yerleşme birimlerinin de kendileriyle birlikte bir takım sorunlar getirdiği bilinmektedir.

Soru 13 Kırsal yerleşmeden doğan sakıncalar nelerdir? «Merkez köy» lerin kuruluşu bu sakıncaların önlenmesinde ne ölçüde yararlı olabilir?

1969 yılındaki sayısının 74 bin olduğunu bildiğimiz kırsal yerleş-

meler Türkiye yüzeyi üzerinde, yerleşme etkenlerinin olanak verdiği yerlerde, dağılmış bulunmaktadır. Birçok hallerde yüzey biçimlerinden doğan güçlüklere, ulaştırma ve haberleşme güçlükleri de eklenmekte. bazı bölgelerde kış ayları il ve ilçe merkezleriyle bağlantı kurmayı daha da zorlaştırmaktadır. İşte, böyle bir ortamda, 1970 nüfusunun 22.8 milyonunu barındıran «kırsal yerleşme» lerin sakıncaları resmî bir belgede şöyle özetlenmektedir :

«Tarihsel olayların oluşturduğu ve giderek ekonomik, sosyal ve fiziksel faktörlerle biçimlenen ve çok sayıda birimlerden meydana gelen dağınık kırsal yerleşme dokusu, gerek köy kalkınmasını, gerek millî kalkınma çabalarını olumsuz yönde etkilemektedir... Yerleşme birimlerinin çokluğu ve dağınıklığı. bu yörelere merkezden götürülen hizmetlerin ve müşterek mahallî ihtiyaçlardan olan yol, içme suyu, elektrik ve benzeri hizmetlerin yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Belediyeler, il özel idareleri ve köy idareleri, kaynakların yetersizliği nedeniyle, kanunlarla belirlenmiş olan görevlerini gereği gibi yerine getirememektedirler. Ayrıca kırsal yerleşme dokusunun niteliği, Merkezî İdare tarafından bu yörelere götürülen hizmetlerin (i) kapsam ve sınırını gereksiz şekilde genişletmekte, (ii) maliyeti artırmakta, (iii) hizmetten tüm kırsal nüfusun yararlanmasını sınırlamakta; sonuç olarak kamuca bu yörelere götürülen hizmetlerin etkenliği azalmaktadır». (4, s. 113, p 186)

Önce, **«dağınık kırsal yerleşme dokusu»**ndan başlayarak altı çizilmesi gereken **«yerleşme birimlerinin çokluğu ve dağınıklığı»** yüzünden **«hizmetlerin yetersiz kalması»** nın yanı sıra, Mahallî İdarelerin **«kaynakların yetersizliği nedeniyle görevlerini gereği gibi yerine getirememeleri»** ve Merkezî İdarece götürülen hizmetlerin de üç maddede sıralanan özellikleri nedeniyle **«kamuca bu yörelere götürülen hizmetlerin etkenliğini azaltması»** kırsal yerleşmeden doğan başlıca sakıncalar arasında sayılabilir.

Grup yerleşme sayılarına ilişkin 1970 sonuçları, nüfusu 500'e kadar 21 158, nüfusu 1 000'e kadar ise 31 511 kırsal yerleşmenin bulunduğunu göstermektedir. Nüfusu 2 bine kadar olan kırsal yerleşmeler sayısı, aynı yıl için, 34 860'a varmaktadır. Gerek bu sayının, gerek 2 001 — 10 bin grubunun yerleşme sayısı olan 1 492 ile bu sayının toplamı olan 36 352 yerleşme sayısının gösterdiği gibi, «idarî yönden Köy Kanununun uygulandığı yerleşimlere bağlı yerleşme birimleri» sayıca altılı gruba dahil edilmiş değildir. Kısaca «köy-altı yerleşmeleri» dediğimiz bu «az haneli yerleşme birimleri» de hesaba katılacak olursa «dağınık kırsal yerleşme dokusu» nun sakıncaları yetesiye anlaşılabilecektir.

Dağınıklık ve sayısal çokluk özelliklerini taşıyan kırsal yerle-

şimden doğan sakıncaları önlemek için ileri sürülen görüşlerden biri olan «merkez köy»lerin kuruluşu, yerleşik hizmetlerin yanı sıra gezici nitelikteki kamu görevlilerinin de toplanacağı bu köyleri, çevrelerindeki köyler için bir hizmet istasyonu haline getirmek amacını taşımaktadır. «Köy ihtiyaçlarının en az maliyetle ve tüme yaygın biçimde karşılanması; kırsal nüfusun milli pazar ve yaşantıyla bütünleşme sürecinin hızlandırılması ve yerleşim yapısının olumlu yönde etkilenmesinde başlıca araç olarak» düşünülen bu yeni girişimin 7 bin dolaylarındaki «merkez köy»ü gerektireceği hesap edilmektedir. Kırsal alanlara götürülen hizmetlerin maliyetini azaltmak ve sınırlarıyla birlikte etkinliğini genişletmek bakımlarından bu uygulamadan olumlu sonuçlar beklenebilir. Büyük bir olasılıkla merkez köyler yakın geleceğin bucak ve kasabaları olarak, olumlu bir görevi yüklenebilirler. Yerleşik hizmetler arasında sayılan «sağlık evleri ve ocakları, ana-çocuk sağlığı merkezleri, temel eğitim ve yatılı bölge okulları, sabit mesleki köy kursları, tarımsal yayım binaları, aşım ve suni tohumlama istasyonları, PTT şube ve ajansları, karakollar, pazar yerleri ve benzeri hizmet birimleri» bir yandan çevre köylerine yararlı olurken, bir yandan da merkez köylerinde bir nüfus yoğunlaşması meydana getirebilecektir.

Soru 14 : Yerleşme birimlerine karşılık düşen yönetim basamakları ile bunların Cumhuriyet dönemindeki durumu nedir? Ortalama yerleşme büyüklükleri ne kadardır?

«Köy kasaba kent» yerleşmelerine yönetim bakımından karşılık düşen basamaklar ilk ağızda «muhtarlık ilçe (kaza) ve il» (vilâyet) tir. Bunlara, köy'den kasabaya bir geçiş yerleşmesi olarak niteleyebileceğimiz bucak (nahiye) de eklenmelidir. **«Merkezden yönetim»** içinde yer alan ve mülki idare bölümleri de denilen «il - ilçe - bucak» basamaklarının yanı sıra, **«yerinden yönetim»** adını alan mahallî idareler de vardır. Bunlar da, kendi aralarında il özel idareleri, belediyeler ve köyler olarak sıralanmakta, belediyelerle köyler bir arada **«komün idareleri»** adını almaktadır.

Kırsal yerleşmeler açısından konu ele alınacak olursa, yerinden yönetim içinde bulunan köylerle nüfusu 10 binin altında kalan beldelerdeki belediyeler ilgimizi çekecek, merkezden yönetim içinde yer alan bucak'larla nüfusu 10 binin altında kalan ilçe'lerin de öncekilere eklenmesi gerekecektir.

«Muhtarlık» ile «köy»ü eşanlamlı saymak yanlış olur. Tek bir köye dayalı muhtarlık sözkonusu olabileceği gibi, birkaç köyün bir-

leşmesiyle oluşan muhtarlıklar da vardır. Bunun içindir ki, muhtarlık sayısı köy sayısının daima altında kalmaktadır. Ne var ki, çoğu yerlerde köy ve muhtarlık kelimeleri eşanlamlı gibi kullanılmaktadır.

Yasaların getirdiği tanımlamaları daha sonra ele almak üzere, Cumhuriyet döneminde yönetim yerlerinde meydana gelen sayıca değişmeleri, **«Türkiye'nin İdari Yapısı»** adlı kitaptan da yararlanarak, aşağıdaki biçimde saptayabiliriz:

İl Sayısı			İlçe Sayısı		
Yıl	**Sayı**	**Endeks**	**Yıl**	**Sayı**	**Endeks**
1925	74	100	1925	315	100
1933	57	77	1940	382	121
1953	64	87	1950	494	156
1957	67	90.5	1970	572	182

Sayıların da gösterdiği gibi, «İl» lerin 67 olarak sınırlandırılmasına karşılık «ilçe» ler 1925-1970 döneminde hızlı bir artış kaydetmiştir. Bunun bir sonucu olarak, kent özelliği taşıdığı halde İl merkezi olamayarak ilçe statüsünü koruyan yerleşme birimleri mevcuttur. İlçe sayılarındaki artış, büyük ölçüde, kentleşme olayının bir yansıması olarak kabul edilebilir.

Bucak Sayısı			Köy Sayısı			
Yıl	**Sayı**	**Endeks**	**Yıl**	**Sayı**	**Endeks**	
1925	673	100	1927	39 901	100	
1933	876	130.1	1945	34 063	85	**100**
1953	940	137.7	1960	35 382	88	**103.8**
1969	888	131.3	1970	35 724	88.7	**104.8**

Bucak sayıları uzun süre artış gösterdikten sonra gerilemeye başlamıştır. Bu durumun, kasabalaşma nedeniyle ilçe olma olayına bağlanabileceğini sanıyoruz. Köy sayılarıyla ilgili olarak iki endeks verişimiz ise sebepsiz değildir. 1945 ve sonrasındaki sayılar «muhtarlık»ları gösterdiği halde, 1927 nüfus sayımıyla ilgili 30 901 köyleri göstermektedir. Bu bakımdan, ikinci endeks dizisi olayımıza daha gerçekçi bir yaklaşım olarak kabul edilebilir. Kurulan yeni köylerle meydana gelen «girdi» ler ve bucak halini alan ya da belediye örgütü kurularak köy statüsünden ayrılan «çıktı» lar, olayımızı iki yanlı etkilemektedir.

1970 yılında ülkemizde bulunan 1 303 belediyeden, daha önce işaret edildiği gibi, 67'si il merkezlerinde, 554'ü ilçe merkezlerinde, geriye kalan 682'si de nüfusu 2 bini aşan köy ve kasabalarda bulunmaktadır. (Bu 682 belediyeden bucak merkezi olanlar 277, mülki idare birimi olmayanlar yani köyler 405'tir).

Türkiye'deki yerleşme birimi sayılarındaki artışa rağmen nüfusumuzun hızlı çoğalmasının etkilerini bu birimlerin ortalama büyüklüklerinin zaman içindeki seyri açıkça göstermektedir. Aşağıdaki çizelgede, «il ve ilçe merkezlerinin belediye sınırları dışında kalan bucak ya da muhtarlık» olarak tanımlanan k ö y ile «il ve ilçe merkezlerinin belediye sınırları içinde kalan alan» olarak anlaşılan k e n t'in ve toplam yerleşmelerin ortalama büyüklükleri izlenebilir:

Çizelge 5

TÜRKİYE'DEKİ YERLEŞMELERİN ORTALAMA BÜYÜKLÜĞÜ

Yıllar	Ortalama köy büyüklüğü	Ortalama kent büyüklüğü	Ortalama yerleşme büyüklüğü
1945	413	10 168	544
1950	456	10 813	603
1955	492	12 732	681
1960	533	14 290	769
1965	578	17 401	866
1970	608	21 461	971
1975	650	26 440	1 098

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı. İdarî Bölünüş, 24.10.1970, Ankara 1973, s. XLVI — XLVIII, t. 5—7.

Yukarıdaki çizelgede, nüfusu 10 binin altında kalan ilçe merkezlerinin de k e n t itibar edilmesi nedeniyle, ortalama kent büyüklüğü küçük görünmektedir. Gerçekte, 10 bin ölçüsünden yola çıkılacak olursa Türkiye'de ortalama kent büyüklüğü bu sayının çok üstündedir ve 1970 yılı için 48 873'tür.

Soru 15 Yerleşmeler açısından tanımlamalar getiren başlıca yasalar hangileridir? Bu tanımlamalar nelerdir?

Başta «Türkiye Cumhuriyeti Anayasası» olmak üzere, **«İl İdaresi Kanunu», «Belediye Kanunu»** ve **«Köy Kanunu»** yerleşmeler açısından hüküm ve tanımlamalar getiren başlıca yasalardır.

Anayasamız 112. maddesiyle «İdarenin esasları» üzerinde durarak genel çerçeveyi çizmekte ve ilkeleri getirmekte, 115. ve 116. maddelerde de «İdarenin kuruluşu» iki esasa göre açıklanmaktadır.

Madde 112'ye göre: «İdarenin kuruluş ve görevleri merkezden yönetim ve yerinden yönetim saslarına dayanır.

İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir.

Kamu tüzel kişiliği, ancak kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulur».

«Merkezden yönetim» ve «yerinden yönetim» esasları, konumuzla ilgili öteki iki maddenin kenar başlıklarında a) Merkezî idare, b) Mahallî idareler, biçiminde yer almaktadır:

«Madde 115 — Türkiye, merkezî idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, iktisadî şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır

İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır

Belli kamu hizmetlerinin görülmesi amacıyla, birden çok ili içine alan çevrede, bu hizmetler için, yetki genişliğine sahip kuruluşlar meydana getirilebilir».

Görüldüğü gibi, Anayasanın 115. maddesinde illerin alt kademeleri belirtilmiş değildir. Bu belirleme **«İl İdaresi Kanunu»**nda yapılmaktadır.

«Mahallî İdareler» kenar başlığını taşıyan 116. maddenin ilk fıkrasında bu idarelerin tanımlaması yapılmıştır:

«Madde 116 — Mahallî idareler, il, belediye veya köy halkının müşterek mahallî ihtiyaçlarını karşılayan ve genel karar organları halk tarafından seçilen kamu tüzel kişileridir».

Yerinden yönetimde, halkın ortaklaşa yerel ihtiyaçlarının halk tarafından seçilen karar organlarınca karşılanması ana ilkedir.

5442 sayılı İl İdaresi Kanunu, 1. maddesinde merkezden yönetimin bütün kademelerini saymış, 41. maddesinde de «bucak»ın tanımını vermiştir.

«Madde 1 — Türkiye, merkezî idare kuruluşu bakımından coğrafya durumuna, iktisadî şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre illere; iller ilçelere ve ilçeler de bucaklara bölünmüştür».

«Madde 41 — Bucak; coğrafya, ekonomi, güvenlik ve mahallî hizmet bakımlarından aralarında münasebet bulunan kasaba ve köylerden meydana gelen bir idare bölümüdür».

1580 sayılı Belediye Kanununda, belediyenin tanımlanması yapılmış, nüfus ölçüsü açısından durum belirlenmiş, ayrıca önemli bir istisna hükme bağlanmıştır:

«Madde 1 — Belediye, beldenin ve belde sakinlerinin mahallî mahiyette müşterek ve medenî ihtiyaçlarını tanzım ve tesviye ile mükellef hükmî bir şahsiyettir».

Aynı kanunun 7. maddesinde köy veya köylerle meskûn yerlerde belediye kurulabilmesinin koşulları belirlenmiştir. Buna göre, «Bir köy veya meskûn sahaları arasında merkez ittihaz edilecek yere azamî 500 metre mesafesi bulunan birkaç köyün veya köylerle köy kısımlarının veyahut muhtelif köy kısımlarının birleşerek belediye kurabilmesi için nüfusları tutarının son nüfus sayımına göre 2 binden fazla olması» gerekmektedir. Ayrıca, «Muayyen bir arazi üzerinde Hükûmetçe yeniden kurulan ve nüfusları 2 binden fazla olan yerlerde hudutları gösterilmek suretiyle Dahiliye Vekâletinin teklifi ve Reisicumhurun tasdiki ile belediye kurulur».

Belediye Kanununun 7. maddesinin bir fıkrasıyla getirilen önemli istisna ise şudur: «Vilâyet ve kaza merkezlerinde nüfusları ne olursa olsun belediye kurulması mecburidir». Kanun koyucu, nüfusuna bakılmaksızın vilâyet veya kaza merkezi olan bir yerleşmeyi haklı olarak «belde» saymakta, nüfusu 2 binin altında olsa bile bu yerlerde belediye örgütünün kurulmasını zorunlu görmektedir. Günümüzde, bu istisna çerçevesi içinde belediye kurulan bir il merkezi sözkonusu değilse de, ilçe merkezlerinden 90'ının bu durumda olduğu anlaşılmaktadır. (7, s. 30).

S.S. Onar, Köy Kanununun gerekçesine dayanarak «köy» ve «belde» ayırımını şöyle yapmaktadır: «Nüfusu ne olursa olsun kaza ve vilâyet merkezi olan yerlerle nüfusu iki bin veya daha ziyade olan yerlere belde denilerek Belediye Kanununa tâbi tutuldu. Nüfusu bundan az olan yerler ise buralarda belediye teşkil edilmediği takdirde köy sayıldı ve köy kanununa tâbi kılındı.» (8, s. 837).

Yerleşmeler açısından önemli hükümler getiren köy yasası ayrıca ele alınmayı gerekli kılmaktadır.

Soru 18 Köy Kanununun getirdiği tanımlamalar ve hükümler nasıl değerlendirilebilir?

Daha sonra yapılan bazı değişiklikler ve eklerle bugünkü biçimini almış olan 1924 tarihli Köy Kanunu birçok özellikleriyle dikkatimizi çekmektedir. Değişen koşullara rağmen henüz yenisi ortaya konulamamış olan Köy Kanunu, özellikle bazı maddeleriyle, açık anlatımı ve diliyle ilginçtir.

Kanunun ilk maddesi, nüfus ölçüsüne ve belediye örgütüne bağlı kalarak yerleşmelerin adını koymaktadır:

«Madde 1 — Nüfusu 2 binden aşağı yurtlara (köy) ve nüfusu 2 bin ile 20 bin arasında olanlara (kasaba) ve 20 binden çok nüfusu olanlara (şehir) denir. Nüfusu 2 binden aşağı olsa dahi belediye teşkilâtı mevcut olan nahiye, kaza ve vilâyet merkezleri (kasaba) itibar olunur ve Belediye Kanununa tâbidir».

Köyün tanımı iki ayrı maddede yapılmakta, ayrıca nüfusu 150'den az olan köyler için mevcut yönetim seçenekleri açıklanmaktadır.

Köy Kanununa göre, «Madde 2 — Cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ, bahçe ve tarlalariyle birlikte bir köy teşkil ederler». 7. maddede köy varlığının niteliği belirtilmiştir: «Köy, bir yerden bir yere götürülebilen veya götürülemiyen mallara sahip olan ve işbu kanun ile kendisine verilen işleri yapan başlı başına bir varlıktır. Buna (şahsı manevî) denir».

Nüfusu 150'den az olan yerleşmeler için de kanunda iki maddeye yer verilmiştir:

«Madde 89 — İşbu Köy Kanunu kadın ve erkek nüfusu 150'den yukarı olan köyler içindir. Nüfusu 150'den aşağı olan köyler bu kanuna göre köy ahalisinden seçim hakkı olanların yarısından çoğunun istemesiyle etrafındaki bir saat ve ondan aşağı olan köylerden birine bağlanırlar veyahut vali ve kaymakam bu kanunun hangi maddelerinin yapılacağını ayrıca emredar. Bu kabil köyler hiç bir köye bağlanmaz ve vali veya kaymakam da hiç bir emir vermezse eski göreneklerine göre işlerini yaparlar»

«Madde 90 — 150 nüfustan aşağı birkaç köy bir arada bulunursa her köydeki seçim hakkı olanların yarısından çoğunun isteğiyle birleşerek bu kanuna göre koy olurlar».

Daha önce de değindiğimiz «muhtarlık» ve «köy» kavramlarının, yukardaki iki maddenin anlaşılması bakımından açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bize kalırsa, yerleşme birimi olarak «köy» adını alan az nüfuslu topluluk veya topluluklar, yönetim bakımından «muhtarlık» adını taşımaktadır. «Küçük Köy» yerleşmeleri üzerinde durduğumuzda konu ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır.

Kanunun 94. maddesinde, **«İşbu Köy Kanunu köy mekteplerinde çocuklara belletilir»** denilmektedir. «Köy İşleri» başlığını taşıyan ikinci fasılda zorunlu ve isteğe bağlı işlerin birer birer sayılması gibi öğretici ve anlatıcı tutum, kanun koyucunun pedagojik davranışını ortaya koymaktadır.

Köyün sosyal değerlerini yansıtan «Köy Derneği», «İhtiyar Meclisi» gibi ilginç organların yanı sıra, geleneksel bir yardımlaşma olan «imece» ve «herkesin hal ve vaktine göre» kararlaştırılan, üst sınırı

kanunla saptanmış aile vergisi niteliğindeki «Salma», örf, gelenek ve göreneklerin yasalaştırılması açısından dikkate değer bir uygulamaya konu olmuştur. Köyün imamı ile öğretmeninin «İhtiyar Meclisi» nin doğal üyesi sayılması da (madde 23) gerçekçi bir yaklaşımdır.

Soru 17 : Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında «köy»ün tanımı bakımından bir yenilik var mıdır? Bu yenilik nasıl yorumlanmalıdır?

Köy Kanununun henüz yürürlükte bulunan 1. maddesine göre kırsal/kentsel ayırımı için 2 bin ölçüsünün kabul edilmesine rağmen, Devlet Planlama Örgütü'nün çeşitli yayınlarında, resmî çevrelerdeki görüş değişikliğinin bir belirtisi olarak yorumladığımız 10 bin nüfus ölçüsünün kullanıldığına değinmiştik. ÜBYKP, bir adım daha ileri giderek «köy»ün yeni bir tanımını getirmektedir. Beliren bu yeni eğilimi ortaya koymadan önce, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının köy tanımını hatırlatmak uygun olur:

«Köy, kanuni, demografik ve nitelikle ilgili kriterlerin ışığında; ekonomik yapısı büyük bir ağırlıkla tarıma dayalı, kendine özgü toplumsal ilişkileri olan, belirli bir yerleşme sınırına sahip, en küçük idari üniteyi teşkil eden ve nüfusu iki bine kadar olan topluluktur diye tanımlanabilir». (9, s. 236).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında 2 bin ölçüsünden 10 bin ölçüsüne ulaşan yeni bir tanım getirilmiştir. Hizmetler açısından getirilen bu yeni anlayışın üzerinde durulmağa değer yanları vardır :

«Köylerin ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelmiş tüm hizmetlerde, köy **ekonomik yapısı büyük bir ağırlıkla tarıma dayalı, kendine özgü toplumsal ilişkileri olan, belli bir yerleşme sınırına sahip ve nüfusu on bine kadar olan yerleşme birimleri olarak tanımlanabilecektir.** Ancak hizmet önceliği açısından idarî dağılıma göre köy olarak belirlenen yerler dikkate alınacaktır». (4, s. 864, p. 1926/(1)).

Hemen işaret edelim ki, ÜBYKP'nın Ağustos 1972 baskısında ilk cümle «tanımlanacaktır» diye son bulurken, Plan'ın kesin metninde «tanımlanabilecektir» biçimine girmiştir. (İlk biçim için bk. Kitap 3, s. 967). /Cümlelerin altı tarafımızdan çizilmiştir/.

Hizmetler açısından da olsa «köy»ün, «nüfusu 10 bine kadar olan yerleşme birimleri» olarak tanımlanmak istenmesi, yeni bir eği-

liml dile getirmektedir. Ne var ki, yürürlükteki yasalar açısından bu yeni eğilim bazı karışıklıklara, hatta tepkilere yol açabilir. Kentleşme güç kazandıkça kır/kent sınır çizgisinin Türkiye'de de yükselerek Birleşmiş Milletler Örgütünün önerdiği 20 bin sınırına ulaşması, kı yaslamalar için olduğu kadar gerçekçilik bakımından da elbette gerekecektir. Şimdilik, kazanılan statüleri, belediye örgütünü gözeterek, ÜBYKP'nın getirdiği «nüfusu 10 bine kadar olan yerleşme birimleri»ni «köy» olarak tanımlamak yerine «kırsal yerleşmeler» olarak nitelemek, kanaatimizce, daha gerçekçi bir yaklaşım olur. İşaret ettiğimiz kelime değişikliği bir tereddüdün ifadesi olsa gerektir. Kırsal yerleşmelerin yapısal özelliklerini de yansıtan sosyolojik gerçeklere uygun 10 bin nüfus ölçeğinin, yasalara dayalı hale getirilmesi, herhalde, atılması gereken ilk adım olmalıdır. 1924'te yürürlüğe giren «Köy Kanunu» nun 53 yıl aradan sonra yerine konulabilecek yeni kanun tasarısında bu noktaya ağırlık verilmesi beklenir.

«Köy»ün yasal tanımlarında dikkate alınmayan «ekonomik yapısı büyük bir ağırlıkla tarıma dayalı»lık ve «kendine özgü toplumsal ilişkileri olma» nitelikleri kırsal yerleşmelerin temel dayanağı olmaktadır.

Soru 18 Komün İdareleri denilen köylerle belediyeler arasındaki başlıca farklar nelerdir?

Yerinden yönetim içinde bulunan il özel idareleri, belediyeler ve köyler üçlüsünün son ikisi **«komün idareleri»** adını taşımaktadır. Kırsal Türkiye açısından ilgimizi çeken köylerle belediyeler **çeşitli bakımlardan kıyaslanabilir:**

a) Kuruluş bakımından

Köy örgütü nüfusu 151-2 bin olan ve belediye örgütü bulunmayan yerleşmelerde kurulduğu halde; belediyeler nüfusu 2 bini aşan veya nüfusu ne olursa olsun il ve ilçe merkezliği yapan yerleşmelerde kurulmaktadır. Böylece, nüfusuna bakılmaksızın il ve ilçe merkezlerinde belediye örgütünün kurulması yasal bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Yeni bir köyün kuruluşunun dört biçimde olabileceğine işaret edilmiştir:

- «Belli bir yerde, hükümet köy kurulmasını isteyebilir.
- Belli bir yerde, halkın isteği üzerine köy kurulabilir.
- Birkaç köy birleşerek, yeni bir köy kurmak isteyebilir.
- Mevcut bir köyden bir kısmının ayrılması suretiyle, yeni bir köy kurulabilir». (10, s. 149).

Belediyeler açısından, nüfus ve yasal zorunluluk dışında iki durum söz konusudur:

- Yeniden kurulan yerleşme bölgelerinde bir idarî tasarrufla belediye örgütü kurulabilir.
- Büyük illerimizde görüldüğü gibi, bir ilin merkez belediyesi içinde «belediye şubeleri» kurulabilir.

b) Ödevler bakımından

Toplu bir halde yaşayan köylülerin «müşterek bir takım ihtiyaçları»nı karşılamak amacını taşıyan köy, Devlet teşkilâtından ayrı «müstakil bir içtimaî varlık» olarak nitelendirilmektedir. Onar'a göre, «hukuki bir olay olmaktan ziyade sosyal bir olay» olan «belediyenin on esaslı ve tabiî vazifeleri o mıntıkada yaşayanların tekmil müşterek, medenî ihtiyaçlarına ve arzularına; hemşehrilik hislerine cevap vermektir».

İkisi arasında bir kıyaslama yapan yazara göre:

- «Takip ettikleri gaye, faaliyet sahası ve hükmî şahsiyet bakımından, köy ile belediye arasında hiç bir fark yoktur. Bunlar arasındaki fark ihtiyaçlarını karşıladıkları içtimaî kitlenin hacmindaki ve bunun neticesi olarak da organların ve teşkilâtın genişliğindeki farktan ibarettir».
- «Birer komün idaresi olan köy ile belediye arasında nüfus kesafeti kriter olarak kabul edilmiş ve nufusu az olan yerlerde küçük bir komün şekli olan köy ve ziyade olan yerlerde ise belediye şekli uygulanmıştır». (8, s. 837-847).

Soru 19 Nüfusu 150'ye kadar olan «küçük köy» ler hangi sorunları getiriyor ve zaman içinde nasıl bir eğilim gösteriyor?

Köy Kanununun 89. ve 90. maddelerinde işaret edilen «nüfusu 150'den aşağı olan köyler» yönetim bakımından dört seçenekle karşı karşıyadır:

1) Seçmenlerden yarısından çoğunun istemesiyle çevresindeki 1 saat veya daha yakın olan köylerden birine bağlanmak,
2) Vali veya kaymakamın önerisine göre Köy Kanununu eksik uygulamak,
3) Eski göreneklerine göre işlerini yapmak,
4) Birkaçı bir arada ise, seçmenlerden yarısından çoğunun isteğiyle birleşerek «bu kanuna göre» bir köy olmak.

Bize kalırsa, altını çizdiğimiz köy kelimeleri yerine muhtarlık de-

nilmesi daha doğru olurdu. Her zaman eşanlamlı olmayan bu iki kelime, yerleşme biçimi ile yönetim biçiminin karıştırılmamına yol açmaktadır. İlk seçenekte sözkonusu edilen, yakınındaki bir muhtarlığa bağlanmaktır. Aksi halde, çevresindeki herhangi bir köyo bağlanmakla amaç sağlanmış olamazdı. Dördüncü seçenekte ise, birkaç küçük köyün birleşmesiyle bir muhtarlık olmak sözkonusudur.

1935 1975 döneminin genel nüfus sayımlarına göre nüfusu 1 150 arasında olan «küçük köy»ler, sayıca ve nüfusça şu durumu göstermektedir :

Çizelge 6

KÜÇÜK KÖY'LERİN SAYISI VE NÜFUSU

Sayım yılı	Yer sayısı	Nüfus toplamı
1935	7 804	755 502
1940	5 691	600 380
1945	4 916	522 779
1950	3 749	413 953
1955	3 128	344 158
1960	2 630	286 634
1965	2 436	265 010
1970	2 644	278 392
1975	2 946	304 214

Kaynak: Nüfus Grupları İtibarile Şehirler ve Köyler 1955, Ankara 1959, s. 5; Genel Nufus Sayımı. İdareri Bölünüş. 24.10.1970, Ankara 1973, s. XLVI.

Bu çizelgenin incelenmesinden şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

a) Nülusu 150'den daha az olun yerleşme birimlerinin sayısı 1935 1965 döneminde sürekli olarak bir gerileme göstererek 7 804'ten 2 436'ya inmiştir.

b) Yerleşmeler sayısındaki gerilemeye koşut olarak nüfus toplamı da aynı dönemde sürekli olarak azalmıştır. 1935 yılında 755 502 kişinin oturduğu küçük köylerde 1965 sayımında 265 010 kişi oturmaktaydı.

c) 1965 yılında köylü nüfusumuz 20 585 604 olduğuna göre, nüfusu 1 — 150 olan yerleşmelerde oturanlar toplam köylü nüfusunun % 1.3'ü kadardır. Bu oran, nüfus artışlarına rağmen, 1970 için % 1.2, 1975 için de % 1.3'tür.

«Köyler İstatistiği 1945 Anket Sonuçları»na göre, muhtarlıkların % 14.5'ini ve köylü nüfusun da % 3.8'ini kapsayan 1945 yılının «kü-

çük köy»leri sosyo-ekonomik ve kültürel bakımdan aşağıdaki görüntüleri vermektedir:

Çizelge 7

KÜÇÜK KÖY'LERİN 1945 YILINDAKİ GENEL DURUMU

	Okulu	Kâtibi	Bekçisi	Su kıyısında	Yakınında bataklık sazlık
Olanlar	300	1 855	3 237	1 339	280
Olmayanlar	4 614	3 059	1 677	3 575	4 634

Kaynak : Köyler İstatistiği 1945 Anket Sonuçları, Ankara 1948, s. 3-7.

Küçük köyler, büyük çoğunluğu ile, okuldan yoksundur. Su ile ilişkileri bakımından elverişli durumda bulunmayan bu yerleşmeler sosyal örgütlenme açısından da olumlu bir görüntü vermemektedir. Bekçiye duyulan gereksinme ise ilgi çekicidir.

3 983'ünün «orman dışı»nda, 502'sinin «orman içi»nde ve 429'nun da «orman konarı»nda olduğunu bildiğimiz bu köylerin başlıca geçim kaynağını tarla ürünleri (4 119) teşkil etmekte, önem sırasına göre hayvancılık (482), bağcılık (76), zeytincilik (48) ve odunculuk (42), geçim kaynağı olarak kırktan fazla köyü ilgilendiren kalemler arasında yer almaktadır

1960 yılında uygulanan «Köyler İstatistiği», bir öncekinden (1 — 50, 51 — 100 ve 101 — 150) nüfus dilimleri yerine (1—50, 51—100 ve 101—200) nüfus dilimlerine göre düzenlendiğinden, küçük köyler bakımından sadece ilk iki dilimde yer alanları kıyaslayarak, çeşitli açılardan, şu eğilimleri saptamak mümkündür:

a) Yerleşme birimi sayıları 15 yıllık dönemde 1 357* den 895'e inmiştir. İlk iki dilimdeki azalma oranı % 51.9'dur. Genel kitledeki azalma oranı % 46.5 olduğuna göre, küçük yerleşme dilimleri daha hızla gerilemiş olmaktadır.

(*«Köyler İstatistiği 1945 Anket Sonuçları» ile «Nüfus Grupları İtibarile Şehirler ve Köyler 1955» arasında «küçük köy» sayıları bakımından 2 fark vardır).

b) Köye götürülen kamu hizmetlerinden biri olan «okul» bakımından 1945 yılında ilk dilimin 296 köyünden hiçbirinde,

ikinci dilimin 1 561 köyünün sadece 46'sında okul vardı 1960 yılında ikinci dilimdeki okul sayısı bir değişime yön termemiş, ilk dilimde 9 okulun yer aldığı görülmüştür Bu kadarı bile, kamu hizmeti götürmenin küçük yerleşmeler açısından yarattığı güçlüğü ve verimsizliği göstermeye yetebilir.

c) 1945 ve 1960 yıllarındaki anket uygulamalarında kullanılan tanımların, «kuruluş yerleri» için, aynı olmadığını sanıyoruz. 15 yıllık dönemde «yamaçta»ki köy sayılarının ikinci dilimde 5'ten 172'ye yükselmesi, genel gerileme oranının % 47.4 olduğu bu dilimdeki ana kitle bakımından şaşırtıcı görünmektedir.

ç) 1945 1960 döneminde «dağınık» köyler sayısı hemen hemen değişiklik kaydetmezken «toplu» köyler sayısında ve özellikle de 51—100 diliminde daha hızlı olduğu görülen azalma, nüfus artışı nedeniyle bir üst dilime yükselen «küçük» köylerin, aynı zamanda «toplu» köyler de olduğunu ortaya koymaktadır.

Soru 20 : Nüfusu 150'nin altında kalan yerleşmeler için ne yapılabilir? Köy-altı yerleşmeleri hangi etkenlerin bir sonucudur?

Küçük köyler karşısında takınılacak tutum iki noktada özetlenebilir:

1) Bir olgu olarak kabul etmek, 2) Kendi haline bırakmak. Daha önce işaret ettiğimiz eğilimler yerleşme sayısı ve kapsadığı nüfus bakımından sürekli bir gerilemenin varlığını ortaya koymaktadır. Bu durumda, çeşitli etkenlerin gelişmeye elverişli bir ortam hazırladığı yerleşmeler, alanı küçük köylere bırakınca bir gerilemenin yanı sıra dağılma ve ufalanma, hatta terk olayları da ortaya çıkabilir. Başlıca geçim kaynakları arasında tarla ürünleriyle hayvancılığın başta geldiği «küçük köy»ler, bu yerleşme noktalarına kamu hizmeti götürmenin güçlüğü, etkisizliği ve verimsizliği nedenleriyle ya **kendi iç dinamikleriyle «büyüyerek» yaşamak, ya da «gerileyerek» ortadan kalkmak dilemması** karşısında bulunmaktadır.

«Kom, mezraa, çiftlik, ova, yayla, yaylak, kışla, kışlak, ağıl, divan, oba, dam» gibi adlar taşıyan köy-altı yerleşmeleri, coğrafya etkenine bağlı kalarak «eksik» bir yerleşmeyi de yansıtmaktadır. Çoğu kere, bu yerleşme yerlerinin adlarında, coğrafya etkeninin yanı sıra «eksik» yerleşme özelliği de bir aradadır. Bazı hallerde de,

görevin geroğlndon doğan bir sınırlama (değirmen, durak veya istasyon örnoklorlndo olduğu gibi) sözkonusu olubilir.

Köy altı yerleşme biçimlerini ayrıntılarıyla inceleyen beşerî coğrnfyacılarımızdan biri, «münferit yerleşme ile köy yerleşmesi arasında ara şekiller» saydığı, bazılarını geçici ve iğreti yerleşme olarak nitoledığı, göçebe iskândan köye uzanan değişik yerleşme biçimlorini şöyle değerlendirmektedir: «Bu ara tipler, karakterlerine, fizyonomilerine, fonksiyonlarına, nüfus ve hane sayılarına göre iskânın şu veya bu kategorisine yaklaştırılabilir, mal edilebilir veyahut intikal şekilleri olarak kalır ve bu terim altında muhafaza edilobilirler. Burada mühim olan nokta bunların mevcudiyetlerinin bilinmesi ve belirmesidir.» (3, s. 272).

Kır yerleşmelerini nitelendiren köyleri «köy - altı» ve «köy» olarak iki kümede inceleyen Tunçdilek, «henüz köy niteliğine ulaşmamış» olan köy altı yerleşmelerini, «iskân çekirdeği» saydığı tek ev ve eklentilerinden başlatarak «iskân gurubu» dediği «birkaç ev ve eklentisi»nden, çeşitli tipleri olan «mahalle»lere uzatmaktadır. Köy altı yerleşme biçimleri arasında çiftlik, mezraa, kom, divan, yayla, oba, damlar ve bağ evleri ile ağılı inceledikten sonra öteki köy - altı yerleşme biçimleri arasında değirmonler, dalyanlar, tuğla, kiremit ve kireç ocakları gibi iktisadî faaliyetlerin elverişli coğrafya ortamında oluşturduğu yerleşmeler üzerinde durur. Bu yerleşme biçimini dayandırdığı sosyo-ekonomik vo doğal etkenler ilgimizi çekmektedir: «Türkiye'do iskânın umumiyotle köy altı gibi ufak iskân şekillerinden meydana gelmesinin sobopleri başında kapalı aile ve ekonomi sistemi, iptidaî ziraat metodları, hayvancılık, bahçe ziraati, yaylacılık ile tabii faktörler olarak da geçim sahasının darlığı ve bu sahaların çok zaman ufak kompartımanlardan meydana gelmesi gibi hususlar sayılabilir... Türkiye'do köy altı iskân şekilleri, ne kadar birbirinden farklı, aynı veya başka görünüşlü olurlarsa olsunlar, doğuş, gelişiş ve işleyiş bakımından iskân şekilleri arasında birtakım benzerlikler mevcut bulunur. Bunlar, dış görünüşün tamamen tersine, sadece birkaç yönde gelişmiş iskân şekillerinden başka bir şey değillerdir: Bu; aile, ekonomik sistem, geçim tarzı şeklinde toplanabilir. Netekim köy altı şekillerinin büyük çoğunluğu kapalı aile (pederşahî aile) sistemi ile kapalı ekonomik sistemin baskısı altında ve bu iki âmilin yarattığı tecrit faktörünün etkisinde kalmış olup, bahis konusu iskân üniteleri, ufak ufak kümeler halinde geçim sahalarının içine dağılmışlardır». (11, s. 166 ve 168).

Ulaştırmada ve kitle haberleşmesinde meydana gelen gelişmeler, kapalı toplum ve sistemleri açılmaya zorlayan dış ilişkiler köy altı yerleşmelerini de etki alanı içine almaya başlamıştır. Ne var

ki, coğrafya koşullarına uydurulan, gelenek ve göroneği kurulmuş geçim biçimlerinin hemen sona ermesi beklenemez. Ülkemizin bazı yörelerinde «köyleşme» doğrultusunda gelişmeler olurken, bazı yörelerinde de töresel yerleşme ve geçim biçimlerinin sürüp gitmesini olağan karşılamak gerekir. Öyle görünüyor ki, «tam» yerleşme, tarımda makineleşme ve hayvancılığın entansifleşmesi sonucu, sınırlarını daha da genişleterek küçük, dağınık ve eksik yerleşmelerin azalması sürecini nizlandıracaktır.

Soru 21 : Türkiye'deki muhtarlıkların toplu/dağınık köy özelliklerine göre bölünüşü nasıldır? Dağınık köylere bağlı yerleşim birimi sayılarının yörelere göre dağılışı nedir?

Köyişleri Bakanlığı'nca Köy Envanter Etüdlerine dayandırılan ve tarım çevrelerine göre durumu ortaya koyan aşağıdaki çizelgeden yola çıkmak yerinde olur:

Çizelge 8

MUHTARLIKLARIN İL GRUPLARINA GÖRE DAĞILIŞI VE YERLEŞME BİRİMLERİ

İl grupları	Toplam köy sayısı	Toplu köy sayısı	Dağınık köy sayısı	Dağınık köye bağlı yerleşim birimi sayısı (köy merkezi hariç)	Dağınıklık karakteristiği
Marmara	2 524	2 212	328	858	2.6
Karadeniz	5 540	1 744	3 796	13 387	3.5
Ege	4 783	3 762	1 021	2 368	2.3
Orta K. Anadolu	5 590	4 355	1 235	2 508	2.0
Orta Anadolu	4 171	2 603	1 568	4 195	2 6
Orta G. Anadolu	2 420	2 113	307	683	2 2
Kuzey D. Anadolu	3 199	2 371	828	2 095	2 5
Güney D. Anadolu	4 110	2 230	1 880	5 148	2 7
Akdeniz	3 303	1 929	1 374	3 548	2.6
Toplam	**35 640**	**23 303**	**12 337**	**34 740**	**2.8**

Kaynak: ÜBYKP, s. 585, t. 668.

Bu çizelgeye göre, toplam 35 640 muhtarlıktan 23 303'ü toplu köy, 12 337'si de dağınık köy özelliği taşımaktadır. Tarım bölgelerine

göre, dağınık köyler Karadeniz ve Güney Doğu Anadolu'da dikkati çeken bir artış göstermektedir. Öte yandan, oba, kom, mezra gibi 34 740 yerleşme biriminin «dağınıklık karakteristiği» denilen bir kırsal yerleşim merkezine düşen ortalama sayısı da, bölgelere göre değişmektedir. Bu sayı, Karadeniz bölgesi için 3.5'tir.

Muhtarlıkların % 34.6'sının dağınık bir yapıda olduğu ülkemizde, toplam olarak 12.377 esas yerleşim merkezinin çevresinde ve belli bir uzaklıkta bulunan ve «dağınık yerleşim yeri» denilen 34 740 yerleşim birimi karşımıza çıkmaktadır Bu durum, mevcut muhtarlıklarla, onlarla irtibatlı köy - altı yerleşmeleri konusunda bize bir fikir verebilir. Çizelge 8'den açıklıkla anlaşıldığına göre, Türkiye'deki muhtarlıklardan 23 303'ü aynı sayıdaki köylerden oluşurken, dağınık yapı özelliği taşıyan 12 337 muhtarlık toplam olarak 47 077 dağınık yerleşim yerinden oluşmaktadır. Bu yerleşim yerlerinden 12 337'si aynı sayıdaki muhtarlığa merkezlik yapmaktadır.

Bir kere daha işaret edelim ki, «ekonomik, sosyal ve coğrafî faktörlerle biçimlenen ve başlıca özelliği dağınıklık ve sayısal çokluk olan kırsal yerleşim dokusu köy kalkınmasını ve kalkınma çabalarımızı olumsuz yönde etkileyecek görünümdedir.» Dağınıklığın yanı sıra, kışlak/yaylak terimlerinin ortaya koyduğu ova/yayla yükseltileri arasındaki mevsimlere bağlı ve dolayısıyla «eksik» kalmış yerleşmeler kırsal yerleşim dokusunun bir başka özelliğini ortaya koymaktadır.

Toplu/dağınık köy yerleşmelerinin yanı sıra, kuruluş yerlerine göre ikili bir bölümleme yapılarak ova/dağ köylerinden sözetmek mümkündür. İkiye indirgediğimiz ve coğrafyanın çeşitli öğelerini bir arada yansıtan bu iki köy çeşidi, ulaştırma haberleşme olanakları bakımından da kesin bir ayrılık, ve sonuç olarak da dağ köyleri için geniş ölçüde geçerli olan bütünden tecrit edilme (ayırma) özelliği gösterir.

Ova ve dağ köylerinin genel niteliklerini gözeterek şu özelliklerini işaret etmek mümkündür:

a) Ova köylerinin «açık toplum»lar olmasına karşılık, dağ köyleri onlara görece «kapalı toplum»lar sayılabilir.

b) İlkinde «yenilikçi» tutumlar ağır bastığı halde, dağ köylerinde «gelenekçi - görenekçi» bir tutum egemendir.

c) Ova köylerinde piyasa için üretim esas olurken, dağ köylerinde geçimlik üretim ağır basar.

ç) Sosyal değişme süreci, ova ve dağ köylerinde farklılık gösterir.

(Bu konudaki ayrıntılı bilgiler için, 1941 42 yıllarında Manisa

dolaylarında ova ve dağ köylerini karşılaştıran şu araştırma görülebilir: B. S. Boran, **Toplumsal Yapı Araştırmaları. (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki)**, Ankara 1945, 249 s.).

Soru 22 : Yeni köylerin kuruluşunda gözetilen genel eğilimler nelerdir?

1945'ten günümüze doğru köy (muhtarlık) sayıları incelenecek olursa, sürekli olarak bir sayı artışının meydana geldiği görülür. 1945 yılında 34 063 olan muhtarlık sayısı 15 yıl içinde 1 319 artış göstererek 1960 yılında 35 382'ye varmıştır. 1970'lerde muhtarlık sayısı 35 640, 1960 yılına göre çoğalma 258'dir Böylece, son 25 yılda, muhtarlıklar sayısında 1 577 artış kaydedilmiştir.

Türkiye'de yeni köy gelişmesini incelayen E. H. Jurkat, 1955 başından 1964 ilkbaharına kadar 1 072 «yeni köy»ün kurulduğunu saptamıştır. Bu köylerin illere göre dağılımı iki genel eğilimi ortaya koymaktadır. Çok sayıda yeni köy kurulan iller genellikle,

a) Deniz kıyısındadır.

b) Yüzölçümlerinin % 16'dan fazlası ormanla kaplıdır.

1955 1964 yıllarında kurulan yeni koyleri gösteren bir harita incelenecek olursa, denizle bağlantılı iller açısından büyük yoğunluğun Doğu Karadeniz bölgesinde yer aldığı göze çarpar. Ormanla bağlantılı olan yeni köyler ise, ormanca zengin iller arasında dağılmıştır.

E. H. Jurkat tarafından öne sürülen eğilimlerden ikincisini 1945 ve 1960 köyler istatistikleri de doğrulamaktadır. «Orman içi»nde ve «orman kenarı»nda bulunan muhtarlıklar sayısında meydana gelen sayı değişiklikleri dikkati çekecek bir ölçüdedir:

Çizelge 9

ORMANLA İLİŞKİLERİNE GÖRE MUHTARLIKLAR SAYISI

Kuruluş yeri	1945'te sayısı ve %'si		1960'ta sayısı ve %'si	
Orman dışı	27 489	% 80.7	19 746	% 55.8
Orman içi	3 042	% 8.9	9 093	% 14.4
Orman kenarı	3 532	% 10.4	7 225	% 20.4
Bilinmeyen			3 318	% 9.4
Toplam	34 063	100.0	35 382	100.0

Kaynak: Köyler İstatiği 1945, 1960 Anket Sonuçları, Ankara 1948 ve 1963, s. 10 ve s. 5

Buradaki sayı artışlarının tümünü, yeni köylerin kuruluşuna bağlamak mümkün olmadığı gibi doğru da değildir. Tanımlama farkından doğan durumlar olabileceği gibi, zaman içinde ormanla ilişkisinde değişmeler meydana gelmiş köyler de olabilir. Fakat bütün bu olumluklara rağmen, yadsınması mümkün olmayan gerçek 15 yıllık dönemde ormana uzanmanın sayıca ve oranca bir artış göstermiş bulunmasıdır.

Jurkat, yeni toprakların kullanılmasına gerek duyulduğunda iki kuynaktan yararlanılabileceğini söylemektedir. Bu kaynaklar, erozyona uğramış arazi ve orman arazisidir. Erozyona uğramış arazinin fayda potansiyeli çok sınırlı kaldığından, en kullanışlı «yedek» toprak olarak orman arazisi kalmaktadır: «Türkiye'de toplam arazinin ancak % 13.6'sı ormanla kaplıdır. Kullanılabilir arazinin % 55 60'ının erozyona uğramış arazi olduğu gözönüne alınırsa bu oran çok düşüktür. Türkiye'de ormanlar çok düzensiz dağılmıştır. Orman sahası toplam arazinin % 35'ini aşan 5 il vardır. İller ölçüsünde bu oran, düzenli su arzını temin ve erozyon ile kuraklığı önlemek için gereklidir.

11 ilde orman arazisi ile diğer arazi arasında normal bir denge vardır. (% 25 30 orman arazisi). 51 ilde normal dengeden daha azdır. Orman arazisi payı yirmi ilde Türkiye ortalamasını aşar. 1960'ta, yeni köylerin % 15.9'u orman içinde kurulmuştur. Orman köylerinin kuruluşu orman kuruluşu ile çok yakı ilgilidir». (12, s. 6-7).

Ulaştırma kolaylıklarının artmasından sonra, kuruluş yeri olarak yol boyunun da önem kazandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, güvenlik endişeleriyle kuytu yerlere çekilmiş köylerin, yer değiştirerek, yol boylarına doğru indiğini gösteren örnekler de vardır. (Bk. Tütengil, **İçtimai ve İktisadi Bakımdan Türkiye'nin Kurayolları**, İstanbul 1961, s. 146-147)

Soru 23 1945 Köyler İstatistiği bize hangi konularda aydınlatıyor? Bu kaynağın önemi nedir?

1 Haziran 1945 tarihinde yapılan anket sonuçlarına dayandırılan bu istatistik, Türkiye'de kendi konusunda yapılan «ilk ve orijinal» çalışma olarak sunulmaktadır. Gerçekten, Türkiye köyleri hakkında bu genişlikle ve ayrıntılı bir çalışma ilk defa yapılmaktadır. Böylece, Türkiye ölçüsünde genel bilgilerin yanı sıra, tarım bölgelerine ve illere göre de köyler hakkında bilgi edinmek mümkün olmuştur.

Nüfus gruplarına göre muhtarlıkların kuruluş yerleri, ormanla ilişkileri, toplu veya dağınık oluşları, konutları, başlıca geçim kay-

nakları, toplumsal kurumları, personeli, çevreyle yol ve telefon bağlantısı, ilçe merkezine uzaklık derecesi, içtikleri suyun cinsi gibi konulardaki durumu, sayılar ve yüzdelerle ifade edilmektedir.

1945 Türkiye'sinin dikkate değer bazı özellikleri, bu kaynağa dayanılarak, aşağıdaki çizelgelerde şöyle ifade edilebilir:

Çizelge 10

NÜFUS GRUPLARINA GÖRE MUHTARLIKLAR SAYISI VE NÜFUSLARI

Nüfus grupları	Muhtarlık sayısı	Nüfus miktarı	Muhtarlıklar	Nüfus
1 — 50	296	10 031	% 0.9	% 0.1
51 — 100	1 561	124 310	4.6	0.9
101 — 150	3 057	387 620	9.0	2.8
151 — 200	3 824	672 674	11.2	4.7
201 — 300	7 305	1 820 000	21.4	12.9
301 — 400	5 639	1 960 200	16.6	13.9
401 — 500	3 798	1 698 007	11.1	12.1
501 +	8 581	7 398 000	25.2	52.6
Toplam	**34 063**	**14 073 471**	**100.0**	**100.0**

Bu duruma göre, 1945 yılında ortalama muhtarlık büyüklüğüne 413 kişi isabet ediyor. Köy nüfusunun yaklaşık olarak yarısı, muhtarlıkların 3/4'ünde oturuyor.

Çizelge 11

KURULUŞ YERLERİNE GÖRE MUHTARLIKLAR

Kuruluş yerleri	Muhtarlık sayısı	Nüfus miktarı	Muhtarlıklar	Nüfus
Ovada	6 468	2 806 297	% 19.0	% 19.9
Vadide	2 841	1 111 507	8.3	7.9
Etekte	9 752	4 143 049	28.6	29.4
Sırtta	5 442	1 983 575	16.0	14.1
Yamaçta	8 244	3 258 394	24.2	23.2
Dağınık	1 316	770 649	3.9	5.5
Toplam	**34 063**	**14 073 471**	**100.0**	**100.0**

Aynı kaytaktan, muhtarlıkların % 72.0'sinde köy evlerinin toplu, % 14.9'unda dağınık, %13.1'inde de az dağınık olduğunu öğreniyo-

ruz. Evlerin yapılışında kullanılan malzemede ilk sırayı muhtarlıklara göre % 34.9 oranıyla taş alıyor. Kerpiç % 19.7, ahşap % 16.0 ve karışık 29.3 oranıyla karşımıza çıkıyor. Tuğla % 0.1 oranındadır.

Nüfusun % 82.1 için geçim kaynağını tarla ürünleri teşkil etmektedir. Bunu % 3.4 oranıyla tütüncülük, % 3.2 oranlarıyla hayvancılık ve meyvecilik, % 3.1 oranıyla da bağcılık izlemektedir. Nüfusun % 2.1'i için geçim kaynağı olan zeytincilik dışında kalan bütün geçim kaynaklarında oran % 1'in altında kalmaktadır. El ve ev sanatları bulunanlar, nüfusun ancak % 15'ini kavramaktadır. El ve ev sanatlarının başında dokumacılık (% 11.9) gelmekte, bunu halıcılık (% 1.2) ve dokumacılık halıcılık (% 1.2) izlemektedir.

Bazı özellikler, ileride 1960 yılı ile karşılaştırmalı verileceği için içtikleri suyu nerelerden sağladıklarını gösteren bir çizelgeyle yetiniyoruz:

Çizelge 12

İÇTİKLERİ SUYUN CİNSİNE GÖRE MUHTARLIKLAR SAYISI VE NÜFUSU

İçtikleri su	Muhtarlık sayısı	Nüfusu	Muhtarlıklar	Nüfus
Kaynak suyu	22 276	9 085 281	% 65.4	% 64.6
Dere suyu	2 995	1 118 742	8.8	7.9
Kuyu suyu	5 366	2 193 648	15.8	15.6
Çeşme suyu	220	115 605	0.6	0.8
Göl suyu	258	81 751	0.8	0.6
Yağmur suyu	54	18 817	0.1	0.1
Karışık yerlerden	2 894	1 460 257	8.5	10.4
Toplam	34 063	14 073 471	100.0	100.0

Soru 24 : 1960 Köyler İstatistiğinin dikkate değer bulguları nelerdir?

Nisan 1960 tarihinde yapılan anketle başlıca iki amaç güdülmüştür. «a) Genel Tarım Sayımı ile kavranması güç olan bazı bilgileri elde etmek, b) Aynı konuda ilk defa 1945 yılında uygulanan anket sonuçları ile mukayeseleri sağlamak».

1960 Köyler İstatistiğine göre, Türkiye'deki muhtarlık sayısı 35 382'ye yükselmiştir. Muhtarlık sayısı 1945 yılına kıyasla 1 319

artış gösterirken, muhtarlıklarda oturanlar sayısı da 4 833 249 nüfus fazlasıyla 18 906 720 olmuştur. Muhtarlık başına düşen ortalama nüfus 534'tür. Nüfusu 500'ü aşan muhtarlıklar, muhtarlıkların % 37.8'ini, köylü nüfusunun da % 66.1'ini teşkil etmektedir.

1960 Köyler İstatistiğinin ilgi çeken sonuçları arasında şunlar anılabilir:

Çizelge 13

PANAYIR, PAZAR VE MANDIRA KURULUP KURULMADIĞINA GÖRE MUHTARLIKLAR SAYISI

	Kurulan	Kurulmayan	Meçhul	Toplam
Panayır	236	35 018	128	35 382
Pazar	846	34 442	94	35 382
Mandıra (mevsimlik)	2 888	31 106	388	35 382

Çizelge 14

TARIM KREDİ KOOPERATİFİ VE BELEDİYESİ OLUP OLMADIĞINA GÖRE MUHTARLIKLAR SAYISI

	Olan	Olmayan	Meçhul	Toplam
Tarım K. K.	1 000	33 582	200	35 382
Belediye örgütü	596	34 630	156	35 382

İlk defa 1960 anketinde ele alınan bu ekonomik ve sosyal göstergeler dışında, su konusuyla ilgili iki çizelge dikkatimizi çekmektedir. Çizelgelerden ilki, 1945 yılı için daha önce verilen çizelgenin (Bk. Çizelge 12) 15 yıl sonra kazandığı yeni görünüştür:

Çizelge 15

İÇTİKLERİ SUYUN CİNSİNE GÖRE MUHTARLIKLAR SAYISI VE NÜFUSU

İçtikleri su	Muhtarlık sayısı	Nüfusu	Muhtarlıklar	Nüfus
Kaynak suyu	24 485	13 171 189	% 69.2	% 69.6
Dere suyu	2 500	1 170 738	7.2	6.4
Kuyu suyu	5 227	2 805 141	14.7	14.8
Göl suyu	53	62 670	0.3	0.4
Yağmur suyu	433	184 904	1.2	0.9
Karışık yerlerden	1 730	996 086	4.8	5.2
Meçhul	954	515 992	2.6	1.7
Toplam	**35 382**	**18 906 720**	**100.0**	**100.0**

İkinci çizelgede ise, demir boru ile getirilmiş suyu olan muhtarlıklar hakkında bilgi verilmektedir :

Çizelge 16

DEMİR BORU İLE GETİRİLMİŞ SUYU OLUP OLMADIĞINA GÖRE MUHTARLIKLAR

	Muhtarlık sayısı	Muhtarlık yüzdesi
Olan	10 682	% 30.2
Olmayan	22 224	62.8
Meçhul	2 476	7.0

1960 Köyler İstatistiğinin hazırlanmasında güdülen «mukayese» amacı tartışmaya değer bir konu teşkil etmektedir.

Soru 25 1960 Köyler İstatistiği niçin 1945 sonuçları ile her bakımdan mukayese edilemez? Mukayese edilebilir verilerden çıkan sonuç nedir?

1945 yılında uygulanan anket sonuçları ile mukayese sağlamak amacını güttüğü halde 1960 Köyler İstatistiğini, 15 yıl önceki ile, her bakımdan kıyaslamak olanağı yoktur. Çünkü

a) 1960 istatistiğine yeni çizelgeler eklenmiştir.

b) Bazı çizelgelerde mukayeseyi güçleştirecek değişmeler yapılmıştır.

c) Tarım bölgelerine göre yapılan değerlendirmeler bir yana bırakılmıştır.

Eklenen yeni çizelgeler, 1945 yılında üzerinde durulmayan konularla ilgilidir. Ekonomik ve sosyal göstergelerden işaret ettiklerimiz dışında, köy imamı, işler haldeki un değirmeni ve cinsleri, köylerin il merkezine uzaklığı bu arada sayılabilir.

Bazı çizelgelerde yapılan değişmeler mukayese olanağını kısmen ortadan kaldırmakta veya mukayese yapabilmek için yeni düzenlemeleri zorunlu kılmaktadır. Nüfus gruplarına göre köylerin kıyaslanabilmesi için 1960 sonuçlarını 1945'e uygun hale getirmek, bunun için de bazı dilimleri birleştirmek gerekiyor.

1945 ve 1960 yıllarında muhtarlıkların nüfus gruplarına göre dağılışı, değişme doğrultusu bakımından aşağıdaki durumu ortaya koymaktadır :

Çizelge 17

NÜFUS GRUPLARINA GÖRE MUHTARLIKLARIN MUKAYESESİ (1945 — 1960)

Nüfus grupları	1945 muhtarlık %'si	1960 muhtarlık %'si	Değişme doğrultusu
1 — 50	0.9	0.4	—
51 — 100	4.6	2.1	—
101 — 200	20.2	12.7	—
201 — 300	21.4	17.9	—
301 — 400	16.6	16.2	—
401 — 500	11.1	12.9	+
501 +	25.2	37.8	+

1945 - 1960 döneminde köylü nüfus ve muhtarlık sayısı artış gösterirken, nüfusu 400'e kadar olan muhtarlıklar sayısı gerilemiş, 401 500 olanlar biraz ilerlerken nüfusu 500'ü aşan muhtarlıklar sayısında önemli bir artış olmuştur. Görüldüğü gibi, az nüfuslu muhtarlıklarda gerileme, çok nüfuslu muhtarlıklarda da çoğalma eğilimi vardır.

«Başlıca geçim kaynakları» bakımından üç özellik dikkati çekmektedir :

a) 1960 istatistiğine yeni bir geçim kaynağının katıldığı görülmektedir. «Çaycılık» olan bu yeni geçim kaynağı 139 muhtarlığı ve 97.157 kişiyi ilgilendirmektedir.

b) Tarla tarımı ile uğraşanlar oranında % 82'den % 61'e bir gerileme olmuştur. Bu gerilemeye rağmen tarla tarımıyla uğraşanlar sayısında önemli bir düşüş olmuş değildir. 1945'te 11 546 840 kişinin tarla tarımıyla uğraşmasına karşılık 1960 yılı için bu sayı 11 535 618'dir.

c) Hayvancılıkla uğraşanların köy nüfusuna oranı yükselerek % 8'e varmıştır.

«El ve ev sanatları» açısından da, **işbölümünün belirginlik kazandığını ifade eden sanatlar** 1960 anketinde ortaya çıkmakta, ayrıca, 1945 yılında 2 108 475 olan el ve ev sanatlarıyla uğraşanlar sayısı 1960 yılında 3 529 422'ye yükselmektedir.

On beş yıllık dönemde okulu olan muhtarlıklar oranında % 37.1'den % 55.3'e, cami veya mescidi olanlarda % 67.7'den % 75.3'e, ilçe ve bucak merkeziyle telefon irtibatı olanlarda % 31.7' den % 24'e, yakınında bataklık - sazlık olanlarda % 6.1'den % 2.3'e doğru değişmeler olmuştur.

Zaman içinde köyler olduğu yerde saymış değildir. Ne var ki, istatistiklerin tanıklık ettiği değişmeler uyumlu olmadığı gibi yeterli de değildir. Telefon irtibatı örneğinde olduğu gibi insana güven vermeyen veya genel kanıya ters düşen durumlar da söz konusudur. İçtikleri suyun cinsine göre muhtarlıkları gösteren çizelge 12 ve 15'in karşılaştırılmasından anlaşılacağı gibi «yağmur suyu içenler»le ilgili sayı artışları bizim de dikkatimizi çekmiş, ilgililerle yapılan yazışma sonunda 1960 sonuçlarının yanlış olmadığı anlaşılmıştır. (Bk. Tütengil, **Türkiye'de Köy Sorunu**, İstanbul 1969, s. 63-66).

1960 anketine eklenen yeni çizelgelerden birine göre, köy nüfusunun % 81'ini kapsayan muhtarlıkların % 72.8'inde «imam» bulunmaktadır. Muhtarlıkların % 55.3'ünde bulunan «ilkokul» ise nüfusun % 72.7'sini kapsamaktadır. «İmam»ın etki alanının «öğretmen»den daha geniş olduğu Türkiye köylerine 1968 araştırmasıyla yeniden dönülecektir.

Soru 26 1965 Genel Nüfus Sayımında nüfusun cinsiyete göre dağılımı ve köylerde eğitim durumu nasıldır?

Nüfusun cinsiyete göre dağılımı 10 bin ölçeği bakımından dikkate değer bir durumu ortaya koymaktadır. 1965 yılında 31 391 421 olan nüfusumuzun 15 996 964'ü erkek, 15 394 457'si kadındır. Başka bir deyişle, **toplam nüfusta erkekler kadınlardan daha fazladır.** 10 binden az nüfuslu yerler cinsiyet bakımından farklı bir bölünmeyi gözler önüne sermektedir **Kırsal Türkiye'de kadın nüfus erkek nüfustan daha fazladır.** 22 008 800 olan kırsal nüfusumuzun 10 942 767'sinin erkek olmasına karşılık 11 066 033'ü kadındır 10 bin ve daha fazla nüfuslu yerlerden oluşan kentsel Türkiye'de ise genel nüfusun niteliğini buluyoruz: 9 382 621 olan kentsel nüfusun 5 054 197'si erkek, 4 328 424'ü kadındır.

Halbuki 1 yaşından küçük nüfusun cinsiyete göre dağılımı, gerek Türkiye toplamında, gerek nüfusu 10 binden az ve çok olan yerleşmelerde daima erkek nüfus lehinedir. Gerçi böyle olması normaldir ve doğumlarda erkek nüfusun daha fazla olacağını varsayan istatistik kanununa da uygundur. Yaş ilerledikçe, kadın nüfus lehine olan ortalama yaşama ümidi nedeniyle oran erkek nüfus aleyhine olarak değişecektir.

Kırsal/kentsel ayrımında cinsiyet bakımından ortaya çıkan ve nüfusu 10 binden az olan yerleşmelerde kadın nüfusun erkek nüfustan daha fazla olmasına yol açan ana etken, kırsal alanlardan kentlere yönelen göçlere erkek nüfusun daha çok sayıda katılma-

sıdır. Bunun bir sonucu olarak, kentsel nüfusta erkek oranı çoğalırken kırsal nüfusta gerilemektedir.

1965 yılında 6 ve daha yukarı yaşlardaki nüfusun okuma yazma durumu itibariyle dağılımı «il ve ilçe merkezlerinin belediye sınırları dışında kalan bucak ya da muhtarlık» olarak tanımlanan köyler için şöyledir: Okuma yazma bilenlerin oranı % 38.53'tür. Erkekler için bu oran % 54.61, kadınlar için ise % 22.92'dir. İl ve ilçe merkezlerini kapsayan «şehirler» bakımından okuma yazma bilenler oranı % 66.92'dir. Erkek nüfusta % 79.41 olan oran, kadın nüfusta % 52.29'a düşer. Eğitim durumunun yerleşmelere ve cinsiyete göre mukayesesi aşağıdaki çizelgede görülebilir:

Çizelge 18

6 VE DAHA YUKARI YAŞLARDAKİ NÜFUSUN OKUMA YAZMA DURUMU

Şehirler	Köyler	Türkiye	Niteliği
% 66.92	% 38.53	% 48.72	Toplam
% 79.41	% 54.61	% 64.04	Erkek
% 52.29	% 22.92	% 32.82	Kadın

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı. Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri. 24.10.1965, Ankara 1969, s. 270—278, t. 27,27 a ve 27 b.

Çizelgeden de anlaşılacağı gibi, okuma yazma bilenler oranı şehirlere kıyasla köylerde ve erkeklere kıyasla kadınlarda daha düşüktür. Yerleşme ve cinsiyet etkenlerine bağlı olarak, 6 ve daha yukarı yaşlardaki nüfusun okumu yazma bilenler oranı değişmektedir. Köy yerleşmesinde kadın en düşük okur-yazar oranını verirken (% 22.92), şehir yerleşmesinde erkek en yüksek okur-yazar oranına ulaşmaktadır. (% 79.41). Bu son oran, kentlere yönelen göçlerde yer alan erkeklerin bir ölçüde okur-yazar olmalarının etkilerini de yansıtmaktadır.

Soru 27 1970 sayımı sonuçlarına göre, beş yıl öncesine kıyasla, önemli bir değişiklik var mıdır?

1970 Genel Nüfus Sayımının ülkenin tümüne ilişkin sosyal ve ekonomik nitelikleri oldukça geç yayımlanmıştır. (Ankara 1977). Eli-

mizde bulunan örneklemo sonuçları ise, nüfusun cinsiyete göre dağılımı ve okur yazarlık konusunda sınırlı bilgiler vermektedir.

Nüfusun cinsiyete göre dağılımı beş yıl önceki özelliklerini korumaktadır. Toplam Türkiye nüfusunun % 50.6'sı erkek, %49.4'ü de kadındır. Şehir yerleşmelerinde erkek nüfus, bucak ve köylerde de kadın nüfus çoğunluktadır:

	Şehirler nüfusu	Bucak ve köyler nüfusu
Erkek	7 312 714	10 694 272
Kadın	6 378 387	11 219 803
Toplam	13 691 101	21 914 075

Türkiye nüfusunun cinsiyete göre durumunu gösteren 100 kadına düşen erkek sayıları, 1927 yılından günümüze, savaş yıllarının etkileriyle erkek sayısındaki gerilemenin barış yıllarında kadınlar aleyhine döndüğünü ortaya koymaktadır. Son boş yıldaki gerileme, yurt dışında çalışmaya gidenlerin çoğunluğunun erkek olmasının yarattığı bir durumdur:

Sayım yılları	100 kadına düşen erkek
1927	93
1935	97
1940	100
1945	101
1950	101
1955	103
1960	104
1965	104
1970	102

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı 1973, Ankara 1974, s. 37, t. 28.

6 ve daha yukarı yaşlardaki nüfusun yerleşmeler ve cinsiyet açısından okur - yazarlık durumu şöyledir: Türkiye için % 43.78 olan okuma - yazma bilmeyenler oranı bucak ve köylerde % 52.89'a yükselirken kent yerleşmelerinde % 28.36 olmaktadır. Bu oranlar, erkekler için sırasıyla, % 29.69, % 37.68 ve % 17.41, kadınlar için de % 59.19, % 67.33 ve % 41.06'dır.

Beş yıl öncesiyle karşılaştırılırsa, okuma - yazma bilenlerin oranı Türkiye nüfusunda erkeklerde % 70.31'e, kadınlarda ise % 41.81'e

yükselmiştir. 1965 - 1970 dönemindeki artış oranı kadın nüfusta er keklerden daha fazladır. (% 6.27'ye karşılık % 8.99). Okur yazar oranındaki artışlara rağmen, yerleşme ve cinsiyet bakımından 1965 yılında saptadığımız durum 1970 yılında da geçerliliğini korumaktadır

Soru 28 : Nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri bakımından önemli bir gösterge olan meslekteki mevki, kırsal ve kentsel yerleşmelerde hangi özellikleri gösterir?

1965 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına dayanarak 15 ve daha yukarı yaşlardaki faal nüfusun meslekteki mevkii (yeri) aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir :

Çizelge 19

NÜFUSUN MESLEKTEKİ MEVKİİ VE CİNSİYETE GÖRE DAĞILIMI

		Türkiye toplamı	Kentsel yerleşmeler	Kırsal yerleşmeler
Toplam	T	13 557 860	3 056 867	10 500 993
	E	8 420 829	2 806 832	5 613 997
	K	5 137 031	250 035	4 886 996
Ücretli	E	2 733 717	1 840 075	893 642
	K	304 251	193 974	110 277
İşveren	E	129 905	98 716	31 189
	K	2 914	1 921	993
Kendi hesabına çalışan	E	3 739 477	720 309	3 019 168
	K	146 438	24 691	121 747
Aile işinde ücretsiz çalışan	E	1 737 448	88 940	1 648 508
	K	4 681 386	28 030	4 653 356
Bilinmeyen	E	80 282	58 792	21 490
	K	2 042	1 419	623

Kaynak : Genel Nüfus Sayımı. Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri. 24.10.1965, Ankara 1969, s. 363, t. 32.

Yukardaki çizelgede «kentsel yerleşmeler» dediğimiz «10 bin ve daha fazla nüfuslu yerler»le, «kırsal yerleşmeler» adını verdiği-

miz «10 bindən az nüfuslu yerler» arasında meslekteki mevki bakımından yapılacak bir kıyaslama bizi şu özelliklerle karşı karşıya getirecektir

a) 15 ve daha yukarı yaşlardaki faal nüfusun Türkiye toplamı içinde, kırsal yerleşmelerde bulunanlar yaklaşık olarak 3/4 oranında yer almaktadır. Konu cinsiyet bakımından ele alındığında bu oranın, kentsel yerleşmelerde çalışan kadınlara kıyasla kırsal yerleşmelerde çalışan kadınlarda 18/19 oranına vardığı görülür. Başka bir deyişle, **kırsal yerleşmelerde kadınlar, kentsel yerleşmelerdeki kadınlara kıyasla iktisadî faaliyet içinde daha büyük bir oranla yer almaktadırlar.**

b) Meslekteki yeri «ücretli» durumunda bulunanlar, gerek kadın gerek erkek nüfus için, kentsel yerleşmelerde açık bir farklılık gösterir. Bu durum, «ücretli» sayısını etkileyen sanayi ve hizmet kesimlerinin kentsel yerleşmelerde daha yaygın ve yoğun olmasının bir sonucudur.

c) **«İşveren»** statüsünde bulunanlar da, biraz önce öne sürülen sebeplere bağlı olarak, kentsel yerleşmelerde sayıca daha fazladır.

ç) «Kendi hesabına çalışanlar»a gelince gösterge yeniden kırsal yerleşmelere doğru yönelir. Serbest meslek ve aile işletmesi niteliğindeki bu kümede de, erkeklerde olduğu gibi kadınlarda da faal nüfus içinde yer alanlar sayısı kırsal Türkiye'de daha yüksektir.

d) **«Aile işinde ücretsiz çalışanlar» kırsal yerleşmelerin en dikkate değer özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.** Birçok hallerde ataerkil geniş aile niteliği gösteren «aile» ve aileye bağlı işletme organizasyonu, kırsal yerleşmelerde kadınların büyük çoğunluğunun içinde yer aldığı «aile işi» görünüşündedir. Kırsal yerleşme ile eş-anlamlı olan tarımsal çalışmalar, «kadın»ın geniş ölçüde katıldığı bir üretim alanı olmaktadır.

Görüldüğü gibi, meslekteki yer bakımından «işveren» ve «ücretli»ler kentsel yerleşmelerde ağırlık kazanırken, «kendi hesabına çalışan»larla «aile işinde ücretsiz çalışan»lar da kırsal yerleşmelerde ağırlığını ortaya koymaktadır. Kırsal yerleşmeler bakımından dikkati çeken bir başka özellik de, kentsel yerleşmelerde 250 035 kadına karşılık kırsal yerleşmelerde 4 886 996 kadının faal nüfus içinde yer alması ve bunun 4 653 356'sının da aile işinde ücretsiz çalışanlar grubunda bulunmasıdır. İş hayatındaki hiyerarşik ilişkiler düzeni, kırsal yerleşmelerdeki iktisadî faaliyetleri etkilemekten henüz çok uzaktır.

12 ve daha yukarı yaşlardaki faal nüfusu kapsayan 1970 nüfusları kesin bir karşılaştırmayı olanaksız kılmakta ise de, 1965 için bulduğumuz genel eğilimlerin 1970 için de geçerliliğini koruduğu söylenebilir.

Soru 29 : Türkiye Nüfus Araştırmasına (TNA) göre «köysel» yerleşmelerde nüfusun yapısı nasıldır?

TNA 1966-67 sonuçlarına dayanarak «köysel» Türkiye'nin nüfus yapısı hakkında ayrıntılı bilgiler elde edebiliyoruz. Ne var ki, bu araştırmada kullanılan köy/şehir ayırımı «resmî» görüşe dayandırıldığı için, «nüfusu 2 000 ya da az olan yerler» köysel ve «nüfusu 2 001 ya da çok olan yerler» de şehirsel sayıldığından sonuçların buna göre değerlendirilmesi gerekir.

a) Nüfusun yaş gruplarına göre dağılışı

Nüfusun üçlü yaş dilimine bölünüşü «köysel» yerleşmeler bakımından bazı özellikler göstermektedir:

Çizelge 20

YAŞA GÖRE NÜFUS DAĞILIŞI YÜZDESİ VE BAĞIMLILIK ORANI

Yer	0—14	15—64	65 ve +	Bağımlılık oranı
Türkiye toplamı	42.5	53.3	4.2	87.6
Köysel Türkiye	44.0	51.9	4.1	92.7
Şehirsel Türkiye	39.7	50.2	4.1	77.9

Kaynak: Türkiye Nüfus Araştırmalarından Elde Edilen Hayatî İstatistikler 1966—67, Ankara 1970, s. 13, t. 5.

Doğumlar 0-14 yaş dilimini etkilerken, ileri yaşlardaki ölümler de 15-64 yaş dilimini, şehirsel Türkiye'ye kıyasla etkilemekten geri kalmıyor. Sonuç olarak da, iktisaden faal nüfusun taşıdığı çocuk+yaşlı nüfus yükünü dile getiren bağımlılık oranının köysel Türkiye'de %92.7 olduğu görülüyor. Bağımlılık oranı, iktisaden faal her 100 kişinin geçimini sağladığı 1. ve 3. dilimlerde yer alan kişi sayısını belirtmektedir.

b) Doğal nüfus artışı

Düzeltilmiş doğum ve ölüm oranlarına göre doğal nüfus artışında da «köysel» yerleşmeler bazı özelliklerle dikkati çekmektedir:

Çizelge 21

BİNDE OLARAK DOĞAL NÜFUS ARTIŞI

Yer	Doğum oranı	Ölüm oranı	Doğal nüfus artısı
Türkiye toplamı	39.6	14.6	25.0
Köysel Türkiye	48.9	16.7	27.2
Şehirsel Türkiye	31.4	10.7	20.7

Aynı kaynak, s. 37, t. 14.

Köysel Türkiye'de doğum ve ölüm oranları, şehirsel Türkiye'ye kıyasla yüksektir Doğum oranındaki büyük fark (% 0 12.5) köylük yerlerdeki doğal nufus artışını şehirsel Türkiye'ye kıyasla oldukça yükseltmektedir.

c) Bebek ölumu oranları

TNA bebek olumleri konusunda da ayrıntılı bilgiler vermektedir. Buna göre, «Turkiye'de bebek ölümü oranı 1 000 canlı doğumda 153, Türkiye'nin koysel yerlerinde 168.3 ve Türkiye'nin şehirsel yerlerinde 112.7'dir» Bölgelerin köysel yerlerinde 214.7'ye kadar yükselen oran, bölgelerin şehirsel yerlerinde 82.2'ye ve büyük şehirlerimizden Ankara'da 101'e kadar gerilemektedir

ç) Ortalama doğan ve yaşayan çocuk sayısı

Aynı araştırma, doğan ve yaşayan çocukların köysel/şehirsel Türkiye bakımından durumunu da aydınlık getirmektedir:

Çizelge 22

ORTALAMA DOĞAN VE YAŞAYAN ÇOCUK SAYISI

Yer	Ortalama doğan çocuk sayısı	Ortalama yaşayan çocuk sayısı
Türkiye toplamı	5.3	4.1
Köysel Türkiye	5.6	4.5
Şehirsel Türkiye	4.8	3.5

Aynı kaynak, s. 76, t. 29.

Her 100 kız çocuğuna karşılık 103 erkek çocuğun doğduğu Türkiye'de, «araştırma bölgelerinin köysel yerlerinde doğurulan çocuk sayısı ortalamaları 5.2 - 6.5 iken; yaşayan çocuk sayıları ortalamaları 3.6 5.0 arasında değişmektedir». Bölgelerin şehirsel yerlerinde bu ortalamalar, sırasıyla, 4.5 - 7.0 ve 3.2 - 5.0 arasındadır.

Ortalama doğan ve yaşayan çocuk sayıları, bize, tamamlanmış ailenin ortalama büyüklüğü hakkında da bir fikir vermektedir.

d) Hayat ümidi

Bir çocuğun doğumunda, ortalama olarak yaşayacağı ümit edilen yıl sayısı köysel ve şehirsel Türkiye'de farklılık göstermektedir. Türkiye için 55 yıl olarak hesaplanan yaşama ümidi, köysel yerlerde 53, şehirsel yerlerde ise 59 yıldır.

Çeşitli açılardan elo aldığımız karşılaştırmalar, köysel/şehirsel Türkiye bakımından nüfusun yapısını etkileyen farklı mekanizmaların yürürlükte olduğunu göstermektedir. Köysel yerlerde ölüm oranlarının ve bebek ölümlerinin yüksek bir seyir takip etmesine karşılık doğum oranlarındaki yükseklik yaşayan ortalama çocuk sayısını ve dolayısıyla da nüfusun yaşa göre dağılışını farklı bir yapıya kavuşturmuştur.

Soru 30 1945 ve 1946 yıllarında yapılan «Köylerimizde Doğumlar ve Ölümler» araştırması yeni verilerle karşılaştırılırsa ortaya çıkan durum nedir?

Ratip Yüceuluğ 1949 yılında yayımlanan araştırmasında köylerimize ilişkin nüfus sorunlarına ilk bilimsel yaklaşımı yapmıştır. İstatistik Genel Müdürlüğünce, öğretmen ve eğitmenlerin aracılığıyla 1945 ve 1946 yıllarında öğretmeni ve eğitmeni bulunan köylerde yapılan bir anketin tahlilini ve yorumunu veren «Köylerimizde Doğumlar ve Ölümler» adlı araştırmada R. Yüceuluğ şu sonuçlara varmaktadır :

Çizelge 23

BİNDE OLARAK DOĞUM, ÖLÜM VE ARTIŞ ORANLARI

Oranlar	1945 yılında 4 085 köyde	1946 yılında 8 729 köyde	Her iki yılda ortak olan 3 283 köyde 1945 yılında	1946 yılında
Doğum oranı	28.2	24.7	28.7	27.5
Ölüm oranı	15.5	11.9	15.6	13.6
Artış oranı	12.7	12.8	13.1	13.9

Kaynak: R. Yüceuluğ, Köylerimizde Doğumlar ve Ölümler, İstanbul 1949, s. 6, t. A.

Üzerinde durulmağa değer bulgular arasında şunlar da vardır:

- Erkeklerin % 33.5'i kendi yaşlarındaki kadınlarla, % 60.4'ü kendilerinden daha küçük yaşlardaki kadınlarla, % 6.1'i de kendilerinden daha büyük yaşlardaki kadınlarla evlidir.
- 1945 yılında doğan çocukların annelerinin ortalama yaşı 29, babalarının ortalama yaşı ise 33.3 olarak hesaplanmıştır.
- Her 100 kız çocuğuna karşılık 109 erkek çocuğunun doğduğu anlaşılmaktadır.
- Gözetim altına alınan her 100 ailede 345 çocuk meydana gelmekte, bunlardan 60'ı ölmekte ve 285'i hayatta kalmaktadır.
- Ortalama ölüm yaşı erkekler için 26.9, kadınlar için 31.4'tür. 0 4 yaşındaki çocuk ölümlerinin köylerimizde % 0 355 oluşu, ortalama ölüm yaşını olumsuz yönde etkilemektedir.
- Bütün yaş grupları gözetildiğinde, erkeklerin % 58'inin, kadınların da % 49'unun evlenmeden öldükleri hesaplanmıştır.

Ankotlorin yalnız öğretmeni vo eğitmeni olan köylerde uygulanması, uygulama zamanının İkinci Dünya Savaşı yıllarını izlemesi sonuçların büyük ölçüde tesadüflere bağlı kalmasını doğurmuştur. Doğum, ölüm vu artış oranları bakımından TNA ile yapılacak bir kıyaslama 20 22 yıllık bir zaman aralığında köylerimizde doğum oranlarının hissedilir ölçüde arttığını, ölüm oranlarındaki küçük değişme nedeniyle de doğal nüfus artışı oranının yükseldiğini ortaya koymaktadır. Bilimsel dakikliği kuşku konusu olsa da, 1945 46 yıllarının köylerimizdeki nüfus olaylarını yansıtan Yüceuluğ değerlendirmesini bir «ilk yaklaşım» olarak yine de önemli saymak gerekir. Böylece, köylerimizdeki doğum ve ölümlere ilişkin birçok bilgileri ve ailenin yapısını, daha sonraki yılların verileriyle karşılaştırma olanağı çok sınırlı bulunsa da, bu çalışmadan öğrenmekteyiz. Savaş dışında kalan Türkiye, savaşın dolaylı etkilerini nüfus olaylarında yansıtmaktadır, denebilir.

Soru 31 **1965 Genel Nüfus Sayımına göre 10 binden az nüfuslu il merkezleri hangileridir? 1970 ve 1975 Türkiye'sinde de nüfusu 10 binin altında kalan il merkezleri var mıdır?**

10 bin nüfus ölçüsünden yola çıkılarak yapılan kırsal/kentsel Türkiye ayırımında köy yerleşmeleri için çeşitli kaynaklardan bilgi

edinmek mümkün olduğu halde «kasaba»lara ulaşmak oldukça güç tür. Bunun nedeni, sosyal ve ekonomik nitelikleriyle bu yerleşmelerin istatistiklerde yer verilmediği gibi, sosyolojik araştırmaların da yok denecek kadar az oluşudur.

Daha önce 15. soruda Belediye Kanunu'nun getirdiği bir istisna nedeniyle sözkonusu ettiğimiz 90 ilçe merkezinden sonra, şimdi de kırsal alanlarda yer alması gerekirken il merkezi olduğu için kentsel Türkiye'de sayılan yerleşmeleri ele alacağız. Sayıları gittikçe azalmasına rağmen 1965 yılında 10 binden az nüfuslu 5 il merkezimiz vardı. Bu il merkezleriyle otuz yıldaki nüfus artışları şöyledir:

Çizelge 24

10 BİNDEN AZ NÜFUSLU İL MERKEZLERİ (1965)

Adları	**1935**	**1945**	**1955**	**1965**
Artvin	3 512	3 986	5 770	**9 847**
Bilecik	4 102	4 661	6 429	9 722
Gümüşhane	3 161	3 894	4 189	8 092
Hakkâri	1 562	2 145	3 162	6 129
Tunceli	1 204	762	2 360	5 825

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş. 24.10.1965, Ankara 1968, s. XXXVII, t. 4

1970 Genel Nüfus Sayımının kesin sonuçlarına göre de nüfusu 10 binin altında kalan iki il merkezimiz vardır: Tunceli (9 366) ve Hakkâri (9 640). 1975 sayımında bu il merkezlerinin de nüfusu 10 bini aşmış, böylece nüfusu 10 bine ulaşmayan il merkezi kalmamıştır.

Nüfusu 10 binin altında kaldığı halde daha önce değindiğimiz nedenlerle kentsel yerleşmeler arasında sayılan birimlerin nüfus grupları ve nüfus toplamı bakımlarından 1970'teki durumu şöyledir:

Nüfus grupları	**Şehir sayısı**	**Nüfus toplamı**
751 — 1000	2	1 748
1001 — 1250	5	5 567
1251 — 1500	4	5 621
1501 — 1750	12	19 208
1751 — 2000	17	32 044
2001 — 2250	15	31 642

2251 — 2500	16	37 979
2501 — 2750	15	39 051
2751 — 3000	17	48 666
3001 — 3250	21	65 551
3251 — 4000	45	162 928
4001 — 5000	63	277 571
5001 — 6000	40	221 138
6001 — 7000	39	252 616
7001 — 8000	33	248 901
8001 — 9000	28	240 414
9001 —10000	21	198 930

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı, İdarî Bölünüş. 25.10.1970, Ankara 1973, s. XLVII, t. 6.

10 bin nüfus ölçeğine bağlı kalındığı takdirde, 393 yerleşme ile buralarda oturan 1 889 575 kişinin de Kırsal Türkiye'de yer alması gerekir.

Nüfus — belediye örgütü — İl veya ilçe merkezi olma etkenlerine bir ölçüde bağlı görünen kırsal/kentsel ayırımının temelinde, toplumda egemen olan iktisadî faaliyetin, işbölümünün niteliğinin ve örgütleşme derecesinin bulunduğu görülür. Ne var ki, bir yerleşmenin yönetim basamaklarındaki yeri, dolaylı olarak yerleşmenin sayıca ve nitelikçe nüfusunu etkilemekten geri kalmadığı gibi, işbölümü ve örgütleşme bakımlarından da itici bir güç olabilmektedir. Fakat esas olan, tarımın payının iktisadî faaliyetler içinde gerileyerek öteki fonksiyonların gelişmesi ve çeşitlenmesidir.

«Kasaba» ile «şehir» arasında belirginlik kazanan fark, «kasaba» da şehirsel fonksiyonlardan yalnız birinin geliştiği kabul edildiği halde, «şehir»in «bir ikinci şehirsel fonksiyonun gelişmesi ile» ortaya çıkmakta oluşudur. Başka bir deyişle, «Kasaba'da (town) sadece ticaret (pazar) ve ikametgâh sahaları bulunmasına karşılık şehir'de ticaret merkezi, sanayi bölgesi ve ikametgâh sahası veya sahaları vardır... Türkiye'de ziraat fonksiyonunun hâkim olduğu şehirsel yerleşmelere, diğer fonksiyonların da az çok gelişmiş olması şartı ile **Ziraat kasabaları** adı verilmesi mümkündür... **Kasaba** ve **şehir** yerleşmeleri ayırımında baş rolü oynayan **(tek fonksiyonun hâkim olması hali)** Türkiye'deki ziraî kasabalarda açık bir şekilde müşahede edilmektedir». (13, s. 7 ve 12).

Soru 32 : Kırsal yerleşmeler içinde kalan nüfusu 10 binin altındaki «kasaba» ların ortak özellikleri hakkında neler söylenebilir?

Biraz önce andığımız çalışmasında E. Tümertekin, 1960 Genel Nüfus Sayımı verilerine dayanarak :

a) «10 binden az nüfuslu yerleşmelerde mevcut iktisadî faaliyetler arasında ziraatin payı» nın % 90.2 olduğunu,

b) Kırsal yerleşmelerde ziraat fonksiyonunun egemen durumda bulunmasına karşılık nüfusu 10 bini aşan yerleşmelerde hem ziraatin öneminin azaldığını, hem de öteki şehirsel fonksiyonların belirmeğe başladığını,

c) «Nüfus miktarı arttıkça zirai fonksiyonun önemini kaybetmesine karşılık» şehirsel fonksiyonların önem kazandığını,

ç) «Nüfus miktarı fonksiyon çeşitliliği» ilişkisinin kır-şehir ayırımında «ayrı bir önem» taşıdığını,

d) Yerleşmelerin nüfusları ile zirai fonksiyon arasındaki tersine orantının, nüfusu 50 bini aşan şehirlerde tarımı «kesin olarak ikinci derecede bir faaliyet» haline getirdiğini (Tarsus hariç)

belirtmektedir.

Bir kasabanın yapısal özellikleri hakkında M.B. Kıray'ın **«Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası»** olarak «Ereğli» araştırması bize dikkate değer ipuçları verebilir. 1960 yılına kadar nüfusu 10 binin altında kalan Ereğli, sanayi etkenine bağlı olarak 1965 yılında 21 596 ve 1970 yılında da 27 000 nüfuslu bir şehir olma yolunu tutmuştur. (1975 sayımında 45 902)

Ereğli, kuruluş yeri ve çevresiyle ilişkileri bakımından «nüfusunun temel faaliyetleri zirai olmayan bir toplum» un özelliklerini taşımasına rağmen, bir «kasaba» nın «tüccarlık ve esnaflık» mihveri etrafındaki varlığından ortak kesitler vermektedir. Türkiye kasabalarıyla ortak değilse de yaklaşık sayabileceğimiz taraf köylü gruplarıyla tüccar esnaf arasındaki ilintilerdir : «Bu ilinti, girift bir alışveriş ve borçlanma düzeni etrafında toplanır. Fakat köylülerle tüccarlar arasında sadece ticarî ve anonim ilintiler yoktur. Tam aksine, tüccar ile köylü yüzyüze şahsî temas halindedir. Köylünün ihtiyacı olan sosyal sigorta ve sosyal dayanışma fonksiyonlarını tüccarlar, ahbaplık, şahsî dostluk seviyesinde ve karşılıklı menfaatler düzeninde, üzerlerine almıştır. Bu hal Ereğli'de yeni düzenin eski feodal düzen ile uyuştuğunu, feodal bünyeye has bazı

özelliklerin kalıntıları olarak fakat gene de fonksiyonel bir parça halinde yeni düzenle bütünleştiğini gösterir. Burada feodal bünyenin belirli bir cephesi büsbütün değişmiştir. Öbür taraftan değişmiyen bir yönde bazı fonksiyonlar açıkta kalmıştır. Bu durumda yeni beliren müessese bu fonksiyonları da üzerine almış, kendi bünyesine uydurmuştur. Bu şekilde sosyal bünyede yeni bir bütünleşme olmuş ve göreli bir denge sağlamıştır. Bir anlamda, tüccar-köylü ilintisinin bu şekil ve safhası sosyal değişmede göreli dengeyi sağlıyan yeni meydana gelmiş önemli bir tampon ilintidir. Tüccar esnaf grubunun Ereğli'nin hayatında işgal ettiği önemli yere rağmen, kasabada bu nesilde tüccar ve esnaf azalmıştır. Meslek mobilitesi bakımından en büyük azalma çiftçilerde olmuştur. Çiftçi oranının düşmesine paralel olarak kalifiye işçi oranı artmıştır. Serbest meslek sahipleri ve subay - memur grubu oranında da bir artma görülmektedir. Bunlar da feodal toplum düzeninden kurtulmayı ve modern şehir eğiliminin kazanılmasını göstermektedir. Bugün Ereğli'de en gözde sayılan ve oğulların edinmesi istenilen meslekler mühendislik ve diğer serbest meslekler gibi yeni düzen meslekleridir. Meslek tercihinde hiç kimse toprakla ilgili bir mslek seçmemiştir. Seçtikleri meslekler bakımından Ereğli'liler genellikle dışarıya açılmış modern şehir çerçevesine ulaşmışlardır». (14, s. 235 - 236).

«Köy» ile «kent» arasındaki bir geçiş yerleşmesini, değerler düzenine sıkıca sarılarak sürdürmeğe çalışan, fakat iki yanlı etkiler karşısında bir birleşime kavuşamıyarak, çoğunluğu ile ne köy, ne de kent olamayan «kasaba» larımız, uzun bir süre, yeni değerleri benimseyenlere tedirginlik vermeye aday görünüyor.

Soru 33 **«Kasaba» nın, özellikle köyle ilişkisi bakımından edebiyat eserlerinin yansıttığı görüşler nasıl değerlendirilmektedir?**

Toplumsal yaşantımızdaki yeri ve yarattığı ilişkiler düzeni nedeniyle romancılarımızın ve hikâyecilerimizin de üzerinde durmaktan geri kalmadıkları «kasaba» konusunu incelemek bu çalışmanın kapsamı dışında bulunmaktadır. Biz, dolaylı bir biçimde, konuya değinmeyi yeterli sayıyor ve bir sosyal bilimcinin görüşleri üzerinde durmak istiyoruz. «**Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular**» adlı kitabında Kemal Karpat, «toplumun bugününü anlatan ve yarınını hazırlıyan bir kuvvet» olarak gördüğü edebiyatımızı inceleyerek edindiği kanaati şöyle özetlemektedir: «Kasaba köyün üzerine kurulmuş ve onu sömürmekle gelişmiş bir sosyal düzendir. Alabildiğine ferdî-

yetçi, hatta asidir. Köy üzerinde sağladığı ekonomik ve [illegible] tünlüğünü korumak için de müfrit muhafazakârdır». (15, s. 11)

Yazar, bizim de katıldığımız bu görüşlerini, «merkez»den gelen isteklerin çevreye («köy»e) yayılmasında «kasaba»nın yüklendiği görevi belirtirken geliştirmek olanağını bulmaktadır: «Kasaba, aydınların düşünceleriyle hükümet siyasetini büyük halk çoğunluğuna aktaran bir geçit yeridir. Yukardan gelen herhangi bir düşünceye karşı belirli bir tepki göstermek, direnme duygusu kasabada doğar. Ancak kasaba şu veya bu şekilde bir fikir uğrunda hizaya getirildikten sonradır ki işler kolaylaşır».

«Merkez»den uzak oldukları için «yerli»lerin etkisi altına kolayca giren «küçük memur», yazara göre benzer görüşleri olan «gerçek anlamda aydınlar sınıfı» ile «köylü»ler «birisi gerçeğe kafa ile ulaşmış diğeri her günkü yaşayışile» arasında bir görevi benimser: «Bu iki sınıfın arasında ise, yarı aydın idarecileriyle, tarafgir, dar dünya görüşüyle kasaba yer alır. Kasaba, kalıplaşmış düşüncelerin, katılaşmış İslâm kavramlarının beşiğidir Bu durumuyla muhafazakârlığın yıkılmaz bir kalesi gibidir. O kadar ki köy kadınları büyük şehre değil, kasabaya geldikleri zaman çarşaf giyer, dedikoduları önlemeğe çalışırlar». (15, s. 53)

Kasabaları, İslâm dünyası için de genelleştirerek, «kendi yarattığı kalıplar içinde donakalmış» sayan Karpat, ilginç bir noktaya değinmektedir: «Denilebilir ki, **Türkiye'nin gelecekteki ilerleyişi kasabaların yeni düşünceleri ne derece kabulleneceklerine bağlıdır.** Ne yazık ki, hâlâ kasabayla, kasabanın Türkiye'nin batılılaşmasındaki rolüyle ilgili sosyolojik çalışmalar yok denecek kadar azdır». (15, s. 54).

Özellikle romancıların ele aldıkları kasabalı tiplerin nitelikleri arasında «üstünlüğü zenginliğinden ileri gelen, her türlü reforma karşı koyan, iki yüzlü, kurnaz ve gerici, devrimleri benimsetmeye çalışan genç devlet memurlarını, ülkücü aydınları susturup ezdiren, bazen de devlet memurlarını elinde oyuncak eden, çok partili rejimle durumu daha da sağlamlaşan, kendine karşı koyan hükümet unsurlarını, öğretmenleri keyfince ayıklatan» derebeyi kalıntılarından söz edildiği görülür Kasabada «kadın»ın durumu ve statüsü yasalarla çelişen bir görünüşe bürünür. Kırsal alanlarda işlenen suçların çoğunun kökeninde de «toplumsal kuralların sertliği» yatmaktadır. Toplumu sadece yansıtmakla kalmayan eserlerde çözüm önerileri de yer almaktadır: «Edebiyat, şehirde kanunlar sayesinde bağımsızlık kazanan az sayıda kadınlarla, köyün ve kasabanın bağımsızlık nedir bilmeden yaşayan kadını arasında ne derece büyük

bir uçurum bulunduğuna dikkati çeker. Yazarlara göre, bu uçurumu kapatmak da, kâğıtta kalacak devrimler yapmakla değil, belirli bir yönteme bağlı eğitim şekliyle Atatürk devrimlerini yaymakla mümkün olabilecektir». (15, s. 56).

Yazının hazırlandığı 1959 yılından günümüze değin, toplumumuzun geçirdiği büyük gelgit olaylarının «kasaba»nın fonksiyonlarını etkilediği söz götürmez. Ne var ki, bu etkilemeler, olumlu yönlerde olduğu kadar olumsuz yönlerde de olmuştur. Çevreyle ilişkilerinde değişmeyen taraf, düşünce kalıplarının olduğu kadar, yeni düşüncelerin ve teknolojinin yayılması bakımından da «kasaba»nın köylerin kapısı olmakta devam ettiğidir. Fakat bu kapı, kitle haberleşme araçlarının ve ulaştırma kolaylıklarının yoğunluğunu duyurduğu günümüzde «biricik» olmaktan çıktığı gibi, «kasaba»nın denetimi altına girmeden de köy-dışı dünyanın geniş görüşleri köylere ulaşır olmuştur. Bütün bunların bir sonucu olarak **Kırsal Tü-kiye, yeni oluşumların içindedir ve kooperatif türündeki örgütleşmelerle «kasaba»nın iktisadî bağımlılığını sınırlandırıcı gelişmelerin eşiğine ulaşmış bulunmaktadır.**

Bize kalırsa, «İkinci Beş Yıllık Plan döneminde, özellikle tarım sektöründe kooperatif biçiminde örgütlenme» nin yaygın bir ilgi görmesi, «bu dönemde kurulmaya başlayan köy kalkınma kooperatifleri (nin) yurt dışındaki işçilerin tasarruflarının kırsal alanlarda tarıma dayalı yatırımlara yöneltilmesi imkânını yaratması» ve «tarım ürünlerinin pazarlanması amacıyla kurulan tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin bu ürünlerin değerlendirilmesinde (ki) başarılı katkıları» (4, s. 909) **kasaba'ya karşı köysel bir direniş olarak değerlendirilmelidir**

İKİNCİ BÖLÜM

SORUNLAR — ÖNERİLER — ÇÖZÜMLER

Soru 34 : Kırsal Türkiye'nin kalkındırılmasında hangi ilkeler gözönünde tutulmalıdır?

Kısaca «köy kalkınması» da denilen Kırsal Türkiye'nin kalkındırılması sorunu sadece nüfusumuzun büyük çoğunluğunun köylük yerlerde oturmasından doğmuyor. Yurt içi gelirin % 30'unu yaratan tarım kesimi ve bu çalışmaların yaklaşık olarak Türkiye nüfusunun % 65'ine geçim kaynağı olması da köylük yerlere bağlanıyor. Bu nedenlerle, dün olduğu gibi bugün de köy ve köylü sorunları ağırlığını ve önemini toplumumuza kabul ettirmektedir. Ne var ki, kırsal alanlara yönelen çalışmaların etkenliğini azaltan değişik tutumlar zaman ve kaynak israfına yol açtığı gibi, olumlu sonuçlara ulaşılmasını da sınırlandırmıştır. Nicelik bakımından olduğu kadar nitelik bakımından da «köy ve köylü»nün toplumumuzun temelini teşkil etmekte oluşu, köy kalkınmasının bazı ilkeleri üzerinde durmayı zorunlu kılmaktadır. Bu ilkeler şöyle sıralanabilir :

1. Köyü (kırsal yerleşmeleri) tanımak gereği

Aralarında ortak noktalar bulunmasına rağmen Türkiye'de «köy» değil «köyler» vardır. Köy gerçeğini bütünü ile ortaya koyabilmek için kırsal sorunların birbirlerini tanımlayan yöntemlerle incelenmesi gerekir. Konulara derinlemesine bir yaklaşım olan monografi yöntemi ile köylerin ve kırsal sorunların anlaşılmasının yanı sıra, ortak özellikleri sayılarla belirleyen istatistik yöntemi de köy gerçeğini tanımamızı kolaylaştıracaktır. Böylece, nitelik ve nicelik yanlarına ağırlık veren iki çalışma türü kırsal sorunlara yaklaşmanın zorunlu koşuludur. Bir yandan zaman ve mekân içindeki karşılaştırmalar, bir yandan da geniş kapsamlı örneklemelere dayandırılan araştırmalar bu çalışmaları tamamlamalıdır.

2. Tek yanlı kalkındırma çabalarının yetersizliği

Cumhuriyet döneminde, köy gerçeğini bir yanından tutan çalışmaların yetersizliğini ortaya koyan çok sayıda örnek vardır. Devlet desteğinde olsa bile eğitim, topraklandırma, kredi, sulama vb. çalışmalar bu arada sayılabilir. Bakanlıkların birbirinden habersiz yürüttükleri çalışmalar da —koordinasyon yokluğu yüzünden— bu kategoriye girmektedir.

3. Kırsal yerleşmeleri başlı başına bir «birim» olarak ele almanın yanıltıcılığı

Düştüğümüz yanlışlardan biri de kırsal yerleşmeleri kendi başına buyruk bir «birim» biçiminde düşünmektir. Doğal ve toplumsal çevre içindeki dış görünüşlere bakarak yapılan bu yanlış, sorunun «bütün» içinde düşünülmediğinin de açık bir belirtisidir. Yönetim basamakları arasında kendine özgü bir yeri bulunması, kırsal yerleşmelerin, kendisini kavrayan toplumsal bütün dışında düşünülmesine neden olamaz. Sosyo-ekonomik ve kültürel ilişkiler ağı içindeki çeşitli etkiler ve bağlar, yalın gibi görünen köy gerçeğini de karmaşık bir hale getirmektedir. Başka bir deyişle, kırsal ve kentsel birbirine karışmaktadır.

4. Köy kalkınmasının köy-kent ilişkileri bakımından ele alınması gereği

Kırsal yerleşmeleri, «bütün» içindeki yerini ve karşılıklı etkileri gözetmeden kalkındırmak olanaksızdır. Yalnız, yerleşmelerin iki uç noktası olarak değil, toplumsal hayatın bütün öğelerinin «nicelik» ve «nitelik» olarak değişik görünüşlü, fakat birbirini tamamlaması gereken öğelerini bir arada düşünmek zorundayız. Hele Türkiye gibi köy-kent çelişkisinin büyük olduğu bir ülkede bu ilişkileri titizlikle kavramaya, hatta kurmaya çalışmak gerekmektedir. Bunun içindir ki, kırsal yerleşmeler yakın çevresiyle, ilişkili bulunduğu kentsel yerleşmelerle birlikte ele alınmalıdır. Ulaştırma ve haberleşme kolaylıklarının bu gerçeği somut bir biçimde ortaya koyduğunu söyleyebiliriz.

5. Köyün kalkındırılmasında bütün etkenlerin birlikte ele alınması gereği

Köyü, toplumsal bütün içinde ele almak gerektiği gibi, köy kalkınmasının çeşitli sorunlarını da «bütün» halinde ele almak gerekmektedir. Zaten olayın içine girildiğinde her sorunun öteki sorunlarla yakından uzaktan ilgili ve bağlantılı bulunduğu görülecektir. Verimli ve olumlu bir sonuç alınabilmesi, köy kalkınmasındaki bütün etkenlerin birlikte ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

6. Bölgesel özelliklerin gerekli kıldığı «öncelik» lerin saptanması

Bütün etkenlerin birlikte ele alınması, bölgesel özelliklerin gerekli kılacağı bir öncelik sırasını gözetmeyi gereksiz kılmaz. Ne var ki, tarihsel nedenler ve bölge özellikleri, bazı toplumsal ve siyasal kaygılarla, etkenler arasında bir öncelik sıralaması yapılmasını gerektirince, dengeli bir kalkınmanın olanaklarını bu zorunlulukla bağdaştırmak sorunu ortaya çıkacaktır. Önceliklerin saptan-

masında bölgesel gereksinmelere üstünlük tanıyarak bu güçlüğü yenme çareleri aranmalıdır. Bazı köylerin yer değiştirmesi ya da «toplu» bir hale getirilmesi, «yörük»lerin toprağa yerleştirilmesi, eğitim ve öğretim gibi konular bu açıdan çözülebilir.

7. Kırsal yöreleri kalkındırma felsefesi

Kırsal yöreleri kalkındırmanın en önemli sorunu, dayandırıldığı felsefenin açık ve seçik olarak saptanmasıdır. Çünkü «amaç» bilinmeden kırsal yöreleri kalkındırmanın yöntemini, aşamalarını ve kavraacığı alanları belirlemek olanaksızdır. Gerçi «Türkiye Cumhuriyeti Anayasası»nda kırsal yöreleri kalkındırma felsefesine dayanak olacak düşünceleri genel bir «çerçeve» biçiminde bulabiliriz. Fakat önemli olan bu genel çerçeveden çok «içerik», toplumsal ve iktisadî zorunluklarla bu içerik arasındaki bağlantılardır. Bunun içindir ki, kalkınma siyasetinin bir parçası olarak «tarım kesimi» ve onun ayrılmaz bir öğesi olan «köy» ve «köylü» konuları, genel kalkınma felsefemizin bir uzantısı olmaktadır.

Kırsal/kentsel ikiliğini hafifletmek, kırsal yerleşmeleri kentin olanaklarına kavuşturmak, iki toplumsal yapı arasındaki nitelik farkını bir derece farkı haline getirmek, Türkiye'deki köy kalkınmasının başlıca amacıdır. Bu amaca ulaşmak isterken, sanayileşmenin gerekli kılacağı ölçüde işgücünün kırsal alanlardan kentlere yönelmesi, tarım kesiminde verimi arttırma tekniklerini ve işletme yöntemlerini ele alarak kırsal yerleşmelerde yaşayanların hayat düzeyini yükseltme gibi konular karşımıza çıkacaktır. Köy kalkınmasının, bugünkü köylü - kentli nüfus oranını «kentli» nüfus lehine değiştirecek bir doğrultuda gerçekleşmesini düzenlemek ve sağlamak gerekecektir.

Soru 35 **Köy ve köylü konusunda önemli bazı saptamalarda bulunabilmek için, 1922 Martında yaptığı bir konuşmaya göre, Mustafa Kemal Paşa'nın Türk köylüsünün durumu ve sorunlarının çözüm yolu konusundaki görüşleri nelerdir?**

«Türkiye'nin sahibi ve efendisi kimdir? Bunun cevabını derhal birlikte verelim: **Türkiye'nin sahib-i hakikisi, hakiki müstahsil olan köylüdür. O halde herkesten daha çok refah, saadet ve servete müstahak ve eliyak olan köylüdür. Binaenaleyh, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin siyaseti iktisadiyesi bu gaye-i asliyeyi istihsale mâtuftur.**

Efendiler: Diyebilirim ki bugün felâket ve sefaletin baisi ve günahı bu hakikatin gafili bulunmuş olmamızdır. Filhakika; **yedi**

asırdan beri cihanın muhtelif aktârına sevk ederek, kanlarını akıttığımız, kemiklerini topraklarında bıraktığımız ve yedi asırdan beri emeklerini ellerinden alıp israf eylediğimiz ve buna mukabil daima tahkir ve tezlil ile mukabele ettiğimiz ve bunca fedakârlık ve ihsanlarına karşı nankörlük, küstahlık, cebbarlıkla uşak menzilesine indirmek istediğimiz bu sahib-i aslinin huzurunda kemâl-i hicap ve ihtiramla vaz-ı hakikimizi alalım. Efendiler; Milletimiz çiftçidir. Milletin çiftçilikteki mesaisini asrî tedabir-i iktisadiye ile hadd-i âzamiye isal etmeliyiz. Köylünün netayiç ve semerat-ı mesaisini kendi menfaati lehine hadd-i âzamiye iblâğ etmek siyaseti iktisadiyemizin ruh-u esasidir. Binenaleyh bir taraftan çiftçinin mesaisini tezyid edecek ve müsmir kılacak malûmat, vesait ve alât-ı fenniyenin istimâl ve teminine ve diğer taraftan onun netayic-i mesaisinden âzami istifadesini temin eyliyecek tedabir i iktisadiyenin vaz'ına çalışmak lâzımdır. Şimdiye kadar mevcut olan yolsuzluk, asrî vesait-i nakliyenin mefkudiyeti, mubadele usullerinin çiftçi aleyhine olması ve hükûmet kanunlarının çiftçiyi himaye edememesi gibi mevâni'in ref'i lâzımdır». (16, s. 102-103).

Sokratik yöntemle konuya giren Atatürk, köylü karşısında alınması gereken gerçek tutumu belirledikten sonra, izlenmesi gereken politikanın ilkelerini de ortaya koymaktadır.

Soru 36 Bilim çevrelerimizin kısaca «Amerikan Raporu» diye adlandırdığı belgeye göre, 1933 1934 yıllarında kırsal sorunlarımız yabancılar tarafından nasıl görülmektedir?

Çoğunluğunu Princeton Üniversitesi öğretim üyelerinin oluşturduğu bir uzmanlar kurulu raporunda «Türk çiftçisi» ve «çiftçi köyü» konuları aşağıdaki gibi ele alınmaktadır. Dikkati çeken taraf, bu görüşlere «Birinci Köy ve Ziraat Kongresi»nde yaptığı konuşmada zamanın başbakanı Celâl Bayar'ın geniş ölçüde yer vermiş olmasıdır. (Bk. **Birinci Köy ve Ziraat Kongrasında Başvekil Celâl Bayar'ın Nutukları**, Edirne 1938, s. 3-4).

«Türk çiftçisi nesillerce çiftçilik etmiş bir kökten gelmektedir. Kendisinde çiftçilik sevki tabiî halindedir... Bu çiftçi halk asırlarca hesapsız harplere lâzım olan gıda maddelerini, hayvanatı ve insan kuvvetini temin etmiştir. Bunlar vergi tahsildarlarının gadrine uğramış ve yazıp okuma bilmemelerinden ekseriyetle insafsız tüccarlarla murabahacıların esiri olmuşlardır. Ekinlerinin yağmursuzluktan solup mahvolmasına, hayvanların gıdasızlıktan ve barınacak yerleri olmamalarından ölüp gitmelerine seyirci kalmışlardır. Harpler tekrar ve tekrar evlerinin tahrip edilmesine ve aile efradının da-

gilmasına sebep olmuşlardır. **Zulmü, cefayı ve ölümü tanımışlardır.**

Bugünün Türk köylüsü zekidir, merhametlidir, namusludur, emniyete şayandır, kanaatkârdır, vakurdur ve çalışkandır. Diğer cihetten **az çok fatalist ve muhafazakâr** olup ecdattan kendisine miras kalan itiyatları ve çiftçilik usullerini değiştirmekte yavaştır. **Daha yüksek bir hayat seviyesine erişeceği günün doğabileceğinden henüz haberdar değildir.** Çocuklarının büyüyebilmesi için gıdaya ve ihtimama muhtaç olduklarını, ve yahut kendisinin hiç bir zaman elde edemediği tahsil ve terbiyenin çocuklarına lâzım olduğunu ve bunlara malik olmak fırsatına nail olacaklarını anlamakta yavaştır. Birgün gelip de ailesinin, hayvanlardan tamamen ayrı ve kendisinin asla düşünemediği kolaylıklarla (konforla) mücehhez bir ev istiyeceğini ve böyle bir ev elde edebileceğini tahayyul edememektedir.

Senelerce ikinci planda tutulmasına rağmen çiftçinin karısı ailenin merkezini ve ruhunu teşkil eder. Kendisine muhakeme etme öğretilmediğinden, çiftçi karısının intikal hissine tâbi olmakta, ve kararının hükümleri umumiyetle kendisinin nihai kararını teşkil etmektedir. Çiftçinin karısı kocası kadar çalışkandır. Sabahın ilk ışığından karanlık basıncaya kadar kocasile yanyana tarlada ekin biçmekle, veya ekin dövmekle meşguldür. **Çiftçi kadın, daha genç yaşta iken çektiği zahmet ve cefadan yıpranır ve çöker, bununla beraber kirin, fakirliğin ve paçavraların örtemediği hakiki büyüklük ifade eden vasıfları vardır.** Çiftçi kadını, şimdikinden daha çok yüksek bir hayat seviyesine lâyıktır».

«Çiftçi Köyü

Umumiyetle Türk köylüsü zor'ettiği toprak üzerinde yaşamaz. Ancak mahdut bir kaç yerde, ziraatin daha kesif bir surette icra olunduğu mahallerdeki çiftliklerde evlere tesadüf olunabilir. Umumiyetle çiftçi, çok kere bir çeşme veya kaynağın bulunduğu bir dağ eteğinde veya üzerinde eski bir kalenin bulunduğu bir kayanın dibinde kurulmuş bir çiftçi köyünde yaşar. Son zamanlara kadar kabili müdafaa suya malik bir köyde yaşamak insan ve hayvanların selâmeti için lâzımdı.

Maalesef, çiftçi köyü ekseriyetle sıkışık, sıkıntılı, son derece pis ve gayri sıhhidir. Odunun bulunmadığı yerlerde, bilhassa merkezi yayla kısmında umumiyetle tezek kullanılmaktadır. Yaz aylarında gübrelerden türeyen sinekler mütemadî bir hastalık ve işkence menbaı olmaktadırlar...

Çiftçi köyünün olduğu yerde kalması muhtemeldir, fakat bu mahallerin çiftçi evleri için cazip, rahat ve sıhhî bir hale konulmaması için makul hiç bir sebep yoktur».

«Hulâsa: bugünkü çiftçi köylüsü müşterek çalışmağa bir dereceye kadar alışıktır. Bu keyfiyet ileride gösterilecek usullerle istihsali arttıracak ve muntazam satışı temin edecek olan bir el birliği gayretinin esasını teşkil edebilir».

«Umumiyetle çiftçinin bugün içinde çalıştığı şerait o haldedir ki geri verileceği farzolunan borçtan ziyade ianeye muhtaçtır. Ödünç verilen para çiftçinin istihsal ve gelir kudretini arttıracak bir surette kullanılmadıkça, ikraz edilmemesi çok daha iyi olur».

«Eğer çiftçi hâlâ ümitsiz bir halde çalışmakta ise, vaziyetini ıslah hususundaki gayretinde köylüye ümit vermek devlete düşen birinci ve büyük vazifedir». (17, s. 227/228, 239, 240, 267 ve 271).

Soru 37 Amerikalı iktisatçı Max Weston Thornburg ve yardımcıları 1949 Türkiye'sinde kır/kent çelişkisini ve köy yeşantısını nasıl görüyorlardı?

Dilimize «Türkiye Nasıl Yükselir?» diye çevrilen «TURKEY: An Economic Appraisal» adlı araştırmalarında, bir bakıma Demokrat Parti iktidarına bir kalkınma reçetesi sunan Thornburg ve arkadaşları, Mahmut Makal'ın «Bizim Köy»ünü hatırlatan bir gerçekçilikle kırsal sorunlarımıza bakmakta idiler:

«Şehir içindeki hiç bir tezat şehirlerle taşra arasındakiler kadar bariz değildir. Türk'lerin beşte dördü köylerde yaşar ve ziraat'le meşgul olur. 40.000 köy bin seneden beri hemen hemen hiç değişmemiştir. Bu köylerde insan M.Ö. 3000 senesinde Sümerlilerin resimlerini yapmış oldukları parmaklıksız tekerlekli kağnıyı, kadim kara sabanı görür. Kulübeler gözle pek görülmez ve sahiplerinin yüzyıllar boyunca ani taarruzlardan emin olabilecekleri bir yerde birbirlerine sıkıca sokulmuş bir haldedirler. İşe yarar köy yolları olmadığı ve yol adı verilenlerin çoğu da düpedüz birer patika oldukları için, köylüleri veya mahsullerini taşımak hususunda öküz arabası veya merkepten başka pek az şey işe yarar.

Köy sekenesinin çoğunluğu için helâ ve yıkanma kolaylıklarının yokluğu o derecededir ki umumun sıhhatine tesir eden hal ve şartların bundan daha kötü ve aşağı bir seviyede olması mümkün değildir. Hastalıklara karşı yegâne korunma vasıtası, asırlar boyunca gelişmiş olan bu muafiyete ilâveten güneşle yağmurun temizleyici tesiridir». (18, s. 18 ve 51/52).

Görüldüğü gibi kentlerimizde çelişkiler yaratacak olan gecekondular henüz belirginlik kazanmamıştır ve karayolu ulaştırması ise planlanma dönemindedir.

Soru 38 **Resmî bir nitelik taşıyan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın hazırladığı «Türkiye Ekonomisi» adlı rapora göre 1950 Türkiye'sinde «Köy ve Köylü» sorunu nasıldır, köylülerin gelir düzeyini yükseltmek için ne önerilmektedir?**

Türkiye'de «Barker Raporu» diye de anılan «The Economy of Turkey, 1951» bir iktisatçılar kurulunun sorunlarımıza yaklaşımı ve önerileri olarak dikkati çekmektedir:

«Şehir ve kasabalar dışındaki nüfusun büyük kısmı, seyrek bir şekilde memlekete dağılmış bulunan 35.000 kadar köyde yaşamaktadır. Yolların kötülüğü dolayısiyle kasabalardan tecrit edilmiş bulunan ve iptidaî bir teknik ve iptidaî aletler kullanan tipik Türk köylüsü, hemen hemen kendi kendine kifayet eder denilmesi caiz olan bir ekonomide, nispeten fakir bir şekilde mevcudiyetini idameye çabalamaktadır. Köylünün para olarak geliri ve sarfiyatı azdır.

Türkiye'de arazi tasarruflarına ve toprak mülklerinin cesametine dair olan malûmat pek azdır ve itimada şayan değildir. Görünüşe bakılırsa, çiftliklerin ekserisi saha itibariyle dört hektarın dûnunda bulunmaktadır. Filhakika 1948 senesinde her birinin sahası, bir hektardan daha aşağı tasarruflardan başlayarak yüz hektara kadar çıkan ve kısmen veya tamamen icara verilen veya mal sahibi tarafından bizzat işletilen 2.5 milyon arazî parçası vardı, bunların mecmu sahası 13 milyon hektara baliğ oluyor ve aile başına ortalama 5 hektar civarında bir saha isabet ediyordu. Aynı sene içinde sahası 100 ilâ 500 hektar arasında olan tasarrufların adedi 5.764 idi; 500 hektarı aşan tasarruflar /80/'ine 418 adetti. **Topraksız ailelerin sayısına dair olan tahminler 120 000 ile 787.000 rakamları arasında tehalüf etmektedir; kâfi miktarda toprağı bulunmayan aileler ise, 0.9 ilâ 1.6 milyon arasında tahmin edilmiştir.** 1920'den sonraki senelerde ve 1945 yılında kabul edilmiş bulunan toprak reformu kanunları, görünüşe bakılırsa, toprak sahibi köylülerin sayısının dikkati çekecek bir derecede artırılmasına veya saha itibariyle bunların arazi tasarrufları vasatisinin yükselmesine fazlaca müessir olmuş değildir; memlekette **arazi tasarrufu etüdlerinin yokluğu, teknik personel kıyafetsizliği, istimlâk ve yeniden iskân işlerinin fazla masraflı olması ve siyasî âmiller** bunların müessiriyet derecelerini tahdit etmiştir. **Halen Devlet ziraat işletmelerinin işgali altında bulunanlar da dahil olmak üzere, yeni topraklarda daha fakir köylülerin iskân edilmesine dair imkânların ve meselelerin realist bir surette kıymetlendirilmesine daha fazla ehemmiyet vermeğe ihtiyaç vardır.**

Vasati Türk çiftçisinin kullandığı istihsal tekniği umumî olarak çok ipti.adidir. Hâlâ karasaban ve seçilme tâbi tutulmamış tohumlar kullanılmaktadır; ziraat hayvanları cins itibariyle düşük kalitelidir, iyi beslenmemekte, iyi bakım görmemekte ve zayıf kalmaktadır. Devlet ziraat işletmeleri ile Güney ve Güney - batı Türkiye'deki mahdut sayıdaki birkaç büyük çiftlik istisna edilecek olursa, makina Türk köylüsü tarafından az bilinmektedir. Son yirmi seneden beri Devletin kurduğu damızlık hayvan depoları ve tohum seleksiyon istasyonlarının umumiyetle çiftçiler üzerindeki tesiri az olmuştur. Aynı devre zarfında tahakkuk ettirilen sulama projeleri de ancak mahallî bir ehemmiyettedir. Netice olarak, memlekette hektar başına mahsul verimi düşük kalmış ve son seneler zarfında mühim derecede herhangi bir ilerleme göstermemiştir.

Birçok köylerin el tezgâhı mamulleri, toprak mahsullerine kıyasla köylüye daha fazla bir nakdî gelir temin etmektedir. Köylülere bu hususta daha iyi bilgi verilmesi, kalite kontrolü ve satış işlerinde yardım temini suretleriyle memlekette el sanatlarının değerinin bir dereceye artırılması mümkündür, bu ise köylerin hayat seviyeleri bakımından büyük faydalar temin eder. Çeşitli el işleri ve el sanatlarına dair olarak köylülere bilgiler verilmesi ve örnekler gösterilmesinin enirde sonunda zirai programın tamamlayıcı bir kısmı haline getirilmesi lâzımdır.» (19, s. 79, 81).

Gerçekçi bir yaklaşımla üzerinde durulan kırsal sorunlar ve özellikle de toprak kullanımı, tarımda makineleşmenin henüz hız kazanmadığı bir dönemin durumunu ve el tezgâhından medet umulduğunu göstermektedir.

Soru 39 : İki Amerikalı sosyoloğa göre 1954'ler Türkiye'sinde köy ve köylü sorununun ana çizgileri nelerdir?

George ve Barbara Helling Kırsal Türkiye'nin sorunlarına eğildikleri ilginç araştırmalarında bir yandan geniş ölçüde istatistik analizlere dayanarak sorunlarımızı somut biçimde ortaya koymuşlar, bir yandan da olayımızı etkilemeye başlayan yeni öğelerin yaratacağı değişmelere dikkatimizi çekmeyi bilmişlerdir. Helling'lerin konuya toplu bakışları şöyle özetlenebilir:

«Türkiye, esas itibariyle bir ziraat memleketidir. Komşu memleketlerde olduğu gibi burada da meşgale olarak ziraat, dünyanın en eski sosyal teşkilâtı sayılan toprağa bağlı köy ile sıkı bir irtibat halindedir. Amerika'da çok görülen müstakil çiftlik şekli, Türkiye'de, hemen hemen hiç bulunmaz. Bunun için şehir-dışı Türkiye'sinden

bahsetmek, köy ve köylülerden bahsetmek demektir. Köy, her biri ayrı ayrı kimselere ait tarlalarla —belki bağları, meyve ve sebze bahçeleri ve daha ötede köyün müşterek malı olan otlaklarla— çevrilmiş, alçak, toprak-renkli bir evler topluluğudur. Türkiye'de nüfusun aşağı yukarı % 75'i bu tarife uyan topluluklarda yaşar ve eğer Türkiye'de (vasat insan) diye bir şey varsa muhakkak ki bu bir köylüdür. Türkiye'nin haşmetli mazisinden kalma abidelerine ve büyük şehirlerindeki hozmopolit hayata bakarken onu gözden kaçırmak mümkündür. Fakat Türk köylüsü memleketin başlıca insan kaynağını teşkil eder ve onun refahı da, hükûmetin elde ettiği muvaffakiyetin bir ölçüsü sayılır.

Bazan gerilikle itham edilen ve bazan da Türk fazilet ve kültürünün en hakiki bir mümessili olarak methedilen Türk köylüsü, her iki unvana da hak kazanmıştır. Türkiye'de kültür birliğinin şehir-dışı bölgelerde kökleşmiş olduğu, şüphe götürmez bir hakikattir. Dil, orf, âdet, görenek ve hayat tarzı, kısaca memleketin gayet mütenevvi iklim ve coğrafi şartlarına, bâriz bir Türklük damgası vuran şeyler, köyde halk kültüründe kökleşmiştir. Aynı zamanda köylü muhafazakârdır ve böyle olmakla iftihar eder. Hemen hemen her köy uzun bir mazi ve akrabalıkla bağlanmış gayet sıkı sosyal bir birliktir; köy, ekonomik bakımdan müstakildir ve günlük meselelerini kendisine en uygun bir şekilde halleder. Böyle bir sosyal bünyenin değişikliğe büyük mukavemet göstereceği tabiidir ve hakikatte de öyledir. Mamafih Türkiye'de en mühim sosyal vakıa köy ise de en mühim dinamik kuvvet, Türkiye Cumhuriyeti kurulalı beri, Türk hükûmetinin takip ettiği siyasettir. Yeni hareketler bariz olarak göze çarpmakta ve şehir-dışı Türkiye'sinin eski durumunu bilen(ler)... hayret edecek birçok şeyler bulmaktadırlar.» (20, s. 4).

Bu araştırmanın dikkate değer bulduğumuz sonuç ve gözlemlerinden bazıları şunlardır:

● «Türkiye Cumhuriyeti siyasî hayatına halkının İstiklâl Savaşı'nda gösterdiği büyük bir dahilî birlik ve sadakatle başladı; fonksiyonel birliğe olan ihtiyaç bu seviyede açıkça meydana çıktı.»

● «Bir üniversitenin fakülte toplantısında konuşulan Türkçe ile bir köy odasında konuşulan Türkçe, tarihte hiç bir zaman son 30 sene içinde olduğu kadar birbirine yaklaşmamıştır.»

● «Türkiye'de fakir ve şehir-dışı topluluklarda doğum nisbetinin artmasına tesir eden âmiller arasında, çocuk doğurmanın anne için ehemmiyeti —çünkü analıktan başka ona emniyet, hürmet ve tatmin temin edecek bir meslek yoktur— şehir-dışı bölgelerde dinî hislerin kuvvetli oluşu, bir sosyal sınıf sistemi yerine, aile esa-

sı üzerine kurulmuş sosyal bir bünye, erken evlenme, tesirsiz doğum önlemo usulleri ve rekabet duygusunun olmayışı gibi diğer âmiller vardır.»

● «İnsanın çalışma, düşünme ve bir plan dahilinde hareket etmosinin mühim olmadığı ve **mahsulün iyi veya kötü olmasının tamamiyle istikrarsız bir yağışa bağlı bulunduğu** bir bölgede, tarlayı ekip «İnşallah gelecek kış açlıktan ölmeyiz» demekten başka yapacak bir şeyi yoktur».

● «Topraktan mümkün olduğu kadar çok mahsul elde edip, karşılık olarak ona o nisbette az şey vermek geleneğine göre hareket eden köylü, **verim düşüklüğünün hem müsebbibi ve hem de mağdurudur.**»

● «Köy ziraatinin en mühim meşgale olduğu bir memlekette arazinin ortalama olarak % 18'inin sürülmekte olması, bizi Türkiye.de epeyce **kullanılmayan toprak** bulunduğu sonucuna götürür... Eğer, yağış, sulama ve makina daha bol ve halkın yeme içme âdetleri daha başka olsaydı, ekilebilir arazi miktarı şimdikinden farklı olurdu».

● «Eski bir köy evinde bir ziyaretçi şöyle sözler işitebilir: «Bu evi dedem yapmış ve bu ağaçları şu gördüğün tepeden kesmiş. Ama şimdi o orman yok olmuş». Bütün bunlar, eski bir memleket olmasına rağmen, **Türkiye'nin ormanlarının** yakın zamanlara kadar devam ettiğini gösteriyor».

● «Şehir-dışı Türkiye'sinde yaptığımız **araştırmalar köylünün** değişikliğe, eğitime ve şehirlilerin yaşayış tarzlarına karşı kendisinden beklenilen temayülden belki hepsini değil fakat bir çoğunu göstermesi ve hayatını bir ticaret ekonomisinden daha ziyade geçim ekonomisine ayarlamış olması, bizi onun **bir çiftçiden ziyade bir köylüye benzediği** kanaatine sevkeder».

● «İdealistler, şehirde rastlanan birçok nahoş şartların köyde mevcut olmadığına işaret etmektedirler. Köyde aile çözülmüyor ve bazı yerlerde hayat şartlarının açlığa kadar yaklaşmasına rağmen çocuk suçları ve cinayet nadirdir... **Nazariyatçılar** köyün **pisliğinin, fakirliğinin ve geriliğinin kaldırılmasını, fakat Türkiye'nin en büyük** kuvvet kaynağı olan köyün muhafaza edilmesini tavsiye ediyorlar.

Münakaşalar bu şekilde devam ediyor, fakat biz, asıl cereyanların bu istikamette olduğuna dair hiç bir delil bulamadık».

● «Mevcut köy endüstrisi halihazırda zirai inkılâpla boy ölçüşecek mahiyette bir şey sayılmaz. **Köyü, milli ticaret ekonomisine sokmak suretiyle canlandırmak çok faydalı birşey olacaktır.** Yazık

ki, bu fikir idealistler tarafından olduğu gibi köylülər və işə adam ları tarafından da aynı şekilde tutulmamaktadır».

● «Kur'an, cenneti, içine soğuk suların aktığı bir bahçe olarak tasvir etmekle köylünün ta ruhuna hitap etmektedir. Koylunun hissettiği en büyük emniyetsizlik yağmur hakkındadır ve Anadolu'ya has özelliklerin bir çoğu da bunu aksettirmektedir».

● «Eğitim bakımından memleketin en çok dikkate muhtaç bölgesi yine Güney-doğudur. Bu bölgenin genel olarak okuma-yazma bakımından arzettiği durum düşüktür... Güney doğuda okuma yazma öğrenmek yeni bir dil öğrenmek demektir ve bir topluluğun dış âlemden tecritinde (rol) oynayan en mühim faktör de dildir».

● «Bir teknoloji inkılâbı asrında, hükûmetin köylüye bahşedeceği en kıymetli alet okuma yazmadır. Onunla köylü kendisini, muhitinin dar çerçevesinden ve ağızdan ağıza dolaşan haik bilgisinden kurtarma kabiliyetini elde eder».

● «Bugün köylülerin ekserisi kadını, kendi karılarını, basit ev işlerinden başka şeylere akılları ermeyen aşağı bir sınıf addederler. Din hocalarının ve ihtiyarların köylüye bütün hayatları boyunca yaptığı telkinler neticesi olarak, kadının durumu hakkındaki bu umumî fikir onda iyice yerleşmiştir. Böylece, bu memleketin kadınlarına, dünyanın en ileri cemiyetlerinde kadınlara bahşedilen hakları tanıyan Türk kanunları, köydeki inançlarla ihtilâf halindedir... Bir nesil evvel büyük şehirlerde bir avuç dolusu okur yazar kadının bulunduğu bu memlekette bugün, her 100 koylu erkek çocuğa karşılık 29 okur yazar kızın bulunuşu şayanı hayret bir gelişmedir.»

● «Şehir ve köy bugün Türk cemiyeti içindeki farkları sarih olarak hülâsa etmektedir. Bunlardan şehir gayri şahsiliği, ticari münasebetlere dayanışı, ve değişikliği kabul etmesiyle, kökleri çok oskilere giden, mevsimlere tâbi ve şahsi mes'uliyetler ve vazifelerle idare edilen köye büyük bir tezat teşkil etmektedir.»

● «Türkiye'nin şimdi geçirmekte o'duğu değişiklikte nasıl şehir-dışı halk şehirlere doğru geliyorsa, şehrin tesiri de şehir dışına doğru hareket etmektedir. Eğer her şey yolunda giderse, meydana gelecek olan cemiyet daha dolu toplu, daha ahenkli ve verimli bir cemiyet olacaktır. Bu şiddetle arzu edilen ve idrak edilmesi için çalışılan bir gelişmedir».

● «Modern şehir hayatının köylü için gayet derin manası olan bazı inançlarla teması kaybetmesi intikal devresine has ve «kültür gerilemesi» denilen umumi bir sosyolojik hadisenin bir parçasıdır. Fakat sosyolojik bir etiketle meşele halledilmiş sayılamaz. Şehir-

li, seçme, tenkit etme ve düşünme hürriyetlerini kazanmıştır. Fakat bu ona çok pahalıya mal olmuştur. Çünkü o köylünün sahip olduğu derin bir emniyet kaynağından feragat etmiştir».

● «Türkiye, dünyanın her tarafında görülen benzerlerine nazaran intikal devresinin mühim meselelerini büyük bir muvaffakiyetle karşılamasını bilmiştir».

Görüldüğü gibi, kent-dışı Türkiye'sinin sorunlarına dikkatle eğilen araştırıcılar, toplumumuzun içinde bulunduğu geçiş sürecinin dayandığı etkenlere ve beklenen gelişmelere ilişmekten de geri kalmamışlardır.

Soru 40 : Helling'ler 1954'lerde Türkiye'de ağırlığını duyurmağa başlatan hangi öğelerle ilişkili olarak ne gibi toplumsal değişmelere dikkatimizi çekmişlerdir?

Sosyolog Helling'lerin üzerinde durdukları öğelerin başında «ulaştırma» gelmektedir. Cumhuriyet Türkiye'sinde içtenlikle ele alınan ve başarıyla uygulanan demiryolu politikası 1948 yılında yerini karayolu politikasına bırakmış bulunuyordu. Marshall yardımı çerçevesinde planlanan ve başlatılan karayolu çalışmalarının başarısı kadar etkileri de çok köklü olmuştur. (Bu konuda geniş bilgi için bk. Tütengil, **İçtimaî ve İktisadî Bakımdan Türkiye'nin Karayolları**, İstanbul 1961, s. 43-158).

Helling'ler, haklı olarak, bazı toplumsal değişmeleri karayolu ulaştırmasına bağlamaktadırlar:

- Türkiye'de tarımın geçimlik olmaktan çıkarak ticarî nitelik kazanması
- İnsanların yeni iş alanlarına atılması
- Uzak sayılan yerlere yeni ürünlerin ekilmesi
- Turizmin önem kazanması
- İç Anadolu'nun dar hayat koşullarına uymağa mahkûm Türklere yeni ilerleme olanaklarının açılması
- Yabancılara karşı gösterilen konukseverliğin yolboyu yerleşmelerinde zayıflamaya yüz tutması
- Gelişen ticarî zihniyetin eski hayat biçimine özgü bir çok meziyetleri ortadan kaldırması
- Kentlerin büyümesi ve köy yaşantısının değişmesi bu arada sayılabilir. Güvenliğin yaygınlık kazanmasını da ulaştırmaya bağlayan Helling'ler somut bir örneğe dikkatimizi çekmektedirler: «**Yolda giden bir kamyon, birçok şartların meydana getirdiği elle tutulan**

bir sonuçtur ki, bu şartların birincisi kuvvetli ve kararlı bir hükümettir. Atatürk, memlekette eşkiyalık meselesini kendisine has bir katıyetle halletmeden evvel, imparatorluk devrinde seyahat sekteye uğramıştı». (20, s. 17).

Tarımda makineleşme de üzerinde önemle durulan öğeler arasındadır. Helling'lere göre Türkiye'de hız kazandığı görülen **traktor ithalâtı** tarım alanında başlayan devrimin canlı bir kanıtı sayılmalıdır. Böylece, sulamanın yanı sıra tarımda makineleşme de «yeni topraklar»ın kazanılması sonucunu doğuracaktır. Daha şimdiden «traktör artışı, eskiden mahsul yetiştirmeğe elverişsiz diye bilinen birçok arazinin açılmasına sebep olmuştur». Traktörün etkileri arasında, sebep olduğu **aylaklık** da önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır: «Eğer ziraatın makineleşmesi insan başına düşen istihsalde müşahede edilen artmayı izah edebiliyorsa, diğer birkaç meselenin izahı için de bir başlangıç teşkil eder. **Makine kullanmakla çiftçi, piyasaya bir müstahsil olarak giriyor demektir.** Onun, traktörünü sürdürmek ve tamir ettirmek için yeni işçilere ihtiyacı vardır. Fakat köy içinde ortaya yeni bazı meseleler çıkıyor... Köye giren ilk traktör yüzünden tahminen 5-9 kişinin işsiz kalması pek o kadar mühimsenecek bir şey değildir. Fakat ekseriya olduğu gibi traktörler bir hisse karşılığı başkalarına çift sürmek için alındığı ve bu suretle topraksız köylü, ezelî geçinim kaynağından mahrum edilmeğe başlandığı zaman durum ciddiyet kesbeder». (20, s. 100).

Helling'ler kentleşme ve göç konusu üzerinde de durarak bazı noktalara dikkatleri çekmekten geri kalmamışlardır. Kırsal alanlardaki hayat düzeyi ile okuma yazma arasında —çok okul yapımı ve çocuklarını işten alıkoyma— yakın bir ilişki bulamayan araştırıcılar «köydeki okuma yazma oranı ile şehirlileşme arasındaki ilişkinin daha temelli olduğu» görüşündedirler. Öte yandan, şehir dışı hayattaki değişme ile şehre yakınlık arasında da daha geniş anlamda bir ilişki vardır. ABD'nde olduğu gibi kırsal/kentsel ayırımı için 2 500 ölçeğinden yola çıkan Helling'ler bu iki yerleşme biçiminden doğan ikiliğin azalmaya başladığına dikkatimizi çekmektedirler: «Şehrin köy hayatı üzerindeki tesirini göstermek için sadece bir yakınlıktan başka esaslı bir ölçümüz yoktur. Fakat burada dahi, ikisi arasındaki muazzam mesafenin kapanmakta olduğunu görüyoruz. Köyde okuma yazma ile şehirleşme arasındaki münasebet bunu gösterdiği gibi, başka münasebetler de bunu teyid ediyor. Şehirler ve ulaştırma şebekeleri «rençber» ve «çiftçi» meslekî ihtisaslaşma, şehirlileşme ve diğer bahisler dönüp dolaşıp yine aynı mevzua geliyor; yani ikisi arasındaki farklar ve ikisinin birleşmeye doğru gidişi». (20, s. 124).

Kendi deyimleriyle «şehirlileşme» olayına bağlı olarak ortaya çıkacak göçlerin getireceği sonuçları bir öngörü ile gözler önüne seren Helling'ler, Amerikan deneyimine dikkatimizi çekmekten de geri kalmamışlardır:

- «Her üç veya dört köylüden biri, evini şehire nakledecek olursa acaba Türkiye'de her şehrin nüfusunun iki misline yükseleceğinin farkında mıyız? Böyle bir hareket şehirlileri müşkül bir duruma sokar; onların sokaklarını, hastanelerini, iaşe sistemlerini ve evlerini kifayetsiz kılar. Şehirde bugünkü gibi yaşamak imkânsız bir hale gelir».
- «Türkiye nüfusunun dörtte üçünü şehir dışı nüfus teşkil ettiğinden istihsalde değişikliğin çoğu köyden gelmelidir. Fakat ziraî istihsali artırmak için köye makine ve ticarî zihniyet sokulmalı ve köylünün yaşama tarzı değiştirilmelidir. Bu suretle, şimdi toprağı sürdürmek için kullanılan çok miktarda insan serbest kalacak ve ziraat daha randımanlı bir hale gelecektir. Eğer Amerika Birleşik Devletlerinin geçirdiği tecrübe bize bir ipucu veriyorsa ziraatta vuku bulan bu değişiklikle şehre doğru büyük bir hicret hareketi başlar. Bu hareketin sanayileşmeye, eğitime ve şimdiye kadar iki sınıflı bir topluluk olan Türkiye'nin baştan aşağı demokratik bir hale gelmesine muazzam tesirleri olacaktır».

Asıl sorunun, büyük önem taşıyan toplumsal değişmelere Kırsal Türkiye'nin ne ölçüde ayak uyduracağı ve destek olacağı sorunu olduğunu söyleyen sosyologlara göre, «Gelecekte Türkiye'nin önderlere mazide olduğundan daha büyük bir ihtiyacı olacaktır. Çünkü sosyal değişiklik yapıldıktan sonra terkolunmaz. O her sene yeni problemler ortaya çıkaran ve yeni intibak ve hal çarelerine ihtiyaç gösteren devamlı ve gittikçe süratlenen bir harekettir».

Soru 41 : Türkiye'deki toplumsal değişmelere büyük önem veren Helling'lere göre, şehir-dışı Türkiye'sinde «baba» ile «oğul»ların hayata ve köye bakışları arasında hangi farklar vardır?

Türkçesinden sonra İngilizcesi de önce ülkemizde yayımlanan araştırmalarında (Rural Turkey. A New Socio Statistical Appraisal, İstanbul 1958) George ve Barbara Helling, kırsal yerleşmelerde kuşaklar arası karşıtlıkları baba/oğul örneğiyle ortaya koymuşlardır.

Bu çok başarılı somutlaştırmaya göre, «şehir-dışı Türkiye'sinin yeni erkeği ile eskisi» şu noktalarda kıyaslanabilir:

- **Yaş, ekonomik durum ve sosyal yaşantı bakımından**
  «BABA halen 50 yaşlarında bir köylüdür. Daima köyde yaşamıştır ve ekonomik bakımdan iyi bir müstahsil değilse de, iyi bir müstehliktir. İki öküzü, iki ineği, her sene bir yarısını ektiği 20 dönüm arazisi vardır. Bu tarlalardan, yediği hububatı ve hayvanların samanını temin eder. Tarlasını sürdüğü öküzden elde ettiği tezekle de basit evini ısıtır.
  Hayatı, tabiatın bir parçasıdır».
  «OĞUL 30 yaşlarındadır ve ara sıra köyde yaşayan, fakat umumiyetle vaktini işinde geçiren bir ustadır. O bir ayda, babasının harmandan harmana kazandığı paradan daha çok para kazanır. Maddî bakımdan onun **hayatı babasınınkinden çok daha rahattır.** Yediği şeyler daha çeşitlidir ve evi babasınınkinden daha iyi döşenmiştir. Gördüğü filmlerden bahsedebilir. **Fakat yine de babası kadar memnun değildir».**

- **Dinsel hayat bakımından**
  «BABA dindar bir Müslümandır ve muntazaman namazını **kılar».**
  «OĞUL Ise belki sonra muntazam namaz kılmağa başlayacağını söyler; onun şimdi vakti yoktur».

- **Siyaset ve siyasal partiler bakımından**
  «BABA siyasî partilere inanmaz. «Dinimiz bir, yolumuz da bir olmalı; bu partiler bizi birbirimize düşman ediyor» der. Vatan sevgisi derindir. Fakat hemen hemen millet hakkında konuşmak aklına gelmez»
  «OĞUL hararetli bir partici ve koyu bir milliyetçidir. Sık sık harpçiliğe yaklaşan bir yoklo Türkiye'nin büyüklüğünden bahsedor».

- **Dünya görüşü bakımından**
  «Bir bakıma ikisinin hayat hakkındaki düşünceleri köy hakkındaki hisleriyle hulâsa edilebilir. **BABA için köy, teneffüs** ettiği hava gibi hayatın ta kendisidir. Başka bir yerde olmayı aklından bile geçirmez. **OĞUL için köy bir hapishanedir;** şehirde iyi bir iş bulunca veya kâfi miktarda para kazanınca tamamen oradan kurtulmayı ümit etmektedir. Güçlüklere göğüs germek hususunda BABA'nın büyük mezziyetleri vardır; bir bakıma o eski sistemin temel taşıdır. Fakat fırsatları yakalama kabiliyet ve arzusu daha ziyade OĞUL'a

tüs özelliklerdir. OĞUL'un (eski manada) bütün karakter zafiyetine rağmen, yeni Türkiye'nin ona olan ihtiyacı daha büyüktür». (20, s. 129).

Daha önce ilişti̇ğimiz etkenlerin yanı sıra çok partili demokrasinin de köye girişiyle toplumun kişilere yansımasını baba/oğul örneği etrafında kuşaklar arası bir karşıtlıklar dizisi halinde bu başarılı «skeç»te buluyoruz. 1954'lerde yapılan bu bilimsel saptamanın 1975'ler Türkiye'sinin kırsal yaşantısını anlamakta bize yardımcı olacağını düşünüyoruz.

Boru 42 Bir İngiliz antropoloğunun «Türk Köyü» adlı kitabı 1965'ler Türkiyesi açısından hangi kırsal sorunlarımıza dikkati çekmektedir?

Paul Stirling'in Kayseri yöresini, özellikle Sakaltutan ve Elbaşı köylerini konu alan kitabının son bahsinde kırsal sorunlarımıza «Köy ve Dünya» açısından baktığı görülür. Yabancı bilim adamının ana çizgileriyle üzerinde durduğu sorunlar şöyle özetlenebilir:

- **1965'ler Türkiye'sinde de köy ve kent iki ayrı dünyayı simgelemektedir.** Kırsal/kentsel ayrılığı iktisadî bağlılığın yanı sıra, yönetim bakımından da bir bağımlılık biçiminde ortaya çıkmakta, köylüler bu bağlılık ve bağımlılığın farkında bulunmaktadırlar.
- **Nüfusun 4/5'i kırsal alanlarda yaşadığı halde, kentliler köyü ve köylüyü az tanımaktadırlar.** Köylü/ kentli farkının büyük olmasına rağmen, kent sakinlerinin köylü yaşantısı konusunda bilgisiz oldukları görülmektedir.
- **Bağımsızlık Savaşı, köylüyü milletin bir parçası haline getirmekte büyük rol oynamıştır.** Çok partili hayat ve 1950 seçimlerinin sonucu bir yandan köylü oylarının önemini ortaya koyarken, bir yandan da yönetici kadronun davranışlarında büyük değişikliklere yol açmıştır.
- **1924 tarihli Köy Kanunu,** yönetici kadronun köye bakışını yansıtan bir belge olarak önemlidir. Köydo yapılacak çalışmaları zorunlu ve isteğe bağlı olarak ayrıntılı bir biçimde ele alan **yasanın köylü farkında olmadığı gibi, bu yasanın birçok maddeleri de kâğıt üzerinde kalmaktadır.** Yurttaşlar Yasasının birçok hükümleri de aynı durumdadır.
- **Kadastronun mevcut olmayışı toprak çekişmelerine yol açmakta, evliliklerin yarısından azının resmî nitelik taşıması,**

zaman zaman özel yasalar çıkarılmasını zorunlu kılan ne sebl sahih olmayan çocuklar sorununu yaratmaktadır. Kur maşık ve bürokratik olan yasal işlemler kanun dışı yolları zorlamakta, bu nedenle köylüler «Kanun manun yok koyda» demektedirler.

- **Köy eğitimi için iki deney olan eğitmenler ve köy enstitüleri, öncelikle «önderler ve reformcular» yetiştirmek amacına yönelmiştir.** Köy yaşantısındaki korkunç yoksulluğun öğretmenleri, köklü çözüm yollarına götürmesine şaşmamalıdır. Kendilerini sadece öğretmen olarak değil, aydınlanma ve ilerleme misyonerleri olarak görmeleri köy öğretmenlerinin dilemmasıdır: Çağdaşlaştırma misyonu ya da köy toplumuna uyan bir öğretmenlik.
- **1950 yılından bu yana köye yönelen kamu hizmetlerinde bir artış olmuştur. «İki partili sistem» bu durumu yaratmaktadır denilebilir.** Henüz «köy» ve «köylü» sözleri küçültücü olmaktan kurtulmuş sayılamaz.
- **Köyde sınıf ve tabakalar arası fark kentten çok azdır. Kentsel dünyadaki hızlı değişmelere rağmen köyde muhafazakârlık hâlâ güçlüdür.** Artan köy kent ilişkileri ve ulaştırma kolaylıkları, özellikle sağlık ve tarım teknikleri konusunda yeniliklerin kolaylıkla kabulüne yol açmıştır. Geleneksel sosyal yapı, bazı değişmeleri kabul ederek kendini korumağa çalışmaktadır. Sosyal kontrol, köyde bugün de güçlüdür. (21, bahis 12, s. 266 - 293).

Görüldüğü gibi İngiliz antropologu Paul Stirling'in ana çizgileriyle özetlemeğe çalıştığımız 1965'lar Kırsal Türkiye'si, Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana süregelen nitoliklerle önemli sosyal, politik ve teknolojik gelişmelerin köyde başlattığı değişmeleri gözler önüne sermektedir. Sorunların çözümlenmesinden çok yeni koşullara göre değişim göstermeleri, yeni sorunların ortaya çıkması ve köylü dünyasındaki değişme eğilimleri, üzerinde durduğumuz zaman boyutunun özeti sayılabilir.

Soru 43 : Cumhuriyet dönemlnde köye ve tarıma yönelik ulusal nitelikte kongreler olmuş mudur?

1923 Şubatı'nda İzmir'de toplanan **«Türkiye İktisat Kongresi»**nde tüccar, sanayi ve işçi gruplarının yanı sıra bir de **«Çiftçi grubu»** oluşturulmuş bulunuyordu. Kongreye katılan Ziraat Mümessillerinin

öncülüğüyle «Türkiye Çiftçiler Birliği» adını taşıyan bir «cemiyet» kurulduğu gibi, «Çiftçi Grubunun İktisadî Esasları» başlıklı bir «mazbata» da hazırlanmıştı. Genel kapsamlı bu tutanağın ara başlıkları, üzerinde durulan konular hakkında bize bir fikir verebilir: Reji meselesi — Ziraat ve maarif meselesi — Asayiş meselesi — Aşar meselesi — Ziraat Bankası ve itibar-ı ziraî meseleleri — Yollar meselesi — Orman meselesi — Ziraatte hayvanat meselesi — Çiftçiliğe ait bazı maddeler — Ziraatte makine meselesi. Öyle görünüyor ki, Cumhuriyet hükümetlerinin ilk çalışmalarında uygulanan genel iktisat politikası «Türkiye İktisat Kongresi»nde gruplarca kararlaştırılan ilkelere dayandırılmıştır.

Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin öncülüğüyle toplanan **«1931 Birinci Ziraat Kongresi»** ise şu parolayı seçmiş bulunuyordu: «Gayemiz An'anevî Ziraattan Rasyonel Ziraata». Böylece, **geleneksel tarımdan rasyonel tarıma geçiş** bir amaç olarak benimsenmiş bulunuyordu. Devletin öncülüğündeki ilk kongre için 1938 yılını, Cumhuriyet'in 15. yıldönümünü beklemek gerekecektir. **«Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi»** 1938 yılında Ankara'da toplanmıştır. A ve B serisi adlarını taşıyan çok sayıda doküman bu kongrenin ciddî bir hazırlığa ve çalışmaya dayandırıldığını kanıtlamaktadır. (Bizim saptamalarımıza göre A serisinde 37, B serisinde de 17 kitap ve broşür yayımlanmıştır).

Tarım siyasetinde köylünün özendirilmesine de büyük ölçüde yer verdiğini gördüğümüz Christiansen Weniger bu konuda şunları yazmaktadır: «Köylünün bugünkü istihsalâtı çok azdır. Bundan dolayı gerek geliri ve gerekse hayat standardı çok düşüktür. Türkiye nüfusunun 5/4'ü ziyaraatle meşgul olduğundan umumî selâmet için atılacak her adım köylünün kabiliyetinin yükselmesine bağlıdır. Büyük Önder Atatürk'ün bariz bir şekilde söylediği gibi, köylünün bundan evvelki yüzlerce senelik ihmali yüzünden bugünkü hükûmet memlekette çok geri bir ziraat bulmuştur. Bunun için bütün ziraat siyaseti kaidelerinin gayesi Türkiye ziraatini Türk köylüsünün hakiki iktidarını gösterecek olan ve modern ziraatteki teknik imkânlara uygun bir seviyeye çıkarmaktır... Bugün mevcut olan ziraat metodları çok iptidaîdir. Bazı mıntıkalarda nüfus gayri mütecanistir. Yerli köyler yanında muhacir köyler, Tatar köyleri ve Çerkez köyleri mevcuttur. Bugün çiftçilik yapan köylünün pez az bir kısmı okuyup yazmak bilir. Psikolojik bakımdan Türk köylüsünün pek büyük bir kısmı tecrübelerimize nazaran tipik köylüdür. Şu halde vazife köylünün itimadını kazanmak, köylünün eskiden yapılan muamelelerle fazlalaşan ve tabiî olan itimatsızlığını gidermektir». (22, s. 32 ve 33).

1937 yılından bu yana «Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi»nin bir ikincisinin toplandığını bilmiyoruz. Bu birinci kongreden gelecek yıllara, Köy Enstitülerinin Türkiye ölçüsünde yaygınlık kazandırdığı, bütün kongre yayınlarının son sayfasında yer alan **«Ziraat Marşı»** — köy sorunlarına Atatürkçü yaklaşımın ilginç bir belgesi olarak — kalmıştır diyebiliriz:

Sürer, eker, biçeriz, güvenip ötesine
Milletin her kazancı, milletin kesesine,
Topiandık baş çiftçinin Atatürk'ün sesine,
Toprakla savaş için ziraat cephesine.

Biz ulusal varlığın temeliyiz, köküyüz,
Biz yurdun öz sahibi, efendisi, köylüyüz!

İnsanı insan eden, ilkin bu soy, bu toprak
En yeni aletlerle en içten çalışarak,
Türk için yine yakın dünyaya örnek olmak,
Kafa dinç, el nasırlı, gönül rahat, alın ak.

Biz ulusal varlığın temeliyiz, köküyüz,
Biz yurdun öz sahibi, efendisi, köylüyüz!

Kuracağız öz yurtta, dirliği, düzenliği
Yıkıyor engelleri, ulus egemenliği,
Görsün köyler bolluğu, rahatlığı, şenliği.
Bizimdir o yenilme bilmeyen Türk benliği.

Biz ulusal varlığın temeliyiz, köküyüz,
Biz yurdun öz sahibi, efendisi, köylüyüz!

Mustafa Kemal Paşa'nın 1922 Martında söylediklerinin bir yorumu, bir açıklaması niteliğinde olan «Ziraat Marşı» 1938 yılında da bir amaç, bir özlem olma niteliğini korumakta idi.

Soru 44 Köycülük ne demektir?

Daha önce «köycü» sözcüğüne dikkati çekerek (soru 7) çoğu kere kentte yaşadığı halde köy ve köylü sorunlarına yakın ilgi duyan bir aydın tipinin «köy kalkınmasının, ülkenin kalkınmasında temel ve başlangıç olduğu görüşü»nü savunduğuna değinmiştik. Böylece, «halkçılığın köye ve köy sorunlarına yönelen bir türü olarak» k ö y c ü l ü k adı verilen bir akım meydana gelmiş oluyordu.

«Türkçe Sözlük»te bu iki sözcüğün açıklaması şöyle yapılmaktadır:

köycü. Köy sorunlarını kendine iş edinen, köylerin ve köylülerin yararına çalışan kimse.

Köycülük. Köy sorunları ile ilgilenme anlayışı ya da köyü kalkındırma çalışmaları.

Konuyu ilgi duyan aydınlarımız köycülük anlayışlarını değişik biçimlerde ortaya koymuşlardır. Ünlü köycülerimizden biri olan Nusret Kemal (Koymen)e göre köycülük, köyü ve köylüyü sevmek, onun içindeki kıymetleri aramak, meydana çıkarmak ve geliştirmek, köylerin uygarlık düzeyini yükseltmek ve onları ulusal varlık içinde örgütlemek ülküsü olarak tanımlanabilir. Zira, «millî iktisatlarını kendi hudutları içinde kendine yetme esası üzerinde teşkilâtlandırmağa mecbur olan memleketler için büyük ve müreffeh bir köylü sınıfına malik olmak en mübrem ihtiyaçtır». (23, s. 1). Birinci dünya bunalımının izlerini yansıtan Köymen'e göre köycülük yeni bir ilim koludur ve iki bölüme ayrılabilir: I. Köycülük ilmi, II. Köycülük ihtisasları. İlk bölüm konunun «fikrî cephesi»dir; ikinci bölüm ise «amelî ve tatbikî bilgiler»den oluşur, bunlardan biri ya da birkaçı üzerinde uzmanlaşmayı gerekli kılar:

I. Köycülük ilmi şu konuları kapsar:

— Köycülük felsefesi
— Türkiye'de köyü ve köycülüğü alâkadar eden şeyler
— Başka memleketlerde köycülük
— Köy tetkiki.

II. Köycülük ihtisasları ise

— Ziraat
— Köy sanatları
— Koy yapıcılığı
— Köy sıhhati
— Köy eğlenceleri
— Köy güzel sanatları
— Ergin öğreticiliği
— Köy teşkilâtçılığı'dır. (23, s. 2-3.

Görüldüğü gibi, Nusret Köymen'in köycülük anlayışı köy kalkınmasının gerektirdiği bütün faaliyetleri kapsamaktadır.

«Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi»ne sunduğu raporda Selâhattin Kandemir (sonra Demirkan soyadını almıştır) konuyu geniş olarak ele almıştır. Demirkan'ın «köy dâvası» diyo adlandırdığı çalışmalar «ne yalnız bir ziraat, ne yalnız bir terbiye, ne de sağlık, ekonomi, kültür mezvuudur. Bütün bunları ihtiva eden külli bir problemdir». (24, s. 7).

Konuyu bütüncü bir bakışla ele alan Selâhattin Demirkan'a

göre, «Köycülük hareketi her şeyden evvel yeni devirle eski devir arasındaki tarihî tezadın tasfiyesidir. Bu tasfiye ameliyesinden sonra yeni devir münevverinin kazandığı vasıf ancak cemiyetçilik olabilirdi. Eski devir münevveri tertçi idi. Cemiyetçilik vasfı bilhassa köy dâvasında kendini göstermiştir ve gösterecektir. Bu vasıf olmazsa köye gidemeyiz ve onu anlayamayız».

Köycülük ile cemiyetçilik arasında sıkı bağlar kuran Demirkan'ın köy kalkınmasını iki noktaya indirgediği görülür: **Köylüyü yetiştirmek, köycüyü yetiştirmek.** Köycünün yetiştirilmesine öncelik tanıyan yazara göre «köylüyü yetiştirecek olan unsur köycüdür». İkiye ayrılan köycülük konuları şu bölümleri kapsamaktadır:

«1. **İlmî köycülük** mevzuları:

a) Umumiyetle sosyolojik mevzular
b) Köy sosyolojisine ilgin mevzular
c) Tecrübî veya tatbikî sosyoloji mevzuları
d) Köycülüğe ilgin hukukî, iktisadî, idari mevzular.

2. **Amelî köycülük** mevzuları da 4 bölümdür

a) Köyde köycülük
b) Şehirde köycülük
c) Mektepte köycülük
d) Kışlada köycülük». (24, s. 32).

Kongreye sunduğu raporun bir bölümünü daha sonra yayımladığı bir kitabına da alan yazar bilimsel köycülüğü şöyle tanımlamaktadır: **İlmî köycülük demek, köy dâvasını muayyen hedeflere göre halle yarayan bütün meseleleri ilm, fikir cephesinden tetkik ederek, köylerin bilgi ve iş kapasitelerini artıracak esasları hazırlamak ve memlekette köy sosyolojisini kurmağa çalışmaktır.** İlmin, ilmî metotların köy kalkınma hareketindeki en mühim rolü, Türkiye'de «fikir ve hareketi birlikte yürütmek» ve köycu yetiştirmek hususunda lüzumlu bulunan esas ve prensipleri hazırlamaktır. Bu sözlerimle **köycülüğü âdeta bir içtimaî meslek haline getirmek** istediğim görülür». (25, s. 81).

Köy sorunlarını sürekli olarak ele alan iki köycü yazarımızın burada özetlemeğe çalıştığımız görüşleri köycülük anlayışına temel olmakla kalmamış, etkili de olmuştur. Cumhuriyet Türkiye'sinde köycülük bakımından değişik görüşler vardır.

Soru 45 Köycülük konusundaki değişik görüşler nelerdir?

Köycülük konusundaki değişik görüşlerin sistemleştirilmesi do-

nemesine «M.T.T.B. 2. Köycüler Kurultayı»na sunulan ortak bir çalışmaya rastlıyoruz. Gençliğe yönelen bu çalışmada bazı tanımlar üzerinde durulduktan sonra köyün dün'ü, bugün'ü, ve yarın'ı ele alınmakta ve «köy gençliği»ne bağlanan umut dile getirilmektedir: «İnanıyoruz ki; bizde köyü kurtaracak, en ateşli, en faydalı unsur yine köy çocuğu olacaktır. Fakat öyle bir köy çocuğu ki, talihin toprağa «kul» ettiği bilgisiz, bakımsız, kimsesiz çocuk değil, zekâsının, düşünüş ve görüşünün, duygularının açılmasına meydan bulmuş, millet ferdi oluşunun bütün haklarından istifade ederek yükselmiş, aydın bir köy çocuğu olacaktır». (26, s. 29).

Sözkonusu ettiğimiz sistemleştirme denemesinde, biraz yüzeyde de kalınsa, «köyü görüş ve kurtarış düşünceleri» şöyle sıralanmaktadır:

- **Romantik görüş**

Bu görüşte «köyün laf ve roman yüzü» aşırı kötümserlik ya da iyimserlik içinde «ve hepsi bir zamanlar moda olan Anadolu irşat heyetlerinin vaz ve nasihat metoduyla» ortaya serilmektedir.

- **1925 görüşü**

Meslek gazetesinde savunulan bu görüşe göre, «köy meselesi bir zirai istihsal, bir nüfus ve nihayet bir köy mektebi meselesidir». Çare olarak öne sürülen «siyasette adalet, iktisatta köylüyü kapitalizmin elinden kurtarmak, bankalar ve ufak tefek ziraat sanayii kurmak, nihayet köyü sevdiren mektep kurmak» önerileri, birinci görüşle birlikte «şaka ve laf» olarak nitelendirilmektedir.

- **Kadrocu görüş**

Anadolu yaylasında Avrupa köylerini arayan bu görüş de mucizeyi «köy hocasının yerini tutan terbiyeci» ile «devlet organizmasının içinde atomlaşan köy iktisatçısı»ndan beklemektedir. Kullanılan sözcüklerin gerçekçiliğine rağmen «symbolisme» taşan bir dilek olmaktan öteye gitmeyen «1933 görüşünde olması istenilen köy değil şehirdir».

- **Ülkücü görüş**

Köyü yeni bir cemiyet hayatının temeli yapmak isteyen ve büyük ölçüde Nusret Kemal Köymen'in yazılarına dayandırılan Ülkücü görüş, eksiklerine rağmen, moda kokusu taşımamakla öteki görüş-

lerden ayrılmaktadır. Köyü imar etmek ve köylüyü yetiştirmek konuları etrafında yoğunlaşan düşünceler bazı noktalarda teorik kalmakta, devletin rolü yetesiye belirtilmemektedir.

● **Kendimize doğru**

«Aydınlarımızın köyü görüş ve kurtarış düşüncelerini» nin şu noktalarda topluca eleştirildiği dikkati çekmektedir

— Bunların çoğu büyük davanın yalnız bir veya bir iki yüzünü görüyor ve onu bize kafasındaki hayalî şekilde göstermeye çalışıyor.

— Bugüne kadar köycülük üzerinde hep yabancı bilgiler tedavül etmiştir. Üzerinde yaşadığımız toprak parçasının cevherine, unsurlarına taalluk eden bilgi pek azdır ve bizim anladığımız bir manada «yerli bilgi» yapılmamıştır.

Yazarlara göre, «ilkönce köy ve köylü meselesini millet ve devlet hayatımızın ta kendisi olarak kavramış ve ileri sürmüş» bulunan Dönüm dergisi bir «memleket ilmi» kurulmasına çalışmaktadır. Yazarların «kendimize doğru» adını taşıyan köycülük görüşleri, örgütleşmiş bir gençlik görüşü olarak, şu öğelere dayanmaktadır:

● «Bugünkü gençliğin yapacağı ilk iş, şu veya bu yabancı düşünüşlerin esiri olmak değil, yerli ve kendimize mahsus olan ana unsurları toplamak, böylece köycülüğümüzün sarsılmaz dayanağını kurmak olacaktır».

● «Biz olan» ı değiştirmeden ortaya koymak zaruretindeyiz. Onun için «köyü olduğu gibi görmek ve göstermek» düsturunu ana prensip olarak aldık».

● «Bizim davamız milli köycülüktür».

● «Bugün, batıda yüksek bir düzeye olabilir. Fakat yarınki Türkiye'nin temeli asla bu olamaz».

● «Biz yeni cemiyet nizamlarımızı, kendimize doğru çevrilmiş arayıcı bir gözle bulup çıkarmak istiyoruz».

● «Artık, batıya doğru gitmenin batağa batmak olduğunu öğrendik. Biz, kendimize doğru gidişi, kendimize doğru yükseliş olarak alıyor ve öyle düşünüyoruz».

● «Biz Türkiye'de köyü ulusun ihtiyat kuvveti, külfetsiz yaşayıp üremenin hazinesi olarak korumak ve onu iç pazar olarak bırakmak istiyoruz».

● «Köy kendi kendine yetecek, köy kalacak demek, köy artmayacak, büyümeyecek demek değildir».

● «Köy şehirlere genç, taze unsur, enerji veren bir kaynaktır, derken burasının artan ve büyüyecek olan bir varlık olduğuna, kendisinin fazla her unsurunu şehre vereceğine zaten inanıyoruz». (26, s. 17 19).

Öyle görünüyor ki, başka görüşlere karşı yöneltilen eleştiriler, Dönüm dergisinin fazlaca etkisi altında kalan genç yazarlar için de geçerlidir.

Soru 46 Aydınlarımızın köy karşısındaki tutumları nasıl özetlenebilir? «Halka Doğru» formülüyle ne anlatılmak istenmektedir?

XX. yüzyılın başından bu yana aydınlarımız ve yazarlarımız köysel sorunlara ilgi duymuşlardır. Zaman içinde bir sıralama yapacak olursak Ziya Gökalp'ın «Halka Doğru» formülünü «Romantik köycülük», «Halkevi köycülüğü», «Köy Enstitüsü köycülüğü» ve «Planlı dönem köycülüğü» izlemektedir diyebiliriz.

«Halka Doğru» ilkesini açıklamadan önce Ziya Gökalp'ın ortaya bazı sorular koyduğu, sonra da bunları yanıtladığı görülür:

Halka doğru gitmek ne demektir? Halka doğru gidecek olanlar kimlerdir? Güzideler halka doğru niçin gidecekler? Güzideler neye maliktir? Halkta ne vardır?

Bu sorulara Ziya Gökalp'ın verdiği yanıtlar, sırasıyla, şöyledir:

● «Halka doğru gitmek, harsa doğru gitmek mahiyetindedir. Çünkü, halk, milli harsın canlı bir müzesidir».

● «Halka doğru gitmesi lâzım gelenler **güzideler'dir.** Bir milletin münevverlerine, mütefekkirlerine o milletin güzideleri adı verilir. Güzideler yüksek bir tahsil ve terbiye görmüş olmakla halktan ayrılmış olanlardır».

● «Güzidelerin halka doğru gitmesi şu iki maksat için olabilir: 1) Halktan harsî bir terbiye almak için, halka doğru gitmek; 2) Halka medeniyet götürmek için, halka doğru gitmek».

● «Güzideler medeniyete maliktir».

● «Halkta hars vardır». (27, s. 37).

Hars (kültür) ve medeniyet (uygarlık) kavramları arasında ayrılık gözeten Ziya Gökalp «halka doğru» gitmenin iki görevine işaret etmektedir:

● «**Milletimizin güzideleri milli harstan mahrum olarak yetiştiler... Şimdi bu eksikliği tamamlamak istiyorlar** No yapmalıdır? Bir taraftan halkın içine girmek, halkla beraber yaşamak, halkın

kullandığı kelimelere, cümlelere dikkat etmek. Söylediği darbımeselleri, an'anevî hikmetleri işitmek. Düşünüşündeki tarzı, duyuşundaki üslûbu zaptetmek... Halk kitaplarını okumak... Halkın san'at eserlerini toplayarak millî müzeler vücude getirmek lâzım. İşte, Türk milletinin güzideleri, ancak uzun müddet halkın bu millî hars müzeleri ve mektepleri içinde yaşadıktan ve ruhları tamamiyle Türk harsiyle meşbû olduktan sonradır ki millileşmek imkânına nail olabilirler».

● **«Halka doğru gitmenin ikinci vazifesi de halka medeniyet götürmektir.** Çünkü halkta medeniyet yoktur. Güzidelerse medeniyetin anahtarlarına maliktir. Fakat **halka değerli bir armağan olarak şark medeniyetini, yahut onun bir şubesi olan Osmanlı medeniyetini değil, garp medeniyetini götürmelidirler».** (27, s. 38 ve 40).

Adını 1913 1914 yıllarında İstanbul'da 52 sayı yayımlanan haftalık **«Halka Doğru»** dergisine veren, Ziya Gökalp'a göre sonraları İzmir'de de aynı adı taşıyan bir başka dergide uygulama alanı bulan bu görüşleri düşünürümüz 1923 yılında şu biçimde değerlendirmektedir: «Bugün **itiraf etmeliyiz ki, bu güzideler, halka doğru yalnız bir tek adım atabilmişlerdir.** Tamamiyle halka doğru gitmiş olmak için halkın içinde yaşayarak, ondan millî harsı tamamiyle almaları lâzımdı.»

«Halka Doğru» ilkesinin tabanında «aydın halk ikiliği» yatmaktadır. Chicago Üniversitesi profesörlerinden Lloyd A. Fallers tarafından yapılan yeni bir değerlendirmeye göre Ziya Gökalp, «bir Türk ulusal devleti yaratmak için... elit ve halk tabakaları arasında boşluğun daraltılması gerektiğini ileri sürmüştür. Elit tabaka, halk hayatını değerleri ve geleneksel mantığıyla birlikte daha yakından öğrenmeli ve daha yalın ve basit bir Türkçe konuşmalıdır. Diğer yandan halk, gerek İslâmiyetin ve gerekse batı medeniyetinin en iyi unsurlarıyla eğitilmelidir». (28, s. 242) Sözkonusu ikilik 1868 yılında Londra'da Hürriyet gazetesini çıkarmayı başlayan Yeni Osmanlılar'ın da gözünden kaçmış değildi: «Bidayet-i Tanzimattan beri ise **Boğaziçindeki sular** gibi bâlâda memurlar bir tarafta ve zirde kalan halk diğer tarafa meyelan edercek arada bir tenâfür, bir keşâkeş peyda oldu. Hükûmet daima zulmetti, ahali daima yalvarıp gösterdi». (29, s. 67).

Soru 47 Romantik köycülük nedir? Romanımızda köye yönelme hangi eserlerle başlar?

Romantik köycülük, yüzeysel ve çelişmeli bir bakışla köy sorunlarına edebî planda bir yaklaşım olarak tanımlanabilir. Bazı ozanlarımızdan vereceğimiz örnekler düşüncemizi somut bir biçimde ortaya koyacaktır.

M. Faruk Gürtunca 1926 yılında yazdığı «Anadolu» adlı şiire,

Sen ne güzel bulursun,
Gezsen Anadoluyu!
Dertlerden kurtulursun,
Gezsen Anadoluyu!

diye başlıyor. Bu şiir şöyle sona ermektedir:

Orda bahar başkadır,
Kışlar, yazlar başkadır,
Ah.. bu diyar başkadır,
Gezsen Anadoluyu!

Ozanın aynı yılda yazdığı «Anadolu Yolculuğu»nda ise şaşırtıcı dizeler karşımıza çıkar:

Bir avuç tuzla ekmek karınları doyurur!
Gün olur ki dikenler çiğnenir aş yerine,
Kaburgalar içinde gün olur ki kalp durur!
Ne için gülen değil, bu yurt, hicran diyarı?

Gürtunca'daki bu çelişme, ozansı bakışlarla katı gerçekler arasındadır. Ne var ki, ikisi de inandırıcı olmaktan uzak ve içtenlikten yoksundur.

Aynı doğrultuda gördüğümüz Orhan Seyfi (Orhon) «Anadolu Toprağı» adlı şiirinde,

Senelerce sana hasret taşıyan
Bir gönülle kollarına atılsam.
Ben de birgün kucağında yaşayan
Bahtiyarlar arasına katılsam.

diyerek kendini avutur. Faruk Nafiz (Çamlıbel) de, «Bizim Memleket» adlı şiirinde olduğu gibi, bir yandan,

İçenler sihirli pınarlarından
Şöyle bir silkinir, ceylan olurlar!

derken, bir yandan da çelişmeyi ozansı dizelerle örtbas etmeye çalışır.

Onlar ki sabansız, tarlasız çiftçi,
Davarsız, kavalsız çoban olurlar...

Örnekleri çoğaltmak gereğini duymadan, edebi plandaki bu köycülük yaklaşımının yararlı olmaktan çok zararlı olduğunu söyleyebiliriz.

Sonunda, bu allı pullu ve çelişmeli dünya ortasından bir romancının çığlığı andıran ve aydına yönelen şu sözleri yükselir: «Bu viran ve bu yoksul insan kitlesi için ne yaptın? Yıllarca, yüzyıllarca onun kanını emdikten ve bir posa halinde kanını toprak üstüne akıttıktan sonra, şimdi de gelip ondan tiksinme hakkını kendinde buluyorsun. Anadolu halkının bir ruhu vardı, nüfuz edemedin. Bir kafası vardı, aydınlatamadın. Bir vücudu vardı, besliyemedin. Üstünde yaşadığı bir toprak vardı, işletemedin. O, katı toprakla kuru göğün arasında bir yabanî ot gibi bitti. Şimdi elinde orak buraya gelmişsin, ne ektin ki ne biçeceksin?». (30, s. 95).

Bir araştırmaya göre bu çığlık «Türk köyünün kaygısını çeken» romancı yaklaşımının üçüncü halkasındadır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun «Yaban»ından önce «Karabibik» (1890) ve «Küçük Paşa» (1909) ile başlayan çizgi «Yaban»da (1932) belli bir aşamaya ulaşır. «Bu romanlarda yurdumuzun geri kalmışlığı, Türk köylüsünün yoksulluğu, bilgisizliği ve bu yüzden çektikleri ele alınmış; yöneticilerin, aydınların umursamazlığı, adam sendeciliği gözümüzün önüne konmuş»tur. (31, s. 15).

Romanımızda başlayan bu gerçekçi köy yaklaşımı, gittikçe gürbüzleşerek günümüze kadar uzanır. Bu dizinin son halkalarından biri olan «Toprak Uyanırsa?» da dikkati çeken bir işaret vardır. Fazlasıyla iyimser bir açıdan, köydon gelen hiçbir engelle savaşmaya gerek kalmadan, herkesle barmaş-dolaş olarak Keltepe köyünü ilkel hayattan çağdaş dünyaya ulaştıran emekli köy öğretmeni ne kadar geniş hayalli olursa olsun, bize kalırsa, yazar, «imam»ın ağzından önemli bir gerçeğe parmak basmaktadır: «Köyün birliğine el atmadan, Keltepe'ye mektep değil ya darulfunun açsan nafile. Sen köyün birliğine el at oğlum, birliğine bak» (32, s. 28). Böylece, köyün iktisadi sorunlarına öncelik verilmesi gereği dile getiriliyor.

Bugünlere gelirken, soylu yönlü köy sorunlarına bakışını da ihmal edemeyiz. Biz bilim adamları, çoğu kez yalnız olaylarla yetinir, çeşitli verilerden sonuçlar çıkarmaya çalışırız. Oysaki, soylu ozanlar için durum biraz değişiktir. Onlar olaylara sezilerini de katar, sayfalar dolusu düşünceyi birkaç dizede dile getirirler. Üstelik, ne onlar öğretmek çabasında, ne de şiir okuyucusu öğrenmek amacında olmadığı için de ozan sözü, doğruyu güzel bir biçimde dile getirince, etkili olur.

Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın köy sorunlarına bakışı, bu neden-

lerle, bize ilgi çekici görünmektedir. «Sıvaslı Karınca» da yer alan «Öte Taraf» adlı şiiri, ahretten değil köyden bir haberdir. «Toprak Ana» da ise, önce köy, kısa fakat keskin çizgilerle ortaya konur. Yalnız şiirlerin başlıklarını sıralamak, bir fikir edinmek için yeter: Işıksız Köy — Çocuksuz Köy — Mektupsuz Köy — Yağmursuz Köy — Ağaçsız Köy — Yolsuz Köy — Habersiz Köy — Ölümsüz Köy. Belki de bunların bir nedeni olarak köydeki tarımın rolü,

Bir karış oldu ağam, bu yılın buğdası

dizesiyle başlayan «Bu Yılın Buğdası» adlı şiirde dile getirilir. İş, bu kadarla da bitmez, «Gün»ün de diyecekleri vardır. Sonunda «Eğri Bıçak» da işe karışır, kan gütme geleneği, toprak ve su için işlenen sinayetler ortaya çıkar.* Sonunda, toplu bir bakışla Dağlarca «Köy Dediğin» adlı şiirinin son dizelerinde sorunu önümüze serer:

Ağrıdığı yer, hepimizin.
İnsan oğluna karşı
Kurdun kuşun yediği.

Dağlarca, bir «message» niteliğinde olan «Kızılırmak Kıyıları» adlı şiirinde aydınlarımıza ve yöneticilerimize seslenir:

Kardeş, senin dediklerin yok,
Halay çekilen toprak bu toprak değil.
Çık hele Anadolu'ya,
Kamyonlarla gel, kağnılarla gel gayrı,
O kadar uzak değil.

Acı gerçekleri yansıtan Dağlarca'nın, kötümserliğe kapılmadan, gelecek günlerin geçmiş günlerden daha parlak olacağı inancını bizimle paylaşmak istediği görülür. Yeter ki, elbirliğiyle köyü uyandırmasını bilelim, demeğe getirir:

Gün doğar, tarla kuşları uçuşurlar,
Ağır bir aydınlık, bildiğin şafak değil.
Öyle dalmış ki yüzyıllar süren uykusuna,
Uyandırmazsan,
Uyanacak değil.

(*) Türkiye'deki kan gütme olayları için Mahmut Tezcan'ın ilginç çalışması görülebilir: **Kan Gütme Olayları Sosyolojisi**, Ankara 1972.

Soru 48 : Halkevi köycülüğü ve Köy Enstitüsü köycülüğü hangi temel görüşlere dayanmaktadır?

«Halkçılık» ilkesinin uygulanmasına dayanan, 1932 - 1950 dönemi sonunda sayıları 478 Halkevine ve 4.322 Halkodasına ulaşan bir örgütleşmenin ürünü olan **Halkevi köycülüğü, CHP'nin halka ve köye uzanma çabası olarak görünmektedir.** Atatürk'ün 19 Şubat 1932' de yaptığı açılış konuşmasında halkevlerinin amacı dile getirilmiştir: «En kuvvetli ders vasıtalarına ve yetişkin muallim ordularına malik olmak kâfi değildir. **Halkı yetiştirmek, halkı bir kitle haline getirmek için ayrıca bir millî halk mesaisinin tanzimini ihmal etmemelidir».** (33, s. 561).

Halkevlerinin «köycülük» kolları tarafından yürütülen çalışmaları kapsayan, bizim «Halkevi köycülüğü» adını verdiğimiz uygulama ve yayınlar aydınlarımızın köy sorunlarına yaklaşımının yeni bir aşamasıdır. Bütün iyi niyetine rağmen, köye dışardan bakan, nutukçu ve öğütçü olmaktan kendini kurtaramayan bu gel-geç köycülük hareketi de, aydınların köyde yaptıkları piknik gezintileri halini alarak tavsamıştır.

Halkevi köycülüğü gibi Köy Enstitüsü köycülüğü de bir kuruma, ona vücut veren görüşlere dayanmaktadır. 17 Nisan 1940 tarihinde TBMM'nin kabul ettiği 3803 sayılı yasanın birinci maddesine göre, «Köy öğretmeni ve köy yararına diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde, Maarif Vekilliğince Köy Enstitüleri açılır». Köyü içinden canlandırmak amacını güden Köy Enstitülerine «köylü» gençler alınıyor, köy koşulları içindeki eğitim ve öğretim uygulamalı olarak yürütülüyordu. **Hareketin ideoloğu ve mimarı olan İsmail Hakkı Tonguç'a göre «köyü kalkındırmaya değil, kendi unsurları ile içinden canlandırmaya çalışmak ve şuurlandırmak»** gerekiyordu. «Köyün her işte temel olması» vazgeçilmez ilkeydi. «Köye dayanmayan hiç bir teşkilâtın verimli olmasına imkân yoktur. Köyden kuvvet almıyan hiç bir iş normal bir şekilde inkişaf ettirilemez. Köylünün katılamıyacağı hiç bir hareketin güzel ve kuvvetli olması mümkün değildir. **Köylüsüz yeni bir medeniyet kurulamaz.** Köylüyü bir kıymet olarak almıyan, köye müteveccih her teşebbüs, şehir ve kasabadan dışarı çıkamaz». (34, s. 20 - 21).

Bir eğitim atılımı olarak büyük önem taşıyan, aydınımızın köye bakışına yenilikler getiren Köy Enstitüsü köycülüğünde, gerçekçi bir tutumla köyden ve köy insanından yola çıkılmış, yeni bir aydın kuşağı yaratılmasına çalışılmıştır. Çoğunlukla aydın köye gitmeyince, köylü çocuğunu eğiterek köye yollamak baş kaygı olmuştur. Uy-

gulama döneminin kısa olmasına karşılık sürekli tartışmalara ve değişik değerlendirmelere konu olan **Köy Enstitüsü köycülüğünün iki sonucu** üzerinde durmak gerekir:

1) Her tek yanlı köyü kalkındırma çabası gibi, sadece eğitim yolu ile köyün kalkındırılması (canlandırılması) da, istenilen olumlu sonucu vermemiştir.

2) Bu atılımın çok olumlu bir sonucu olarak, fikir ve sanat alanlarındaki haklı yerlerini alan **köylü - aydınlar** kuşağı ortaya çıkmıştır. Bize kalırsa bu olay, **Türk uyanış hareketinin yarattığı yeni bir bileşimdir.** Bundan böyle, «halktan harsî bir terbiye almak için halka doğru gitmesi gereken güzideler»e gereksinme kalmamıştır.

★

Yerinde bir çağrışımla «Bizim Köy»ü anımsıyoruz. Çoğunluğun sanısı böyle olmasa da Mahmut Makal'ın **«Bizim Köy»**ü kitap dünyamızda bu adı taşıyan ilk yapıt değildir. 1948 yılında Cahit Beğenç'in aynı adı taşıyan kitabı, Makal'ınkinden iki yıl önce yayımlanmış bulunuyordu. Bu kitabın şu başlangıç bölümü, şiirdeki romantik köycülüğün düz yazıda 1948 yıllarında hâlâ sürüp gittiğini göstermesi bakımından ilgi çekicidir: «Bizim köy, büyük şehirlerden çok uzakta, koca koca dağların arasında, ormanlar içinde bir köydür. Üst yanı bodur meşeli, alt yanı çayır çimen döşelidir. Bizim köyün yazı bir başka güzel olur, güzü bir başka. Kışın karlar gökten mendil gibi düşer.

Bizim köy 80 haneliktir. Orman köyüdür. Tarlalarımız ormandan bozulmadır. Bundan dolayı topraklarımız verimsizdir. Tohum ekip tohum biçeceğimizi bildiğimizden, ekim dikime bel bağlamayız. Bizim geçimimiz ormandandır. Ağacı çok severiz. Çünkü bize faydası vardır». (35, s. 3).

Mahmut Makal'ın çarpıcı bir gerçekçilikle köyü yansıtan, «köy notları» çığırını açmasa da bu çığırın hızla gelişmesini etkileyen **«Bizim Köy»**ü, köy sorunlarına çözüm getirmeyen, fakat gerçekçi bir gözle, çoğu kez de bir fotoğraf merceği doğruluğuyla köy gerçeklerini gözler önüne seren yazarlar için özendirici, okuyucular ve yöneticiler için de uyarıcı olmuştur.* Aradan 25 yıl geçtikten sonra

---

(*) Mahmut Makal'ın şimdiye değin İngilizceye, Almancaya, Fransızcaya, Bulgarcaya, Rusçaya, İtalyancaya, Romenceye ve İbrancaya çevrilen **«Bizim Köy»**ünün 1973 yılında İstanbul'da 10. baskısı yayımlanmıştır.

yeniden ele aldığı **«Bizim Köy 1975»** (1976) toplumsal değişmeler açısından ilginç bir tanıktır.

Soru 49 Planlı dönem köycülüğünden ne anlaşılmaktadır?

«İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek» amacıyla hazırlanan beş yıllık kalkınma planları Türkiye bütünü içinde kırsal alanların sorunlarına da dikkatle eğiliyordu. **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında «köy kalkınması» ile eşanlamlı olarak kullanılan «toplum kalkınması» bizim «Planlı dönem köycülüğü» adını verdiğimiz yeni yaklaşımın temeli oldu:**

«Toplum kalkınması, çeşitli hizmet ve çalışmaların yapılması, dernek, kooperatif gibi teşkilâtların kurulması ve idare ile toplulukların işbirliğinin sağlanmasını kavrayan bir çalışmadır. Bu, kitleleri eğitecek, birlikte çalışmaya yöneltecek, toplum yapısında istenen değişikliklerin gerçekleşmesini sağlıyacak, toplumsal enerjiyi yaratıcı bir şekilde harekete geçirmeye yol açacak önemli bir kalkınma metodudur. Halkın gönüllü teşkilâtlanması ve idare ile işbirliği yapması, belli alanlardaki kamu faaliyetlerine gönüllü olarak katılması esaslarına dayanan bu metod bugün demokratik ülkelerde uygulanan yaygın bir çalışma şekli haline gelmiş bulunmaktadır»: (36, s. 101).

Birleşmiş Milletler Örgütü'nün geliştirdiği tanımın bizim plancılarımızı da etkilediği görülür: «Toplum kalkınması, küçük toplulukların içinde bulundukları ekonomik, toplumsal ve kültürel koşulları iyileştirmek amacıyla giriştikleri çabaların devletin bu konudaki çabalarıyla birleştirilmesi, bu toplulukların ulusun bütünüyle kaynaşması, ulusal kalkınma çabalarına tam biçimde katkıda bulunmalarının sağlanması sürecidir». (37, s. 310).

1963 Yılı Programında yapılan tanımlama daha açık ve seçiktir: «Toplum kalkınması, halkın, kendi sosyal, iktisadî ve kültürel şartlarını geliştirmek için giriştiği gönüllü çabaların, Devletin bu alandaki çabası ile birleştirilmesi demektir. Toplum kalkınması, halk topluluklarının Ulusun bütünüyle kaynaştırılması, toplulukların ulusal kalkınmaya tam olarak katılması amacını gütmektedir». (38, s. 64). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında konu «küçük toplum birimlerinde teşebbüs gücünün geliştirilmesi» olarak ele alınmış, böylece, «köy alanları»na «şehir bölgelerinde, özellikle gecekondu alanları» da eklenerek «karşılıklı yardım ve destekli çalışma anlayışının geliştirilmesi» istenmiştir. (9, s. 250 - 251). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında ise, «Köy ve Köylü Sorunu» başlıklı bölümde sadece «köye götürülecek hizmetlerde halk katkısından yararlanma» üzerinde durulmuştur.

«Toplum kalkınması» kavramının kökeni Anglosakson dünyasıdır. Birleşmiş Milletler Örgütünden 1950 yılında toplum kalkınması programları üzerinde çalışılması istenmiş, 1951 yılındaki Hint programı ise dünya ölçüsünde ilgi uyandırmıştı. (39, s. 156). Sözkonusu terimi «köy kalkınması» anlamında kullanan Fehmi Yavuz, uygulamadaki başarı şansını üç noktada toplamaktadır:

a) İşbirliği yapmanın değerine, önemine inanmak,
b) Merhamete, hayırseverlik duygularına sığınmak yerine, karşılıklı yardım esasını kabul etmek,
c) Zoru, mecburiyete başvurmak yerine, demokratik hürriyetlere ve insan haklarına dayanan bir teşkilâtlanmayı gerçekleştirmek. (40, s. 7).

Bize kalırsa, **toplum kalkınması da, olumlu ve olumsuz yanlarıyla karşımıza çıkmaktadır.** Olumlu karşıladığımız yan, kırsal alanlara da yönelmiş bulunması, halka yönelen her çalışmada Devlet Yurttaş işbirliğini başarı için zorunlu saymamızdır. Olumsuz bulduğumuz yanlardan ilki gönüllü çalışmalara aşırı ölçüde bel bağlanmasıdır. Yüzyılların ihmali, köylünün dünya görüşü ve davranışları yerine göre **«kanun zoru»**nu gerekli kılmaktadır. Öte yandan, köy sorunlarını liberal bir anlayışla çözmek, temel değişikliklere gitmeden yüzeyde kalan sorunları geçici olarak çözmek ya da çözdüğünü sanmak, kendini aldatmak olur. **«Destekli imece»** diye de nitelenen Devlet ve halk gücünün bir araya getirilmesi başarı için elbette zorunludur. Önemli olan, Hintli bir uzmanın da değindiği gibi, «köy nüfusunun ruhunda uyuyan devi, yapıcı işlere yöneltmek için uyandırmaktır.» (41, s. 2).

Üçüncü Dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de girişilen çalışmalarda da «toplum kalkınması» nın başarı şansının sosyal adalete uygun köklü reformlara sıkıca bağlı olduğu ortaya çıkmıştır: «Bazı temel düzenlemeler yapılmadıkça toplum kalkınması çalışmalarının sınırlı kalacağı anlaşılmaktadır. Mahallî toplulukların ulusal kalkınmaya tam olarak katılmaları, ulusal kalkınmadan daha çok yararlanmaları için, insan toprak ilişkileri, eğitim sistemi, yerleşme düzeni, kooperatifçilik ve idarî yapı konularında köklü tedbirlere, düzenlemelere ihtiyaç vardır». Öte yandan, **«toprak reformu»** nun başarıya ulaşılmasında özel bir yeri bulunmaktadır: «Toprak reformu, artık kalkınmanın özellikle toplum kalkınmasının (ön koşulu) olarak kabul edilmektedir. Hindistan ve öteki memleketlerdeki çalışmalar, daha âdil bir toprak ve gelir dağılımı sağlanmaksızın, çiftçi - toprak ilişkisi teminata bağlanmaksızın girişilen toplum kalkınması çabalarının başarısız kaldığını, zaten durumları iyi olanların daha da zenginleşmesi sonucunu doğurduğunu göstermiştir». (42, s. 51 - 52 ve 53).

Planlı dönem köycülüğüne, bütüncül olmaması ve küçük projelerle aile bütçelerine katkıda bulunmayı amaçlaması nedeniyle **«Yan - gelir köycülüğü»** adını verenler de vardır.

Soru 50 Köye yönelen çalışmaların tümüyle başarıya ulaşamaması hangi etkenlere bağlanabilir?

Konuyu eleştirisel bir yaklaşımla ele alan Sadık Artukmaç'a göre başarısızlık nedenleri şu noktalarda toplanmaktadır:

a) Aydınlar, konuyu, kendi görüş ve düşünüş açıları içinde inceleyerek bir sonuca varmışlardır.

b) Ulaştıkları sonuçlardan çoğu kuramsal alanda kalmış, azı uygulama alanında yer bulabilmiştir.

c) İster kuramsal, ister uygulama özelliği taşımış olsun, aydınların vardıkları sonuçlar bir sistem kurulmasını sağlamaya yetmemiştir.

ç) Köyün ve köylünün çok karmaşık bir konu oluşu, derinliklere inilmeden, yüzeysel görüş ve düşüncelerle bir sistem kurulmasını engellemiştir. (43, s. 37).

Köy kalkınması karşısında aydınlarımızın düşüncelerini iki ana öbekte toplayan yazar, bu öbeklerde yer alan alt bölümleri şöyle sıralamaktadır:

I. Kalkınma, evrimle gerçekleşebilir diyenler

Bu düşüncede olanlar, gelişmeyi kendiliğinden oluşa bırakmakta, engellerin ortadan kaldırılması konusunda değişik önerilerde bulunmaktadırlar:

1. Basın ve yayın yolu ile köylü uyarılmalı, köye kitap ve gazete gönderilmeli, anlayacakları bir dille konferanslar verilmelidir.
2. Bazı aydınlara göre, köylüye örnekler göstermek gerekir. «Köylünün aklı gözündedir»; köylü, gördüğünü yapar.
3. Bazı aydınlara göre de köylere misyoner ruhlu rehberler gönderilmelidir. Köylerimiz ancak bu yolla kalkınmış olurlar.

II. Kalkınmanın köklü ve zora dayalı tedbirlerle gerçekleşebileceğini söyleyenler

Bu görüşü savunanlara göre köy ve köylü ancak «müdahale» ile gelişebilir. Köylünün toplumsal düzeyi, görgü ve deneyleri ilerleme

atılımları yapmasına elverişli değildir. Bu durumda, «Hükûmet, kalkınmayı empoze etmelidir».

«Müdahale» nin zorunlu olduğunda birleşen aydınlar, çıkış noktası konusunda birbirlerinden ayrılarak değişik öneriler ileri sürmektedirler:

1. Aydınların bir bölüğüne göre, **kalkınmanın çıkış noktası milli eğitim olmalıdır.** Köylü okur - yazar hale getirilirse, tarım, iktisat ve sağlık konularında da gelişme kendiliğinden olur.
2. Başka bir fikre göre **köy kalkınmasına, tarım ve iktisat cephesinden başlamalıdır.** İlk iş tarımsal üretimi artırmak, teknik tarımı geliştirmek, tarım sanayii kurmak olmalıdır. Köylü refaha kavuşunca sağlık, milli eğitim, bayındırlık gibi sorunlar da kendiliğinden çözülür.
3. Bazılarına göre, **köy kalkınmasına sağlık cephesinden başlamalıdır.** Ancak sağlıklı kimseler çalışma gücüne sahip olur, iktisadî ve kültürel alanlarda çaba gösterebilirler.
4. Bir kısım aydınlarımıza göre **köy ve köylü, herşeyden önce ve bütün cepheleriyle bilimsel yollarla bir bütün halinde incelenmeli,** kalkınma buna göre planlaştırılarak uygulamaya geçilmelidir.
5. Bazı aydınlarımızın düşüncelerine göre köy ve köylü, **incelemeci bilginlerle değil, uygulamacı kahramanlarla kalkındırılabilir.** Öncelikle köy çocukları arasından seçilmesi gereken kahramanları hemen yetiştirerek köylere göndermelidir.
6. Bir başka görüşe göre, **köyün yönetsel örgütlenmesinde ve yapısında değişiklik yapılmadan köy ve köylü kalkındırılamaz.** 8 10 köyden oluşan birlikler kurulmalıdır.
7. Bazı aydınlara göre ise, **köy kalkınması Devlet ve İl bütçelerinden köylere yapılacak düzenli yardımlarla gerçekleştirilebilir.** Belirli işlere bir plan çerçevesinde sarfedilen yardımlar ve «merkez»le yapılacak işbirliği sonunda köylerin kalkındırılması sağlanmış olur. (43, s. 38 - 43).

Yukarda özetlediğimiz görüşleri ayrı ayrı eleştiren Artukmaç, köy kalkınmasını engelleyen etkenleri şöyle dile getirmektedir.

i. Köylerimiz, halen mevcut elemanları ile kalkındırılamaz.
ii. Köylerimiz, şimdiki gelir kaynaklarının ve imece yükümlülüğünün yetersizliği yüzünden de kalkındırılamaz.
iii. Köylerimiz, köylümüzün bugünkü psikolojik bazı özellikleri bakımından da kalkındırılamaz.

Görüldüğü gibi, köydeki yönetim biçimi, kaynak yetersizliği ve köy insanının düşünüş ve davranış özellikleri etrafında kümelenen en-

gelerin yanı sıra, aydınlarımızın köye yönelik düşünce ve eylemlerindeki dağınıklık ve kopukluklar da başarısızlık nedenleri arasında yer almaktadır.

Planlı kalkınma dönemiyle birlikte yurt sorunlarının bilimsel yöntemlerle araştırılması, sonuçların içtenlikle ortaya konulması, toplumumuzu, kırsal alanlar bakımından da yeni bir aşamaya getirmiştir. Öte yandan, bütün içindeki yerini, karşılıklı ilişkilerini ve etkilerini gözeterek konulara bakılması gereği, kırsal sorunlarımıza da yeni boyutlar kazandırmıştır. Bu nedenlerle, Kırsal Türkiye'nin güncel sorunlarından yola çıkan somut bir yaklaşımla gerçekleri sergilemek yerinde olur. Böylece, sorunlarla çözümlerin birbirine bağlılığı, önerilerinse gerçekleri yansıttıkları ve toplum özlemlerine yanıt olabildikleri ölçüde yaşama — gerçekleşme olanağına kavuşabilecekleri ortaya çıkmış bulunacaktır.

Soru 51 Toprak - insan ilişkilerinin önemli öğelerinden biri olan tarım alanının kullanılışa göre dağılımı nasıldır?

Türkiye'de 1950 yılından bu yana tarım alanlarında genişlemeler olmuş, kullanılışa göre dağılımda da bahçe kültürlerine doğru bir yönelme ortaya çıkmıştır. 1950'den günümüze doğru izlediğimiz değişmeler aşağıdaki çizelgede görülebilir:

Çizelge 25

TARIM ALANININ KULLANILIŞA GÖRE DAĞILIMI

(Bin hektar)

Yıllar	Tarla alanı Ekilen	Nadas	Sebze bahçeleri	Bağlar	Meyvelikler	Zeytinlikler
1950	9 868	4 674	—	561	608	297
1955	14 205	6 793	—	707	660	443
1960	15 305	7 959	—	782	730	548
1965	15 294	8 262	—	800	862	643
1970	15 591	8 705	448	845	1 019	731
1972	16 077	8 996	530	850	1 052	751
1974	16 121	8 506	501	795	1 187	785

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı 1975, Ankara 1976, s. 164, t. 163.

Sebze bahçelerinin 1968 yılına kadar meyve ağaçlarının kapladığı alan içinde gösterildiği bu çizelgeden yola çıkılarak şu genel sonuçlara varılabilir:

1) Türkiye yüzölçümünün yaklaşık olarak üçte biri tarıma ayrılmaktadır.

2) Tarım alanının çoğunluğunu tarla alanı teşkil eder.

3) Yaklaşık olarak her yıl tarım alanının üçte biri nadasa bırakılmaktadır.

4) 1970 yılında, «üretimde kullanılan arazi miktarı (nadas hariç) 15.6 milyon hektar ekili arazi, 3.0 milyon hektar da bağ bahçe arazisi olmak üzere 18.6 milyon hektardır. Başka bir deyişle 78 milyon hektarlık coğrafî alanın ancak 1/5'inden (% 22.5) (nadas arazisi katıldığında 1/3'ünden) tarımda yararlanılmaktadır».

5) Son 30 yıl içinde arazi kullanılışında gözlediğimiz büyük değişmeler şöyle özetlenmektedir: «1938 67 döneminde tarla arazisi % 81, bağlar % 124, meyvelik ve sebzelikler % 38, zeytinlikler % 137 oranında bir artış göstermiş, buna karşılık çayır, mer'a arazisi % 36 oranında azalmıştır».

6) «Arazinin kullanılışındaki değişiklikler özellikle 1950 60 yılları arasında olmuştur. 35 senelik 1938 72 döneminde tarla arazisindeki artışın % 62'si 1950 - 55 arasında gerçekleşmiştir». (44, s. 103 104).

7) Türkiye'de 1967 yılından bu yana tarıma elverişli alanların sınırı aşılmış bulunmaktadır. Bunun bir sonucu olarak su ve rüzgâr erozyonu ortaya çıkmakta, ekim alanının daraltılması gerekliliği kendini göstermektedir.

Soru 52 Nüfus etkeni ile birlikte ele alındığında tarım alanının kullanılışında meydana gelen değişmeler nelerdir?

Tarıma elverişli alanların sınırının aşıldığı 1967 yılı, henüz hızlı nüfus artışı ve tarımda makineleşme etkenlerinin olayımıza karışmadığı 1938 yılı ile kıyaslanacak olursa meydana gelen değişmeler aşağıdaki çizelgede izlenebilir:

Çizelge 26

NÜFUS, KÖYLÜ NÜFUS VE ARAZİ KULLANILIŞINDAKİ DEĞİŞME

1938 = 100

Yıl	Toplam nüfus	Köylü nüfusu	Tarla	Çayır, mer'a	Bağ	Sebze meyve	Zeytanlık
1960	162	145	177	70	208	112	192
1965	183	158	181	69	213	130	226
1967	190	162	181	64	224	138	237

Kaynak: Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, Ankara 1973, s .104.

Görüldüğü gibi, köylü nüfusunun artışına kıyasla tarım alanı kullanışındaki artış daha hızlı olmuş, çayır ve mer'a alanlarının gerilemesine karşılık, özellikle tarla alanı ve bağ bahçe kültürlerinde dikkati çeken değişmeler meydana gelmiştir.

Daha önceki çizelge ile birlikte ele alınarak şu noktalar üzerinde durulabilir:

- «Tarla arazisindeki değişme ile toplam nüfustaki artış arasında sıkı bir ilişki vardır.
- 1955'ten sonra tarla arazisindeki artış iyice yavaşlamış, 1960'tan sonra fazla bir artış olmamıştır. Bu da gösteriyor ki, tarımsal üretimi artırmak için yeni açmalarla gelişme imkânı kalmamıştır. Üretimin verimi artırıcı tedbirlerle arttırılması gerekmektedir.
- 1967 yılında meraların otlatma kapasitesi ile hayvan miktarı karşılaştırılacak olursa mevcut hayvanların meraların otlatma kapasitesinin 3.3 misli olduğu görülür.
- 1968 yılındaki işlenen arazi miktarı, nüfus, tarımsal nüfus faal tarımsal nüfus miktarı ile karşılaştırılırsa, nüfus başına 8 dönüm, tarımsal nüfus başına 12.2 dönüm ve faal nüfus başına 29.2 dönüm işlenen arazi düştüğü görülür... Ortalama olarak çiftçi ailesi başına nadas dahil 69.5 dönüm, nadas hariç 47.3 dönüm işlenen arazi düşmektedir». (44, s. 104-105).

Soru 53 : İşlenen arazi, çift hayvanları ve traktör sayısı bakımından 1940 yılından günümüze kadar hangi değişmeler olmuştur?

Kırsal alanlardaki geleneksel ve çağdaş araçların simgesi sa-

yabileceğimiz çift hayvanları ve traktör sayıları ile bunlar tarafından işlenen tarlaların miktarı ve oranı bize tarımımızın genel yapısı konusunda yetesiye bilgi vermektedir:

Çizelge 27

İŞLENEN ARAZİ, ÇİFT HAYVANLARI VE TRAKTÖR SAYISI

Yıllar	İşlenen tarlalar (Bin hektar)	Çift hayvanları (Çift sayısı)	Hayvanla işlenen (Bin hektar)	Traktör ve işlediği alanlar		
				Sayısı	(Bin hektar)	Oranı
1940	14 160	2 590 961	14 080	1 066	80	0.01
1945	12 664	2 287 030	12 577	1 156	87	0.01
1950	14 542	2 495 256	13 298	16 585	1 244	0.09
1955	20 998	2 563 878	17 977	40 282	3 021	0.14
1960	23 264	2 647 695	20 104	42 136	3 160	0.14
1965	23 556	2 674 000	19 456	54 668	4 100	0.17
1970	24 296	2 167 555	16 356	105 865	7 940	0.33
1972	25 043	2 052 836	14 891	135 726	10 182	0.40
1974	24 627	1 952 900	9 592	200 466	15 035	0.61

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı 1975, Ankara, 1976, s. 164, t. 164.

Çizelgenin de gösterdiği gibi 1950 yılından bu yana sürekli sayı artışı gösteren traktöre bağlı olarak işlenen arazi içindeki traktörle işlenen tarla miktarı ve oranında da dikkati çeken artışlar olmuştur. Ne var ki, hayvanla işlenen arazi miktarındaki ve çift hayvanları sayısındaki — 1965'ten bu yana belirginlik kazanan — gerilemelere rağmen tarımdaki geleneksel yapı egemenliğini henüz korumaktadır.

Her traktöre yılda 75 hektarlık iş kapasitesi üzerinden yapılan hesaplar, 1974 yılında ekilen ve nadasa bırakılan tarlalardan ancak % 61'inin traktörler tarafından işlendiğini ortaya koymaktadır. Bu, önemli bir teknolojik değişimdir.

Soru 54 Tarım topraklarının işletmelere göre dağılımı hangi eğilimlerin belirginlik kazandığını göstermektedir?

ÜBYKP'nda 1963 Tarım Sayımı ile 1970 Tarım Sayımı Geçici Sonuçları arasında yapılan bir kıyaslamada şu özellikler belirtilmektedir:

«Türkiye'de 1963 tarım sayımına göre 17 milyon hektar tarım toprağı ve tasarrufu kendilerine ait olmak üzere bu toprakları işleyen 3.1 milyon aile vardır. Bu ailelerin yüzde 68.8'i, toprakların yüzde 26.4'üne (24.4 olmalı), yüzde 0.1'i ise yüzde 6.5'ine sahip bulunmaktadır. İşletme başına düşen toprak parçası ailelerin yüzde 68.8'i için 1.9 hektar iken, ailelerin binde 1'i için 252 hektar olmaktadır.

1970'te ise ailelerin yüzde 75.1'i toprakların yüzde 29.6'sını, binde 1'i ise yüzde 5.4'ünü işlemektedir. İşletme başına düşen toprak miktarı ailelerin 75.1'i için 1.8 hektar iken ailelerin binde 1'i için 238.9 hektar olmaktadır». (4, s. 859).

Elimizde bulunan işletme büyüklüğüne ilişkin verilerden son yıllarda belirginlik kazanan eğilimleri çıkarabilmek için, 1963 ve 1970 tarım sayımı sonuçlarını, işletmelerin ve işlenen alanların dağılımını belirleyerek bir çizelgede göstermemiz gerekemektedir:

Çizelge 28

TARIM TOPRAKLARININ İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜNE GÖRE DAĞILIMI

İşletme büyüklüğü	1963 İşletmelerin dağılımı	1963 İşlenen alanın dağılımı	1970 İşletmelerin dağılımı	1970 İşlenen alanın dağılımı
(Dekar)				
1 — 50	68.8	24.4	75.1	29.6
51 — 100	18.1	23.9	14.7	23.2
101 — 200	9.4	23.7	7.1	21.8
201 — 500	3.2	17.0	2.6	14.3
501 — 1000	0.4	4.5	0.4	5.7
1000 ve daha fazla	0.1	6.5	0.1	5.4
Toplam	**100.0**	100.0	**100.0**	100.0

Kaynak: Yeni Strateji ve Kalkınma Planı. Üçüncü Beş Yıl. 1973 — 1977, Ankara 1973, s. 858, t. 669.

Bu çizelgenin de açıkça gösterdiği gibi:

a) 1963 1970 döneminde işlenen alanın dağılımı bakımından 1 50 dekarlık işletmelerle 501 1000 dekarlık işletmelerde artış, öteki işletmelerde ise azalış vardır.

b) Konu işletmelerin dağılımı açısından ele alındığında, 1 50 dekarlık işletmelerdeki artışa karşılık, 500 dekara kadar olan işletmelerde azalış olmuş, 500 dekarın üzerindeki işletmelerde de bir oran değişikliği olmamıştır.

c) İşletmelerin ve işlenen alanın dağılımı bakımından da, 1963 1970 döneminde 1 - 50 dekarlık küçük işletmelerle 501 1000 dekarlık büyük işletmeler artış eğilimi göstermektedir.

ç) Öte yandan, 1963 1970 döneminde, çiftçi ailelerin 1 50 dekarlık işletmeye sahip oldukları dilimde işletme başına düşen arazi miktarı 1.9 hektardan 1.8 hektara düştüğü halde, 1000 ve daha fazla dekarlık işletmeye sahip olanlarda bu miktar 252 hektardan 328.9 hektara yükselmiştir.

d) Küçük işletmelerdeki artış eğilimine karşılık işletme başına düşen arazi miktarının azalması ve büyük işletmelerde ise artışı, bize kalırsa, bu dilimlerdeki temerküz (toplanma, yığılma) olayının yanı sıra, nüfus toprak oranı açısından bir özelliğini de ortaya koymaktadır. Daha açık bir deyişle, «küçük»lerde nüfus topraktan daha fazla artmakta, «büyük»lerde ise tersine bir işleyiş karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan, «toprak varlığının toprak sahipleri arasında bölünüşünün tarım çevreleri itibariyle görünümü» ile toprak parçaları sayısının işletme başına düşüşünde de dikkate değer iki eğilim sözkonusudur:

● «Dengesizlik en yoğun olarak Güneydoğu Anadolu çevresinde görülmektedir. Burada işletmelerin yüzde 61.44'ü toprakların yüzde 10.52'sini, bindo 60'ı ise toprakların yüzde 25.05'ini işlemektedir. Güneydoğu Anadolu'da işledikleri topraklar 1 5 hektarlık arazi grubuna giren 41.9 bin ailede işletme başına düşen arazi tutarı 1.4 hektar iken, bu sayı 100 hektardan fazla arazi grubuna giren 1 400 aile için 341.1 hektar olmaktadır.

● Kırda hızlı nüfus artışı ve mevcut kanunlar bir yandan tarımsal işletmelerin parçalanmasına yol açmakta, öte yandan bu işletmelerin orta ve büyük işletmeler etrafında toplandığı görülmektedir. 1950 ve 1970 yılları arasında bir karşılaştırma yapıldığında, tarım kesiminde işletmelerin yoğunlaşması hareketine paralel olarak toprak parça sayısının da azaldığı izlenmektedir. İşletme başına düşen ortalama parça sayısı 1950 yılında 6.9 iken 1963'te 5.7'ye, 1970'te ise 5'e düşmüştür. Öte yandan, tek parçadan oluşan işletmeler 1950 yılında yüzde 5.4 iken, bu oran 1970'te 16.9'a yükselmiştir». (4, s. 859 860).

Soru 55 Tarımla uğraştığı halde hiç toprağı olmayan çiftçi aileleri ne kadardır?

Tarım topraklarının işletme büyüklüğüne göre dengesiz dağılımının yanı sıra Kırsal Türkiye'nin önemli sosyo - ekonomik sorunların-

dan biri de **topraksız çiftçiler** sorunudur. ÜBYKP'nda bu konuda şu bilgiler yer almaktadır:

«Köy İşleri Bakanlığınca yapılan çalışmalara göre, muhtarlık sayısı itibariyle 35.640 köyde oturan ve tarımla uğraşan 4 126 bin aileden 1 268 bininin (yüzde 30.7) hiç toprağı yoktur. Toprakla olan ilişkileri yöresel özelliklere göre farklı düzeyde biçimlenen bu grupların yüzde 1'i kiracı, yüzde 5.7'si ortakçı ve yüzde 93.3'ü tarım işçisidir... Topraksız ailelerin oranı yüzde 26 ile 33 arasında değişmektedir. Yalnız Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bu oran yüzde 45 dolaylarına çıkmaktadır». (4, s. 860).

«Köy Envanter Etüdleri»nden yola çıkan bir araştırıcı, 64 il toplamına dayanarak «hiç topraksız aileler»in dağılımı konusunda şu sayıları vermektedir:

Çiftçi Aile Sayısı	Hiç Ortakçı	Topraksız Aileler Kiracı	Tarım İşçisi	Topraksız Aileler Toplamı
3.802.805	71.077	11.266	1.074.727	1.158.070

Aynı araştırıcıya göre, tarım işçiliği yapan aile sayısı 2.5 milyon dolaylarındadır: «Çünkü, toprak sahiplerinin önemli bir bölümü de, yeterli toprağa sahip olmamaktan ötürü, tarım işçiliği yapmak zorunluğunda kalmaktadır. Nitekim, köy envanter etüdleri, Türkiye köylerinde 726 bin ailenin 0 - 10 dönüm ve 663 bin ailenin de 11 - 25 dönüm toprağa sahip olduğunu belirtmektedir. Türk tarımında 0 - 25 dönüm büyüklükteki toprak parçalarının bir çiftçi ailesini geçindirmekte yeterli olmadığını söylemek, büyük bir sır olmasa gerektir. Büyük bir olasılıkla, 0 25 dönüm arasında toprağa sahip 1.4 milyona yakın çiftçi ailesinin önemli bir bölümünün de, tarım işçiliği yaptığı söylenebilir». (45, s. 128 ve 129).

Köy Envanter Etüdlerine dayanan başka bir araştırıcının topraksız aile oranını % 30.7 olarak hesapladığı, topraksız ailelerin % 93'ünü tarım işçisi, % 6'sını ortakçı ve % 1'ini de kiracı olarak nitelediği anlaşılmaktadır. (Bk. 37, s. 17 ve s. 54, not 4). Böylece, aynı kaynaktan yola çıkılarak elde edilen resmî ve özel sonuçların sayılar ve oranlarda çakıştığı görülmektedir. Bundan daha doğal bir durum olamaz.

Soru 56 : Kırsal Türkiye'de kişi ya da ailelere ait köyler var mıdır? Köyleri nasıl tasnif etmelidir?

Devlet Bakanı İlhan Öztrak 1972 Nisan'ında Ziraatçiler Kongresi'nde yaptığı açıklamada, «Bugün Türkiye'de 724 köy şahsa, aileye

ve sülâleye aittir. Bu hususun uygar bir toplumda yeri yoktur. Süratle son vereceğiz» diyordu. (46 s. 1).

1971 yılında «Köy Envanter Etüdleri»ne dayanılarak Köyişleri Bakanlığının yaptığı açıklamada sayıları 709 olarak verilen bu tür köylerden 252'sinin şahsa, 255'inin aileye ve 202'sinin de sülâleye ait olduğu belirtilmiştir: «Bu köylerde yaşayanların ekonomik, sosyal ve siyasal yönlerden hür olmadıkları da çeşitli zamanlarda saptanmıştır. Ağaların büyük ölçüde egemen oldukları iller genellikle 4., 5. ve 6. tarım bölgelerinde bulunmaktadır». (47, s. 2).

«Bu tür» köylerin illere göre dağılışında ilk beş sırayı 123 köyle Urfa, 96 köyle Gaziantep, 91 köyle Mardin, 70 köyle Diyarbakır ve 58 köyle Erzurum almaktadır. Ailelere ait köylerde 46 ile Mardin, sülâlelere ait köylerde 44 ile Erzurum ve şahıslara ait köylerde 51 ile Urfa illeri ilk sıradadır.

Üzerinde durduğumuz konu, toplumumuzun bazı yörelerinde bir «artakalan» (survivance) biçiminde sürüp giden «feodal ilişkiler»in en somut ve çarpıcı yanını yansıtmaktadır. «Toprak ve Tarım Reformu» biçiminde ele alınan geniş kapsamlı sorunun bir yanını da bu tür ilişkileri yaşatıp besleyen kaynaklardan birl olan ve kendine özgü «toprak insan ilişkileri» yaratan bir toplumsal yapıya bağlamak olanaklıdır.

Sözkonusu köylerin sayıları konusundaki görüşler değişiktir. Cevat Geray'a göre, «Türkiye'de 750 köyün tamamı bir kişinin, ailenin ya da sop'un (sülâle'nin) mülkiyetinde bulunmaktadır. Bu köyler, Köy Envanter Etüdlerinin kapsamına girmiş olan köylerin % 2.1'ini oluşturmaktadır. Toprakların belli ellerde toplanmış olduğunu yansıtan bu gerçek, yarı feodal bir ilişkinin belirtisi sayılmalıdır». (37, s. 21).

İbrahim Yasa'ya göre ise, «Köy İşleri Bakanlığı Köy Envanter çalışmalarına tam anlamıyla güvenmemek gerekir. Çünkü, yapılan araştırmalar ve illerden özel olarak alınan gerçek sayılar durumun onlarınkinden ayrı olduğunu; şahıslara ve ailelere ait köylerin büyük bir oran tuttuğunu göstermektedir». (48, s. 71 72). Somut bir örnek vermek gerekirse, resmî görüşe göre Diyarbakır'da «il köylerinden 32 tanesi tek bir şahsa aittir. Ayrıca 29 köy bir aileye ve 9 köy de sülâleye aittir». (49, s. 110). Diyarbakır ilinde, Yasa'nın deyişiyle «kişi köyleri» sayısı resmî görüşe göre 70 iken yerinde yapılan çalışmalarla bu sayısının 83 olduğu saptanmıştır.

Diyarbakır ve çevresindeki incelemeleriyle gözlemlerinden yola çıkan Ziya Gökalp 1923 yılında yayımladığı bir yazısında «Ağa köyü», «Ahali köyü» tasnifini ortaya koymuştu. Ortaçağ'da Avrupa'da mevcut

olan «feodalizm»i «siyasî» olarak niteleyen Ziya Gökalp'a göre «bu havalideki feodalizm» ise «iktisadî»dir. İki köy çeşidinden «yalnız **ahali köyleri**, iktisadî feodalizmden azadedirler. Diğerleri, umumiyetle feodal bir mahiyettedirler. Fakat bu feodalizm, kanundan doğmuş değildir. Bilakis, kanunun tamamiyle muhalifidir. Kanun nazarında millî saltanatta hissedar olan hür fertler iktisaden «serf» menzilesine indirilmiştirler. Bu serfler, yarıcı ve rençper namlarıyla iki kısımdır. Bunlar borçlu olmak bahanesiyle köy ağasının izni olmadan oturdukları köyü terkedemezler. Köy ağasının hesabına çalışmaktan başka bir nasipleri yoktur. Arazileri varsa, köy ağasına vermeğe mecburdurlar». Ziya Gökalp bu önemli yazısını şöyle sürdürür: «Mamafih, bu **ağa köyleri** mukim aşiretlere nispetle daha serbesttirler. Mukim aşiretlerde, aşiret beyi, köylülerin bütün emvalinde tasarruf eder. Davaları fasl ederek vergiler tarh eder, köylülerin hayatı, malı, ırzı, her şeyi bunların keyfine tabidir. Tam ve yarım göçebelerde de hal bu merkezdedir. Kanunların içtimai şeniyetle taban tabana zıt olmasını görmek isterseniz, Diyarbekir'in ağa köyleriyle aşiretlerini dolaşınız. Meşrutî bir memlekette, Kurun-u vustaya mahsus feodalizmin ne suretle ihya edildiğini burada vazıh bir surette görebilirsiniz». (50, s. 6 7).

Ziya Gökalp'ın bu satırları üzerinden Cumhuriyet döneminin 54 yılı geçmiştir. Günümüzde de Gökalp'ı anımsatan olaylar Türkiye'nin bazı yörelerinde hâlâ sürüp gidiyorsa bunun temel nedeni, feodal ilişkileri canlı tutan bir toplumsal yapının Cumhuriyet döneminde de tamamen arıtılamamış olmasıdır.

Ziya Gökalp'ın ikili köy **tasnifinden** yola çıktığını sandığımız İ. Yasa, günümüzün gerçeklerini **gözeterek** üçlü bir **tasnif** önermektedir:

«a) Halk köyleri

Bunlar, köyde yaşayan halkın toprağı, mülkiyet bakımından aralarında pek büyük ayrılıklar olmaksızın paylaşmış oldukları köylerdir. Ailelerin arasındaki ilişkiler köklü ve geleneksel komşuluk temellerine dayanır. Bu tip köyler genel olarak Batı Anadolu, Trakya ve Karadeniz'de egemen durumdadır.

b) Ağa (kişi) köyleri

Bu tür köylerde, toprak mülkiyeti bir şahsa, bir aileye veya bir sülâleye aittir. Bu köylerde çiftçilik yapan köylülerin toprağı yoktur. Geniş arazileri ağalar köylü aileler aracılığı ile işletmektedir.

Ağa köylerinde köylü geçimini sağlamak için ister istemez ağaya bağlı olmakta ve onun yasalarının dışına çıkamamaktadır. Ağa,

her şeyden önce bir «ilişki çerçevesi» rolü oynamaktadır. Çünkü, ekonomik ve toplumsal ilişkilerini ağa ile sürdüren kimseler onun toplumsal ve siyasal davranışlarını da benimsemek zorunda kalmaktadır.

c) Karma köyler

Bu tür köylerde bir veya iki kişi veya aile, geniş arazi mülkiyetine sahiptir. Geri kalan köylü aileleri yeteri kadar toprağa sahip değildir veya hiç toprakları yoktur. Bu bakımdan köylüler, geniş toprak sahiplerinin arazilerini işleyerek geçimlerini sağlamak zorundadırlar. Bu köyler de hemen hemen ağa köyü türündeki özellikleri gösterir». (48, s. 74 - 76).

Bu üçlü tasnif, «köy» değil «köyler» bulunduğuna daha önce işaret ettiğimiz Türkiye bakımından gerçekçi bir yaklaşımdır.

Soru 57 : Tarımsal gelirin ulusal gelirdeki yeri ve işletmelere göre dağılımı hangi durumları ortaya koymaktadır?

Günümüze doğru yaklaşıldıkça bir gerileme gösterse de, tarımsal gelirin ulusal gelirdeki payı:

- Üçte bir dolaylarında bulunmakta,
- Türk ekonomisinin en önemli kesimi olma özelliğini sürdürmekte,
- Ulusal gelire katkısı gittikçe azalmaktadır.

1960 1970 döneminde ulusal gelirin kesimler arasındaki dağılımı aşağıdaki çizelgede izlenebilir:

Çizelge 29

TARIMSAL GELİRİN ULUSAL GELİRDEKİ PAYI

Yıl	Tarım (%)	Sanayi (%)	Hizmetler (%)
1960	44.3	16.7	39.0
1961	42.7	16.2	41.1
1962	42.6	16.2	41.2
1963	42.6	16.1	41.3
1964	40.8	16.8	42.4
1965	38.1	17.6	44.3
1966	38.7	17.8	43.5

1967	37.0	18.7	44.3
1968	33.2	26.4	40.4
1969	31.3	27.2	41.4
1970	30.4	27.0	42.6

Kaynak: Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, Ankara 1973, s. 100.

1995'e kadar uzanan dönem içinde «yurtiçi hâsılanın yapısının köklü bir değişmeye uğraması ve gayrisafi yurtiçi hâsıla'ya bugün belirli gelişmişlik aşamasında bulunan sanayileşmiş toplumlardakine benzeyen bir bileşim kazandırılması öngörülmektedir. Bu değişme sonucunda, tarım sektörü gelirlerinin faktör fiyatlarıyla gayrisafi yurtiçi hâsıla içindeki payının, (%'de olarak)

	1972	1977	1987	1995
Tarım	28	23	16	12
Sanayi	23	27	34	37
Hizmetler	49	50	50	51
Toplam	**100**	**100**	**100**	**100**

olacağı umulmaktadır.» (4, s. 133 ve 135).

Toprak dağılımındaki dengesizliğin tarım kesiminde ulusal gelirin dağılımına da yansıdığı ve uç noktalar arasında büyük bir farkın meydana geldiği R. Aktan'dan alınan aşağıdaki çizelgede görülmektedir:

Çizelge 30

İŞLETME BÜYÜKLÜKLERİNE GÖRE TARIMSAL ULUSAL GELİR (1963)

İşletme Büyüklüğü (Da)	Toplam işletmelerdeki payı (%)	Toplam tarım gelirlerinde payı (%)	İşletme başına yıllık gelir	Kişi başına yıllık gelir
1 — 50	68.8	24.8	2.900	485
51 — 200	27.5	42.0	10.300	1.117
201 — 1000	3.6	23.9	44.510	7.417
1001 +	0.14	10.0	298.500	49.750
Toplam	100	100	—	—

Kaynak: C. Geray, Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar, Ankara 1974, s. 26, çizelge II-6.

Yukardaki çizelge, «50 dönümden az toprağı işleyen küçük işletmelerin toplam işletmelerin % 68.8'ini oluşturmasına karşın, toplam tarımsal gelirin % 24.8'ini pay olarak aldığını göstermektedir. Küçük

çiftçilerin işletme başına yıllık geliri 2.900 TL., kişi başına da 485 TL. dır. Türkiye'de tarımsal gelirin üçte ikisini işletmelerin % 96.'3'ü alırken, geri kalan üçte birini işletmelerin % 3.7'si almaktadır. 1001 dekar ve daha geniş topraklı işletmelerde ortalama yıllık gelir 300 bin liraya yaklaşırken, kişi başına gelir de 50 bin lirayı bulmaktadır». (37, s. 26).

Türkiye'de gelir dağılımı konusunda yapılan ayrıntılı yeni bir araştırmada meslek grupları bakımından en adaletsiz gelir dağılımının çiftçilik ve tarım işçiliğini içeren grupta bulunduğu anlaşılmaktadır.

Çizelge 31

ÇİFTÇİ VE TARIM İŞÇİSİ MESLEK GRUBUNDA GELİR DAĞILIMI (1968)

Gelir grupları TL.	Hanehalkı yüzdeleri		Gelir yüzdeleri	
	Basit	Birikimli	Basit	Birikimli
0 — 2500	29.9	29.9	5.9	5.9
2500 — 5000	29.2	59.1	13.0	18.9
5000 — 10000	23.2	82.3	19.9	38.8
10000 — 15000	6.7	89.0	10.0	48.8
15000 — 25000	5.3	94.3	11.8	60.6
25000 — 50000	4.0	98.3	16.4	77.0
50000 — 100000	1.0	99.3	8.3	85.3
100000'den daha fazla	0.7	100.0	14.7	100.0

Kaynak: T. Bulutay — S. Timur — H. Ersel, Türkiye'de Gelir Dağıtımı 1968. Ankara 1971, s. 176 A, t. 5. E.

Aynı araştırma gelir dağılımının yerleşim birimine göre de köyler aleyhine işlediğini ortaya koymaktadır:

Çizelge 32

YERLEŞİM YERİ BİRİMLERİNE GÖRE ORTALAMA HANE GELİRİ

	Üç büyük kent (Ankara/İstanbul/İzmir)	50.000 + nüfuslu büyük kent	15000 — 50000 nüfuslu kent	2000 — 15000 nüfuslu kasaba	2000 — nüfuslu köy
Ortalama hanehalkı geliri (TL.)	26470	10700	11482	9979	8181

Kaynak: Adı geçen araştırma, s. 69, t. 3. A.

Görüldüğü gibi, işletme büyüklüğünün yanı sıra, çiftçilik ve tarım işçiliği ile köylük yerlerde oturma da gelir dağılımını adaletsiz bir biçimde etkilemektedir.

1973 Gelir Dağılımı Araştırması, üç büyük kentimizde oturan toplam hanelerin % 14.8'inin gelirin % 22.3'ünü almasına karşılık, nüfusu 2 binin altındaki yerleşmelerde oturan hanelerin % 56.5'inin gelirin % 48.8'ini aldığını, en düşük ortalama gelirin yanı sıra, en dengesiz gelir dağılımının da tarım kesiminde olduğunu göstermektedir. (86, s. 50 ve 151).

Soru 58 Toprak İnsan ilişkilerini düzene koymak için yapılan girişimler şimdi hangi aşamada bulunmaktadır?

Köy ve köylü sorunlarına ilgi duyan Atatürk'ün «toprak reformu» doğrultusundaki yönergeleri TBMM'ni açış konuşmalarında birkaç kez yer alır:

- «Yeni faaliyet devremizde, toprağı olmayan çiftçilere toprak tedarik etmek meselesiyle ehemmiyetli olarak iştigal buyuracaksınız.» (1928)

- «Çiftçiye arazi vermek de hükümetin sürekli olarak takip etmesi lâzım gelen bir keyfiyettir. Çalışan Türk köylüsüne işleyebileceği kadar toprak temin etmek memleketin üretimini zenginleştirmek başlıca çarelerdendir». (1929)

- «Toprak Kanununun bir neticeye varmasını Kamutay'ın yüksek himmetinden beklerim. Her Türk çiftçi ailesinin, geçineceği ve çalışacağı toprağa malik olması mutlaka lâzımdır». (1936)

- «Memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemli olanı ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir sebep ve suretle, bölünemez bir mahiyet almasıdır. Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliği, arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus kesafetine ve toprak verim derecesine göre sınırlanmak lâzımdır». (1937)

Bu açık isteklere rağmen, «Cumhuriyet'ten bu yana toprak - insan ilişkilerini düzenlemek amacıyla yapılan çalışmalar»ın ilki olarak **«Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu»** ancak 1945 yılında —hem de siyasal hayatımızda önemli bir bölünme ve gelişmeye yol açarak— kabul edilebilir. 4753 sayılı bu yasa gereğince yürütülen çalışmalardan alınan sonuçlar şöyle özetlenebilir:

Çizelge 33

ÇİFTÇİYİ TOPRAKLANDIRMA KANUNU GEREĞİNCE 1945 — 1972 YILLARI ARASINDAKİ TOPRAKLANDIRMA ÇALIŞMALARI

Topraklandırılan aile sayısı	446 817
Dağıtılan toprak miktarı (dönüm)	22 054 178
Çalışan eleman sayısı	1 500
Dönüm başına maliyet (TL.)	20

Kaynak: Toprak ve Tarım Reformu Açısından Sayılarla Türkiye, Ankara 1973, s. 149, t. 166.

1945 — 1970 döneminde 6700 köyde dağıtılan 22 milyon dönüm araziye ve işletme kredisi olarak verilen 44 milyon liraya rağmen toprak insan ilişkilerini düzenlemede «köklü bir değişim» olmamıştır.

İBYKP'nda ele alınan «tarım reformu» çalışmalarında tapu ve kadastro yatırımları öngörülmüş, toprak insan ilişkilerinin düzenlenmesi ilkece benimsenmişti: «Devletin hüküm ve tasarrufunda veya özel mülkiyetinde olup şahıslara kiralanan; orman ve mera hudutları içindeki bozuk kültür arazisinin ıslahı ve bataklıkların kurutulması sonucu elde edilen; belirli bir büyüklüğün üstünde kalan ve düzenli işletilmiyen şahıs arazilerinin istimlâk veya pazarlıkla satın alınmasiyle temin edilen kültür arazisinin mülkiyetinin topraksız ve az topraklı çiftçilere uygun şartlarla devrini mümkün kılan mevzuat çıkarılacaktır». (9, s. 302).

Bir yandan kavram karışıklığına yol açan tartışmalar sürüp giderken, bir yandan da çeşitli yasa tasarıları 1961'den günümüze doğru ortaya çıkmıştır. Bekleyişlerin ve umutların gerçekleşmemesi bir takım tepkilerin doğmasına da yol açmıştır: «Kamuoyunda tartışmalar sürüp giderken 1965 yılında toprak sahiplerine karşı, birtakım köylü hareketlerinin başladığını görüyoruz. Genellikle toprak işgali olarak ortaya çıkan bu hareketlerin sayısı, gazetelerden izleyebildiğimizce 1970 yılı sonunda 146'yı bulmuştur. Bunların büyük çoğunluğunun toprak anlaşmazlığı nedeniyle girişilmiş hareketler olduğu anlaşılmaktadır. Toprak reformundan umudunu kesen köylülerin, bu tür hareketlere girişmesi toplumsal açıdan konunun ne denli önemli bir boyut kazandığını göstermektedir». (37, s. 366).

1972 yılında kabul edilen **«Toprak ve Tarım Reformu Öntedbirler Kanunu»** aynı yılda İmar Kanunu'nda yapılan önemli bir değişikliği

tamamlamaktadır. **«6785 Sayılı İmar Kanununda Bazı Değişiklikler Yapılması Hakkında Kanun»** un «Ek madde 7» si getirdiği sınırlar ve engellerle dikkati çekiyordu: «Deniz, göl ve nehir kenarlarında 10 metreden az olmamak üzere İmar ve İskân Bakanlığınca tespit edilecek mesafe dahilinde hususî şahıslarca umumun istifadesine ayrılmayan bina inşa edilmez, mevcutlara ilâve yapılamaz.

Bu şerit içinde bulunan ammeye ait binalı ve binasız arazi ve arsalar özel mülkiyete intikal ettirilemeyeceği gibi, bu yerlerde denizden doldurma ve bataklık kurutma suretiyle özel mülkiyet adına arazi ve arsa da kazanılamaz». (51, s. 13).

«Toprak ve Tarım Reformu Öntedbirler Kanunu»nun amacı 1. maddede belirtilmiştir: «Bu kanun, toprak ve tarım reformunun gerçekleştirilmesi için gerekli öntedbirlere ilişkin hükümleri kapsamaktadır». «Tarım arazisinin tanımı»nı veren yasanın, 6. maddesi «devir ve temlik hakkının sınırlandırılması», 7. maddesi «ifraz ve taksim hakkının sınırlandırılması» ve 8. maddesi de «devletçe dağıtılmış olan bazı arazinin devir ve temlik edilmemesi ve arazi dağıtımının durdurulması» konusundaki hükümleriyle dikkati çekiyordu. (52, s. 2 - 4).

ÜBYKP'nda üzerinde durulan, «Anayasa'nın 37. maddesi uyarınca topraksız olan veya az topraklı çiftçiye sosyal adalet ilkeleri ve ekonomik verimlilik esasları gözönünde tutularak toprak sağlanacak» biçimindeki ilke 19 Temmuz 1973'te yürürlüğe giren **«Toprak ve Tarım Reformu Kanunu»** ile uygulamaya geçirilmiş bulunmaktadır. Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığınca yapılan çalışmalara göre toplam olarak 32 116 014 dönüm toprak 539 949 çiftçi ailesine dağıtılacak, 5 bin çiftçi ailesinin toprağı kamulaştırılacak ve reformun maliyeti 33 milyar TL. dolaylarında bulunacaktır. Pilot bölge olarak seçilen Urfa ilindeki uygulama çalışmaları devam etmektedir.

C. Geray'ın da haklı olarak belirttiği gibi, «toprak ve tarım reformu konusundaki uygulama büyük ölçüde siyasal güçler dengesiyle yakından ilgilidir. Yasalar ne denli uygun önermeler taşısalar bile, sonunda tarımda güçler dengesini değiştirebilecek siyasal, toplumsal sonuçlar doğurabilecek bir konuda ister istemez işbaşındaki güçlerin ağırlığı uygulamayı yönlendirir. Bu nedenle, toprak ve tarım reformu yasasının uygulanması da, köylü kitlesinin bir baskı grubu olarak siyasal ortamda sesini duyurmasına, ağırlığını koymasına, örgütlenmesine, bunu gerçekleştirebilecek partilerin işbaşına gelmesine büyük ölçüde bağlıdır». (37, s. 367 - 368).

Soru 59 Tarım kesimindeki iktisaden faal nüfusta gözlenen eğilimler nelerdir?

«Köylük yerler» le eşanlamlı sayabileceğimiz tarım kesimindeki son gelişmeler aşağıdaki çizelgede görülmektedir:

Çizelge 34

TARIM KESİMİNDEKİ İKTİSADEN FAAL NÜFUS

(15 ve daha yukarı yaşlar)

Sayım yılları	Toplam nüfus	Faal nüfus	Tarım kesimindeki faal nüfus	İktisaden faal tarımsal nüfusun toplam faal nüfusa oranı (%)
1955	24064763	12205272	9 446 102	77.39
1960	27754820	12993245	9 696 535	74.94
1965	31391421	13557860	9 698 860	71.91
1970	35805176	14051209	9 281 024	66.05

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı 1975, Ankara 1976, s. 165, t. 165.

Türkiye'deki nüfus artışı ve buna bağlı olarak iktisaden faal nüfusta meydana gelen sürekli büyüme, tarım kesiminde şu eğilimleri ortaya koymaktadır:

a) Toplam nüfustaki ve faal nüfustaki artışa koşut olarak tarım kesimindeki iktisaden faal nüfusun toplamında da 1965 yılına kadar sürekli bir artış olmuş, 1970 sayımında bir gerileme ortaya çıkmıştır.

b) Buna karşılık, iktisaden faal tarımsal nüfusun toplam faal nüfusa oranında sürekli olarak bir gerileme vardır.

c) Kır nüfusunun da 1955 1970 döneminde sayıca arttığı gözönünde tutularak 0 14 yaş grubunun gonişlemeye başladığı söylenebilir.

Soru 60 Kırsal alanlarla ilgili çok yanlı bir sorun olan orman yangınları hangi nedenlere bağlanmaktadır? Uğranılan maddî zarar ne kadardır?

Türkiye'de kesin olarak bilmediğimiz orman alanları 273 000 hektar olarak istatistiklerde yer alır. Çok yanlı bir sorun olan ormanın insanla ilişkili yanları vè ortaya çıkardığı sorunlar «orman köylerl» incelenirken ele alınacaktır. Toprağın korunması, su rejiminin düzenlenmesi, sanaylin ham maddesi, turizm gibi konularda önemli bir yerl olan orman varlığı, çeşitll tahripler arasında orman yangınlarına da hedef olmaktadır. Büyük çoğunluğu ile kırsal alanlarda bulunan köylülerin yakın ilişki içinde bulundukları ormanlarımızın her yıl yangınlarla uğradığı kayıplar çok düşündürücüdür:

Çizelge 35

ORMAN YANGINLARI

Yangın nedenleri

Yıllar	Toplam	Ateş-lemek	Tarla açmak	Sigara	Başka ve bilinmeyen	Yanan alan hektar	Uğranılan zarar (TL)
1965	415	125	16	24	250	3 945	8 466 595
1966	433	124	15	24	270	6 664	13 419 848
1967	473	142	8	31	292	8 441	19 705 489
1968	387	110	12	17	248	7 540	26 895 529
1969	714	223	42	28	421	16 364	50 375 417
1970	790	241	34	35	480	15 019	41 971 191
1971	651	152	16	33	450	7 532	20 911 731
1972	440	114	9	16	301	6 913	28 412 926
1974	769	208	19	17	525	14 743	64 994 573

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı 1975, Ankara 1976, s. 178, t. 193.

Yangın nedenleri arasında yer alan «tarla açmak» doğrudan doğruya ormandan arazi kazanmaya yönelik bir tutum olduğu gibi, öteki nedenler de dolaylı olarak orman arazisi ve ürünü elde etmeye varmakta, bazen de kasıtlı tutumların yanında dikkatsizlik ve tedbirsizlik bulunmaktadır.

Soru 61 : Köylü ailesini oluşturan başlıca öğeler nitel özellikleri bakımından nasıl bir tabloyu önümüze serer?

Aile kurumu, kırsal yörelerde kendine özgü özellikler kazanır. Durumun nitel olarak incelenmesine geçmeden önce İ. H. Tonguç'un gözlemlere dayanan ve nitel özellikleri belirten «köylü ailesi» nin öğelerini tanıtalım :

«Köyde aile

Köyde en eski ve kuvvetli sosyal teşekkül ailedir. Esaslı, önemli bütün sosyal hadiseler aile içinde cereyan eder. Bunların verimli tesirleri evvelâ ailenin hayatında görülür. Onun için, aileyi teşkil eden en mühim unsurların rollerini birer birer kısaca gözden geçirelim. Böylelikle köylü ailesinin hakikî bünyesini, sarsıcı hadiselere karşı nasıl tedbirler alındığını ve dayanabildiğini tanımağa çalışalım.

a) Ailede anne

Ailenin ruhu annedir. O; çocuklarına bakar, onları yetiştirir, aile efradına yiyecek ve giyeceklerini hazırlar. Ev temizler, tertip ve tanzim eder. Hayvanlara bakar, tarla işlerine de yetişir. Doğurabildiği kadar çocuk doğurur. Onun bütün hayatı; iş, sevgi ve fedakârlık denilen kıymetlerle örülüdür. Onun vazifesi erkeğinkinden daha sert ve çok cihetlidir. Ev, tarla, mahsul ve hayvanlar hakkındaki düşünce ve endişesi kocasınınkinden az değildir. Köylü ailesinde her şey (ana) ile ilgilidir. Bu teşekkülde ana, tabiat manzumesi içindeki güneş gibidir. O; doğduğundan itibaren ta ölünceye kadar evin, işin başındadır. Çocukları koruyucu, ailenin düzenini, geçimini temin edici unsur odur.

b) Ailede baba

Ailenin başı olan erkek; hem aileyi idare eder, hem de ziraat işi gibi en eski ve çok zor, ümitsizliklerle dolu bir mesleğin bütün icaplarını yaparak çalışır. Onun işi de ağırdır. Fakat hayatı iş ile o kadar yoğurulmuştur ki, iş onun mevcudiyetinin özü olmuştur. O; hayatı müddetince çalışır, iş başında doğar ve iş başında veya içinde ölür, gider. Vazifesinin en mühim safhaları ailenin geçimini temin ve idare etmek, işlerin icap ettirdiği bütün tedbirleri vaktinde ve isabetli bir şekilde almak, ailenin menfaatlerini korumak, iş kuvvetlerine rolleri taksim etmek, aileyi temsil etmek, çocuk yetiştirmek, icap ettiği zaman vatanı koruma savaşlarına iştirak etmektir.

Köylü erkek, bu işler için sadece planlar hazırlıyarak kumanda veren, laf oyunları yapan bir tip değildir. Kendisi iş hayatının or-

tasında bulunur ve daima başkalarına örnek olur. Çocuklar bu şekilde terbiye edilirler...

Yalnız bir noktayı süratle giderici tedbirler almak lâzımdır. O da; birçok köylerimizde kadınlar tarla işlerinde de fasılasız çalıştıkları için kadın evine ve çocuklarına bakacak zaman bulamamaktadır. Kadını bu ağır yükten kurtarmak insani bir vazife haline gelmiştir.

c) Ailede çocuklar

Köylü ailesinin kuruluşu ve iş hayatına bağlılığı dolayısiyle **çocuklar; çok cihetli tesirlerin ve işlerin içinde büyürler.** Bu sebepten kendi muhitleri içinde, pek küçük yaştan itibaren cesaretle hareket edebilecek bir hale gelirler. **Tabiatı ve yaşadıkları muhiti tanırlar..**

● Cemiyeti ve köy insanlarını birtakım kıymetlerle birlikte ayakta tutan biricik kuvvet ailedir. Onun için köyde aileyi teşkil eden fertler, ona sıkı sıkıya sarılı ve bağlıdırlar.

● Köyde aile efradından birinin menfi bir şekilde aile âdetlerinden ayrılışı en büyük felâketlerden sayılır. Böylelerinden ana, baba gibi bütün köylü de nefret eder. Baba, böyle evlâdını evlâtlıktan tardeder. Köylü, köyünden kovmak ister». (53, s. 25 - 27).

Tonguç'un bu çok başarılı ve gerçekçi betimlemesi «köylü ailesi»ni ve köy toplumu içinde ailenin yerini ortaya koymaktadır. Çoğu kere üç kuşaktan oluşan «geniş aile» anne - baba ve çocukların yanı sıra büyük anne ve babaları da kapsar.

Soru 62 Türkiye'deki aile biçimleri yerleşim yerlerine göre nasıl dağılmaktadır?

Aile kurumuna nicel bir yaklaşım olan Serim Timur'un **«Türkiye'de Aile Yapısı»** adlı araştırması, yerleşmeler açısından aile kurumunda meydana gelen değişiklikleri öğrenmemize olanak hazırlamaktadır.

Bu araştırmada yerleşim yerlerinin beş öbekte toplandığı görülür:

1. Üç büyük kent: Ankara, İstanbul, İzmir
2. Nüfusu 50 binden yukarı büyük kentler
3. Nüfusu 15 50 bin arası kentler
4. Nüfusu 2 15 bin arası kasabalar
5. Nüfusu 2 binden az köyler.

«Aile yapısının temel toplumsal, ekonomik ilişkilere bağlı olduğu ve aile biçimindeki değişimin bu yapıdaki değişime bağımlı olarak açıklanması gerektiği» varsayımından yola çıkan araştırıcıya göre **Türkiye'de dört temel aile biçimi vardır:**

«1. **Çekirdek aile:** Karı - koca ve evlenmemiş çocuklardan oluşan ev halkı.

2. **Ataerkil geniş aile:** Aile başkanı ve karısıyla evli oğulları, gelinleri veya bir evli oğul ve diğer bekâr çocukları, ya da tek bir evli oğul, gelin ve torunların birlikte oturmaları.

3. **Geçici geniş aile:** Aile başkanının kendi ana - babası (veya bunlardan biri), bekâr kardeşleri, karısının bu tür yakınları ya da hor ikisinin diğer akrabalarının bulunması.

4. **Parçalanmış aile:** Ölüm, boşanma, ayrı yaşama gibi nedenlerle karı veya kocadan birinin ya da her ikisinin bulunmadığı aile. Ayrıca, aralarında evlilik bağı bulunmayan, üç arkadaşın veya iki dul kızkardeşin vb. gibi birlikte oturduğu bir tür «eksik aile» olarak tanımlıyabileceğimiz evhalkları da bu öbekte toplanmıştır». (54, s. 27 - 28).

Kırsal yerleşmeler bakımından nüfusu 2 bine kadar olan köylerin ayrıca üzerinde durulduğu bu araştırmada, kasabalarla birlikte kırsal/kentsel ayırımı için sınır çizgisi 15 bine varmaktadır. Bu açıklamalardan sonra, yerleşim yeri - aile biçimi ilişkisi aşağıdaki çizelgede izlenebilir:

Çizelge 36

YERLEŞİM YERİNE GÖRE AİLE BİÇİMLERİ
YÜZDE DAĞILIMI

	Ank. İst. İzmir	Büyük kent	Kent	Kasaba	Köy	Türkiye
Çekirdek	67.9	65.8	63.3	61.5	55.4	59.7
Ataerkil geniş	4.6	9.7	9.5	20.0	25.4	19.0
Geçici geniş	12.4	11.6	15.0	12.7	13.3	13.1
Parçalanmış, Eksik	15.0	12.9	11.9	5.7	5.9	8.3
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: S. Timur, Türkiye'de Aile Yapısı, Ankara 1972, s. 31, çizelge 3.

«1968 yılında, yurt çapında 4.500 evhalkını kapsayan oldukça geniş bir örneklemie yürütülmüş bir alan araştırmasının verilerine dayanan» bu çalışmadan şu eğilimleri çıkarabiliriz:

- Yerleşim yerleri büyüdükçe çekirdek aile oran olarak yükselmekte, buna karşılık ataerkil geniş aile gerilemektedir.
- Geçici geniş aileler köy yerleşmelerinde dikkati çekerken, parçalanmış, eksik aileler üç büyük kentte en yüksek oranı vermektedir.
- Köy ve kasaba yerleşmeleri arasındaki dikkate değer farklılaşma kentleşmenin özelliğini ortaya koyan çekirdek ailenin köye kıyasla kasabada oranca artması, buna karşılık köy yerleşmesinin karakteristiğini veren ataerkil geniş ailenin köy'den kasabaya geçişle azalmaya yüztutmasıdır.

Soru 63 : Yerleşim yeri ailenin büyüklüğünü de etkiler mi?

Aşağıdaki çizelge, yerleşim yerinin ailenin büyüklüğünü de etkilediğini, bütün aile biçimlerinde ortalama kişi sayısının büyük 3 kentimizden köye doğru gidildikçe büyüdüğünü göstermektedir:

Çizelge 37

YERLEŞİM YERİ VE AİLE BİÇİMİNE GÖRE ORTALAMA AİLE BÜYÜKLÜĞÜ

Aile biçimi ve ortalama kişi sayısı

Yerleşim yeri	Çekirdek	Geçici geniş	Ataerkil geniş	Parçalanmış eksik	Toplam
Üç büyük kent	4.0	5.1	6.9	2.5	4.1
Kent	4.6	6.1	7.5	2.6	4.9
Kasaba	4.8	6.6	8.1	2.4	5.6
Köy	5.3	6.7	8.4	2.6	6.1
Türkiye	4.9	6.4	8.3	2.6	5.5

Kaynak: Adı geçen araştırma, s. 38, çizelge 6.

Kent olgusu ile ilişkili görünen parçalanmış, eksik aile dışında kalan bütün değerler, köy dokusu ile kasaba dokusunun benzeştiğini ortalama aile büyüklüğü bakımından da doğrulamaktadır.

Soru 64 : Yerleşim yerine göre evliliğin başlangıcındaki aile biçiminin özellikleri var mıdır?

Aile biçimi evlilik süresi boyunca değişiklik gösterebilir. Bu bakımdan, kuruluş dönemindeki ailenin yerleşim yerine göre gösterdiği özellikler dikkatimizi çeker. Aşağıdaki çizelge, konunun bu yönüne aydınlık getirmektedir :

Çizelge 38

YERLEŞİM YERİNE GÖRE EVLİLİĞİN BAŞLANGICINDAKİ AİLE BİÇİMİ

(Yüzde Dağılımları)

	Kuruluştaki aile biçimi			
Yerleşim yeri	**Çekirdek**	**Ataerkil geniş**	**Geçici geniş**	**Toplam**
3 büyük kent	47.2	37.5	15.3	100.0
Kent	28.8	53.8	17.4	100.0
Kasaba	21.0	65.0	16.0	100.0
Köy	19.7	68.2	12.1	100.0
Türkiye	24.2	62.3	13.5	100.0

Kaynak : Adı geçen araştırma, s. 45, çizelge 8.

Görüldüğü gibi evliliğin başlangıcında :

- Ataerkil geniş aile oranları dikkati çekecek ölçüde yüksektir.
- Yerleşim yeri küçüldükçe artış göstermektedir.
- Türkiye'de ailelerin 2/3'ü çekirdek aile olduğu halde, ilk evlilikte yalnızca 1/4'ü bağımsız çekirdek aile yapısındadır.
- Üç büyük kentte karşımıza çıkan yüksek ataerkil geniş aile oranı, köy ve kasabadan kente göç etmiş olanlara bağlanabilir.
- Ailenin kuruluşunda babaevine bağlılık kuralının Türkiye'de de geçerli olduğu görülmektedir.
- Öteki araştırma verilerine göre, çekirdek aile olarak kurulduğu halde sonradan geniş aileye dönüşme % 15 dolaylarındadır.
- Zaman içindeki değişmelere bakılırsa, «hiç olmazsa köyler-

de, önce erkeğin ana - baba ailesi yanındaki ataerkil geniş aileden çekirdek aileye geçiş ve daha sonra yetişkin oğulların evlenmesi ile tekrar geniş aileye dönüşen bir aile döngüsünden» sözedilebilir.

Soru 65 : Toprak mülkiyeti ve toprak parça sayısı ile aile biçimi arasında bir ilişki kurulabilir mi?

Kırsal alanlarla yakından ilgili olan bir durum, toprak büyüklüğünün aile biçimini hangi doğrultuda etkilemekte oluşudur. Çizelgenin de açıkça gösterdiği gibi toprak büyüdükçe ataerkil geniş aile oranı da yükselmektedir:

Çizelge 39

SAHİP OLUNAN TOPRAK BÜYÜKLÜĞÜNE GÖRE AİLE BİÇİMİ

Toprak Büyüklüğü (dönüm)	Aile biçimi: Kuruluşta çekirdek	Sonradan çekirdek	Toplam çekirdek	Geçici geniş	Ataerkil geniş	Toplam
1 — 10	16.3	42.3	(58.6)	18.2	23.3	100.0
11 — 24	17.2	28.7	(45.9)	19.6	34.5	100.0
25 — 50	13.1	28.9	(42.0)	12.5	45.5	100.0
51 — 100	9.8	26.5	(36.3)	12.2	51.3	100.0
100'den çok	6.0	16.6	(22.6)	19.2	58.1	100.0
Toplam %	13.9	31.0	(44.0)	16.2	39.0	100.0

Kaynak : Adı geçen araştırma, s. 57, çizelge 15.

Çizelgenin de gösterdiği gibi, «On dönümden az toprağa sahip olan ailelerin % 59'u çekirdekken, toprak büyüklüğü arttıkça çekirdek aile oranlarının da giderek azaldığını ve yüz dönümden fazla topraklı ailelerin yalnız % 23'ünün çekirdek olduğunu görüyoruz. Kuruluşundan beri bağımsız çekirdek olan ailelerin oranı da 25 dönümden az topraklı ailelerde % 17 iken, yüz dönümden çok topraklı ailelerde 6 ya düşüyor. Ataerkil geniş aile oranları da buna paralel olarak, on dönümden az topraklılarda yüzde 23 iken giderek yükselmekte ve yüz dönümden çok topraklı ailelerde yüzde 58'i bulmaktadır». (54, s. 56).

Tarım topraklarının parçalanmasına yol açan veraset düzeni nedeniyle, köysel ailelerin % 8'inin toprağının tek parça, % 45'inin 2 - 5 parça, % 22'sinin 6 - 9 parça, % 25'inin de 10 parçadan çok olduğunu gösteren araştırma sonuçları iki önemli gerçeği ortaya koymaktadır :

- Hangi biçimde olursa olsun (miras, satın alma) toprak miktarı büyüdükçe parça sayısı artmaktadır.
- Ataerkil aileler en çok, paylaşma kolaylığına rağmen, çok parçalı, fakat toplam toprağı büyük aileler arasında görülmektedir. (54, s. 58).

Aşağıdaki çizelgede, «beş ve daha küçük parçalı topraklarda ataerkil aile oranı % 30'un altında olduğu halde, sahip olunan toprağın yirmiden fazla parçadan oluştuğu durumlarda ataerkil aile oranının % 80'e ulaştığı» görülmektedir :

Çizelge 40

SAHİP OLUNAN TOPRAĞIN PARÇA SAYISI VE AİLE BİÇİMİ YÜZDE DAĞILIMI

Toprak Parça sayısı	Kuruluşta çekirdek	Sonradan çekirdek	Geçici geniş	Ataerkil geniş	Toplam
1	27.4	38.9	12.6	21.1	100.0
2 — 3	14.5	35.9	21.0	28.6	100.0
4 — 5	14.0	37.3	15.6	33.1	100.0
6 — 9	12.5	25.5	18.0	44.1	100.0
10 — 19	8.3	22.5	16.5	52.7	100.0
20'den çok	1.7	11.4	7.0	79.9	100.0
Toplam Yüzde	13.7	30.6	16.6	39.0	100.0

Kaynak: Adı geçen araştırma, s. 59, çizelge 17.

Soru 66 : Kadınlar bakımından evlenme kararı ve evlenmelerde başlık geleneği ile yerleşim yeri arasında bir ilişki var mıdır?

Evlenme kararının alınmasında ailenin ağır bastığı, kızların da bu karara boyun eğdiği, kırsal yerleşmelerde evlenmelerin % 67-72' sinde durumun böyle olduğu anlaşılmaktadır

Çizelge 41

YERLEŞİM YERİNE GÖRE KADINLARIN EVLENME BİÇİMİ (%)

	Yerleşim yeri				
Karar verme	**3. B. kent**	**Kent**	**Kasaba**	**Köy**	**Türkiye**
Kendi rızası olmadan ailenin kararı	7.7	12.5	11.3	11.8	11.4
Ailenin kararı, kendi rızasiyle	59.1	67.7	72.2	67.0	67.0
Kendi kararı, ailenin rızasiyle	29.6	12.0	10.5	10.0	12.5
Kaçma	3.3	7.1	4.3	9.2	7.6
Kaçırılma, başka	—	0.7	1.7	2.1	1.6
Toplam Yüzde	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak : Adı geçen araştırma, s. 71, çizelge 23.

Evlenmelerde başlık geleneği ile yerleşim yeri arasında da sıkı bir ilişkinin bulunduğu, büyük kentlerden köy'e doğru gidildikçe başlık verme oranının yükseldiği görülmektedir. (3 B. kentte % 19.1, kent'te % 41.1, kasaba'da % 47.4, köy'de % 63.3 ve Türkiye ortalaması % 53.1).

Yerleşim yeri ve doğum yeri birlikte gözönünde bulundurulduğunda, köy doğumlu olmak kadar köye gelin gitme olayının da başlık oranını yükselten bir etken olduğu aşağıdaki çizelgeden anlaşılmaktadır :

Çizelge 42

YERLEŞİM YERİ VE DOĞUM YERİNE GÖRE EVLENİRKEN BAŞLIK VERİLEN KADINLARIN ORANI (%)

Yerleşim	Doğum yeri			
yeri	**Kent**	**Kasaba**	**Köy**	**Toplam**
3 büyük kent	7.4	22.9	48.2	19.1
Kent	36.2	30.8	54.0	41.1
Kasaba	11.2	45.6	39.7	47.2
Köy	52.3	54.9	63.7	63.3
Türkiye	25.3	39.7	61.6	53.1

Kaynak: Adı geçen araştırma, s. 83, çizelge 36.

Ayrıca, aile biçimi ile de başlık geleneği arasında sıkı bir ilişki bulunmakta, «kuruluştan beri çekirdek olan ailelerin % 41.4 ünde evlenirken başlık verilmiş olduğu halde, ataerkil geniş ailelelerde bu oran % 63.8'e yükselmektedir». Türkiye ortalamasına ilişkin olan bu sayılar bölgeler arasında büyük değişiklik gösterir ve şu yorumu haklı kılar: «Bölgeler açısından Türkiye'de başlığın en yaygın olduğu iki bölgenin Doğu Anadolu ve Karadeniz olduğunu görüyoruz. Bu iki bölgede kadınların dörtte üçünün başlıkla evlenmiş olması, başlık geleneğinin kadının tarımsal üretime katkısı ve ataerkil geniş aile kurumuyla yakın bağlantısını göstermektedir». (54, s. 85). Başlık verme oranları bütün aile biçimleri için İç Anadolu'da % 63.1, Karadeniz bölgesinde % 71,4, Batı Anadolu'da % 19.7, Akdeniz bölgesinde % 43.8 ve Doğu Anadolu'da ise % 77.3'tür.

Kız kaçırma olayları çoğunlukla sosyo-ekonomik nedenlere dayanmaktadır (*).

Soru 67 Medeni nikâh - İmam nikâhı açısından yerleşim yeri nasıl bir rol oynar?

«Türkiye'de Aile Yapısı» araştırması başka kaynaklarda yer alan bu önemli konuda da bize ilginç bilgiler getirmektedir. Böylece konunun yerleşim yerleri açısından gösterdiği durumun yanı sıra, bölgeler arası dağılımını da öğrenmemiz mümkün olmaktadır. Ayrıca, «nikâhsız» oldukları halde birlikte yaşayanlar hakkında da aşağıdaki çizelgede oranlar buluyoruz:

Çizelge 43

YERLEŞİM YERİNE GÖRE MEDENÎ VE İMAM NİİKÂHI OLANLARIN DAĞILIMI

	Yerleşim yeri				
Nikâh biçimi	**3 B. kent**	**Kent**	**Kasaba**	**Köy**	**Türkiye**
Medenî nikâh	54.1	38.5	40.5	29.8	35.4
İmam nikâhı	5.1	5.6	4.8	21.3	15.0
İkisi de	40.6	55.3	54.7	48.4	49.2
Nikâhsız	0.3	0.6	0.0	0.5	0.4
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak : Adı geçen araştırma, s. 92, çizelge 46.

(*) Bu konuda geniş bilgi için bk: İ. Yasa, **Türkiye'de Kız Kaçırma Gelenekleri ve Bununla İlgili Bazı İdarî Meseleler**, Ankara 1962.

Yerleşim birimleri küçüldükçe medenî nikâhla evlenenler oranı gerilerken imam nikâhı ile evlenenler oranında yükselme görülmektedir. Dikkati çeken taraf, medenî nikâhın yanı sıra imam nikâhı da yaptırmış olanların 3 büyük kentle köy arasındaki yerleşimlerde gösterdiği, Türkiye ortalamasının üstündeki, oranlardır. Bölgeler arasındaki dağılımda da, doğu'dan batı'ya ve kuzey'den güney'e ilginç değişiklikler vardır:

Çizelge 44

BÖLGELERE GÖRE MEDENÎ VE İMAM NİKÂHI OLANLARIN DAĞILIMI

Nikâh biçimi	Bölgeler					
	İç Anadolu	Karadeniz	Akdeniz	Batı Anadolu	Doğu Anadolu	Türkiye
Medenî nikâh	57.3	15.9	35.8	42.3	14.8	35.4
İmam nikâhı	9.5	14.1	18.5	5.5	36.6	15 0
İkisi de	33.1	69.3	45.7	52.2	46.9	49.2
Nikâhsız	0.1	0.7	0.0	0.0	1.7	0.4
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Adı geçen araştırma, s. 92, çizelge 47.

Görüldüğü gibi, köy dışındaki yerleşmelerde % 5 dolaylarında olan imam nikâhı köylerde % 21.3 oranına yükselmekte, bu nedenle de «yasaya uygun olmayan evlenmelerden doğan çocuklar sorunu» karşımıza çıkmaktadır.

Soru 68 Çok karılı evlilik Türkiye'de de var mıdır? Yerleşim yerine ve bölgelere göre nasıl bir değişiklik gösterir?

İki araştırmada bu konuda değişik sonuçlara varılmıştır:

- Serim Timur'a göre Türkiye köylerinde çok karılı evlilik oranı % 2.7'dir. Bu oran Doğu Anadolu'da % 5'e ulaşır. (54, s. 93).

- DPT tarafından yapılan bir araştırmada konuya kapalı bir biçimde değinildiği görülmektedir: «Hane halkı fertlerinin cevaplandırıcıya olan akrabalığı sorulduğunda 2 100 evli kadının (% 3.4)'ü bir veya daha fazla kumasıyla birlikte oturduklarını belirtmişlerdir». (56, s. 114).

Bu tümcede yer alan **kuma** sözcüğünün değişik kaynaklara göre açıklanması şöyledir:

- «Çok evlilikte kadın eşlerinin birbirine göre aldıkları isim» (M.N. Özön, **Resimli Türk Dili Sözlüğü**, İstanbul 1967, s. 630).
- «Bir erkeğin, nikâhlısı bulunan kadınlardan her birinin ötekine göre adı, ortak, nöker» (**Tarama Sözlüğü**, Ankara 1969, C. IV, s. 2730).
- «Eskiden aynı erkeğe varan kadınların birbirine göre olan adı» (**Türkçe Sözlük**, Ankara 1974 6. b., s. 521).

Yurttaşlık Yasasına aykırı bir durum olan **çok karılı evliliğin** Türkiye'de kırsal alanlarda % 3 dolaylarında yer aldığı, Türkiye ortalamasının da % 1.9 olduğu anlaşılmaktadır. Üç büyük kentimizde «yüzdeye girmeyecek kadar ender» olan çok karılı evlilik oranları kent'te % 1.6, kasaba'da % 0.4 ve köy'de 2.7'dir. Çok karılı evliliğin bölgelere göre dağılışı ise şöyledir:

Çizelge 45

BÖLGELERE GÖRE ÇOK KARILI EVLİLİK

Bölgeler

Evli erkekler	İç Anadolu	Karadeniz	Batı Anadolu	Doğu Anadolu	Akdeniz	Türkiye
Çok karılı	1.6	2.3	0.2	5.0	2.3	1.9
Çok karılı	98.4	97.7	99.8	95.0	97.7	98.1
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Adı geçen araştırma, s. 94, çizelge 49.

Yukardaki çizelgeyi bir başka yönden ele alan araştırıcı, «Türkiye'de çok karılı evliliklerin yüzde 38'inin Doğu Anadolu'da, yüzde 23'ünün Karadeniz'de, yüzde 21'inin İç Anadolu'da yüzde 15'inin Akdeniz ve ancak yüzde 3'ünün Ege ve Marmara bölgelerinde» olduğunu söylemektedir.

Beş Orta Anadolu İlinin (Eskişehir, Konya, Kayseri, Yozgat ve Çankırı) 73 köyünde 147 köylü ailesi üzerinde araştırma yapan R.

Şahinkaya «birden fazla kadının bir erkekle evli olması» olayına % 4.76 oranında rastladığını ileri sürmektedir. Araştırıcıya göre, «birden fazla kadınla evli olmak bir nevi görenek olduğundan bazı köylerde bu miktarın % 25'e kadar yükseldiği (örneğin, Yozgat'ın Kömüşveren köyünde) görülmüş» tür. (56, s. 40).

Çok karılı evliliği sadece göreneğe bağlamak eksik bir açıklama olur. Olayın ekonomik ve sosyal kökenleri daha ağır basmakta, bazı yörelerde bir saygınlık (itibar) öğesi sayılmaktadır.

(Bazı Arap ülkelerinde evli erkekler arasında çok karılı olanların yüzdesi şöyledir: Cezayir % 1.9 (1958 yılı), Mısır % 3.6 (1947), Tunus % 4.5 (1946), Fas % 6.6 (1952) ve Irak % 7.8 (1947). (W. J. Goode'dan aktaran 54, s. 130, ek çizelge 11).

Türkiye'de bugün de geçerliğini koruyan çok karılı evlilik ve kuma düzeni, yasa değişikliğinin (1926) ve yasal yasakların sosyo-ekonomik yapıyla bağdaşan bir evlenme biçimini ortadan kaldırmağa yetmediğini göstermektedir.

Soru 69 Orman köyleri hangi özellikleriyle dikkatimizi çeker?

Daha önce de değindiğimiz gibi (çizelge 9) ormanlık ilişkilerine göre muhtarlıkların 1945 — 1960 döneminde sayılarında ve oranlarında dikkati çeken bir değişiklik olmuştur. Orman içi ve orman kenarı köylerin sayısındaki artışlar, ormana uzanma eğilimi kadar, ormandan yararlanmaya hak sağlayan yasaya uygun görünme çabasından da doğmuş olmalıdır.

İBYKP'nın **«yerleşme yerlerinin özel sorunlar getirdiği köyler»**in başında saydığı **«orman köyleri»** Türkiye köylerinin % 37'sini kapsayan 13 270 köyden oluşmaktadır: «Orman köylerinin 5 020'si 2.5 milyon nüfusu barındıran orman içi köyü, 8 250'si de toplu tarım arazisi ormanla bitişik olan orman kenarı köyüdür. Bu köyler 4.5 milyon nüfusu barındırmaktadır. Buna göre, toplam köy nüfusunun yaklaşık olarak yüzde 30'u orman içi veya orman kenarında yaşamaktadır. 5.508 orman köyünde yapılan araştırmalar, bu köylerin yüzde 62'sinin bulundukları yerlerde kalkındırılabileceğini yüzde 38'inin bulundukları yerlerde kalkındırılmalarının mümkün olmadığını göstermektedir». (9, s. 245).

Engebeli yerlerde kurulmuş oldukları için çoğu kere «dağ ve orman köyleri» diye de adlandırılan bu yerleşmelerde hayvancılığa ve orman ürünlerine yönelen çalışmalar öncelik kazanır. Kuruluş yerleri, ulaştırma ve haberleşme güçlükleri bu köyleri dış dünyaya kapalı tutar. Görece de olsa «kapalı toplum» un özellikleri, ova köyle-

rine kıyasla, dağ ve orman köylerini kendi içine dönük köy toplulukları haline getirir.

«Güç erişilir ve dağınık oluşları» bu köylere hizmet götürülmesini sınırlandırdığı için «orman köylerinin kalkındırılması konusunda belirli bir başarı sağlanamamıştır». Öte yandan, nüfusun tabiat üzerindeki etkisinin olumsuz yönde artması nedeniyle orman köylerinin «insan barındırma gücü ve ekonomi içindeki yeri azalmaktadır». Daha açık bir deyişle, yaşama ve geçimleri büyük ölçüde ormanla ilişkili olan bu köylerde **orman köylü ilişkisinin doğurduğu sorunlar** yoğunluk kazanmaktadır.

1945 — 1970 döneminde muhtarlıkların ortalama büyüklüklerini gösteren bir çizelgeden orman içi ve bitişiği köylerin orman dışı köylere kıyasla daha yavaş büyüdüğü, yani köyden kente göçe daha büyük ölçüde katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır:

Çizelge 46

MUHTARLIKLARIN ORTALAMA BÜYÜKLÜKLERİ

Ormanla ilişkisi bakımından muhtarlık	**Ortalama büyüklük**			**Büyüme %'si**
	1945	**1960**	**1970**	
Orman dışı	417	566	721	73
Orman içi	363	462	503	39
Orman bitişiği	425	529	571	34
Orman içi ve bitişiği	394	495	532	35
Genel ortalama	410	534	608	46

Kaynak: C. Geray, Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar, Ankara 1974, s. 74, çizelge III — 10.

Orman köylü ilişkisi konusunda, 1968 yılında Ankara'da toplanan «**Dağ ve Orman Köylerinin Ekonomik, Sosyal Sorunları ve Çözüm Yolları**» seminerinde yapılan bir açıklama ilgi çekicidir: «Tarım arazisi pekaz ve meyilli yerlerde büyük bir müşkülâtla geçimlerini sağlamaya çalışan 14 milyonun üstünde bir nüfus topluluğu her yıl erozyonla yıkanan topraklarını kaybettikçe yeni tarım alanı kazanmak için müsait gördüğü orman alanlarını, mer'alarını açmaya ve ormanı tahrip ederek yerleşmeye, çalışmaktadır.

1937 1966 yılları zarfında 21 bin orman yangını olmuş ve bir milyon hektar orman yanmıştır. Bu periyoda alt yıllık ortalama yılda 700 yangın ve 35 bin hektar orman sahasıdır.

Bunun haricinde; aynı periyod zarfında, 398 bin ormandan tarla açma suçu tespit edilmiş ve 197 bin hektar saha açılmıştır. Bu tahribin yıllık vasati bilançosu 13 bin açma suçu ve 6 bin hektar orman sahasıdır.

Orman içi yerleşmeye gelince; aynı devre içinde 34 bin vak'a ve 17 bin hektar orman sahasına yerleşilmiş, yıllık ortalama ise bin suça karşılık 500 hektar sahadır. Toplam olarak, 29 yıllık periyodun ortalama orman tahribatı 42 bin hektardır». (57, s. 14).

Bu gerçekler karşısında yeni istihdam alanları yaratmak yolunda önerilerin ileri sürüldüğünü, kalkınmayla ilgili dokümanlarda,

— tarımda ürün çeşitliliği
— meyvecilik ve sebzecilik
— el ve ev sanatları
— meyvecilik ve sebzecilik
— teraslama, ağaçlandırma, arazi kazanılması ve ıslahı
— sulama, gübreleme, zararlılarla mücadele

konularına ağırlık verildiğini görüyoruz. Emek yoğunluğu yaratmak amacı güden entansifleşme, orman köylülerine iş alanı yaratmak amacı güden «orman işletme, orman ürünlerinin taşınması, orman ıslah ve tesis çalışmaları ile su kontrolu, toprak korunması ve orman yolu yapımı» bu arada sayılabilir. Öyle görünüyor ki, **orman köylerinin en az % 38'i için sorunun kesin çözüm yolu köyde ve tarım kesiminde değil, «sosyal hareketlilik» tedir.** Bu arada, köylerde sanayi tesislerinin kurulmasını amaçlayan «dikey tamamlama» niteliğindeki «agrindus»u Türkiye için de **öneronler** görülmektedir.

Soru 70 «Baldi Raporu» nda orman köylerimizin kalkındırılması için hangi görüşlere yer verliliyor?

İlgililer arasında kısaca «Baldi Raporu» diye anılan **«Orman Köylerinin Kalkındırılması»** adlı, Uluslararası Çalışma Örgütü Teknik Yardım Programı çerçevesinde hazırlanan bir raporda, 42 ilde yapılan incelemelere dayanılarak, orman köylerindeki topraksız köylülerin % 26.3 oranında bulunduğuna işaret edilmektedir. Köy Sosyo-Ekonomik Uzmanı P. F. Baldi'nin hazırladığı rapora göre, «... tarımsal işgücünde % 1 nisbetinde bir azalma yapabilmek için endüstri ve diğer hizmetlerde % 10 nisbetinde bir genişleme yapılması şarttır». (58, s. 12).

«Baldi Raporu»nda öne sürülen görüşlerden bazıları şöyle özetlenebilir:

- «Köy sektöründe işsizlik ve az istihdamın Türk ekonomisinin en ciddî problemlerinden olduğu aşikârdır.
- Ormancılık sahasında istihdam imkânlarının genişletilmesi orman köylerinde işsizlik problemine sadece kısmen çare bulmaktadır.
- Bütün mahallî imkânların kullanılmasından sonra, büyüyen köy işgücünün bir kısmı mahallinde yeterli derecede kazançlı işler bulamayacaktır.
- Orman köylerinin pratik, sosyal ve iktisadî yönde başarılı kalkınmasının sağlanması için en tesirli yol, böyle bir kalkınmaya bir kooperatif teşkilâtla müessese temeli sağlanmasıdır.
- Ortalama gelir nisbetlerini yükseltmek için yegâne imkân, gerek işgücü gerekse arazi prodüktivitesinin arttırılmasıdır». (58, s. 8 35).

Gelir düzeyinin yükseltilebilmesini verim artışına bağlayan raporda, **«çiftlik strüktürlerinin transformasyonu»** na ilişkin iki öneri yer almaktadır. Deneye dayalı önerilerden ilki, sulanan çiftliğe yönelik «Şile Pilot Sahası» çalışmasıdır. Şile Pilot Sahasındaki 20 dönüm sulanmış çiftlikte saha kullanımı ve çiftlik hayvanı türü değiştirilmek suretiyle iş ihtiyacı (yıllık iş saati olarak) 1.700'den 2.940 iş saatine çıkarılmakta, ailenin net geliri de 2.590 liradan 10.970 liraya yükselmektedir. Başka bir deyişle, yapılan değişikliklerle çiftlikteki iş talebinde % 86.41, iş veriminde de % 122 oranında bir artış sağlanmıştır.

Kızılcahamam'daki 50 dönümlük sulanmayan çiftlikte de, çiftlik yapısının değiştirilmesi yoluyla önceleri 225 olan işgünü 349.6 işgününe çıkartılmış, net gelirde de 3.020 liradan 9.940 liraya yükseliş olmuştur. Raporda da gösterildiği gibi, orman köylerinde istihdamı genişletme olanakları varsa da işsizlik sorununa bulunan çare «sınırlı» kalmaktadır.

Şile'nin 7 köyünde, yılda 250 işgünü çalışıldığına göre hesaplanan çalışma oranları % 45 75 arasında değişmektedir. (Ahmetli % 40, Meşrutiyet % 53, Satmazlı % 46, Karamandere % 53, İmrendere % 75, Korucu % 40 ve Erenler % 58). Ortalama çalışma oranı olan % 51'in de gösterdiği gibi, özellikle orman köylerimizde küçümsenmiyecek bir işgücü potansiyeli vardır. (58, s. 79, t. 8/2).

«Baldi Raporu»nda somut önerilere dayandırıldığını gördüğümüz çiftlik yapılarının işgücü kullanımını çoğaltıcı doğrultudaki değişmelerinin yanı sıra, kalkınma planlarında yer alan görüşlerin tekrar-

landığına tanık oluyoruz: «... atılacak ilk adımlar tarımın entansif hale getirilmesi, prodüktiviteyi arttırmak üzere köy el sanatlarının ve küçük sanayilerin geliştirilmesi, köy istihdam durumunun ıslahı ve bu yolla köylülerin ortalama gelir seviyelerinin yükseltilmesi yönünde olmalıdır. Bundan sonra köylülerin satın alma gücünde tedrici artış olacak ve bu da ülkenin gittikçe artan sınaî verimi için iç pazarı genişletecektir». (58, s. 23).

Orman köylerinin yanı sıra «**yerleşme yerlerinin özel sorunlar getirdiği» köyler arasında sayılan balıkçı (kıyı) köylerinin** de kendine özgü sorunları bulunmaktadır. Önemli olan, orman varlığına ve deniz ürünlerine yönelen işgücünün doğayı yıkıcı ve kaynakları kurutucu bir dönüşmeye varmadan, insan doğa ilişkilerinin düzene konulması ve başka alanlara kaydırılmasının sağlanmasıdır.

Soru 71 «Orman Köylerinin Sosyo Ekonomik Durumu» adlı araştırmada dikkati çeken bulgular nelerdir?

DPT tarafından 1968 yılında yapılan araştırma orman köylerinin sorunlarına genel bir yaklaşım olarak bazı konuları aydınlığa çıkarmaktadır. % 81'inin dağlık ve dalgalı arazide kurulduğu görülen orman köylerinin dikkati çeken yanları arasında şunlar yer almaktadır:

- «Erozyonla mücadelede **yetersizlik** ve entansif tarıma geçemeyiş **nedenleri ile mevcut** toprakların kifayetsizliği ve dağınık yerleşim, ulaşım, haberleşme, teşkilâtlanma ve kamu hizmetlerinden yararlanmayı güçleştiren özellikleri yüzünden **bu köyler ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan dışa kapalılıklarını sürdürmektedir.»**

- «Orman köylülerinin % 21.3'üne göre su, % 28.3'üne göre yol ve % 5.6'sına göre elektrik ihtiyacı en önemli meseleleri olarak ifade edilmiştir. Bu duruma göre, **orman köylerinde yol ihtiyacı, su ihtiyacından önce gelmektedir ve karşılaşılan en önemli güçlüktür.** Yol imkânsızlıkları sebebiyle orman köylerinin ekonomik ve sosyal gelişmeleri ve dolayısıyla haberleşme ve ulaşım durumları orman dışı köylere nazaran daha değişik bir durum arzetmektedir».

- «**Çekirdek aile tipine giren ana - baba ve çocuklardan meydana gelen ailelerin oranı orman içinde daha yüksek,** aile nüfusu kalabalık ve ana babanın yakın akrabalarından meydana gelen geniş aile tipi ise orman kenarı köylerinde daha yüksektir. Bu farklılığı orman içi köylerinin ekonomik

ve sosyal şartlarının güçlüğü ve değişikliği ile izah etmek mümkündür.»

- **«Orman köyleri, son beş sene içinde orman dışı köylere nazaran daha az çekici bir durum arzetmiştir.** Ayrıca, gene son beş sene içinde, orman içi köylerinin % 87.1'ine ve orman kenarı köylerinin de % 73.5'ine hiç bir aile göç etmemiştir. Bu oranlar, ekonomik ve sosyal hayat düzeninin orman içi köylerinde daha da kötü bir durumda olduğuna ve bu köylerin diğer köylerden geleceklere hemen hemen hiç bir çekici özellik göstermediğine, bilakis **itici ve sosyal yapı olduğuna** iyi bir göstergedir.»
- **«Orman köylerinde kız ve erkek çocuklar orman dışı köylerine nazaran daha yüksek oranda öğretim imkânlarından yararlanmaktadırlar.»**
- **«Hemen hemen her köyde geleneksel tababet yönünden başvurulan bir yatır, ocak veya hoca bulunmaktadır...** Çeşitli sıklıklarda böyle yerlere gittiklerini belirtenlerin oranı orman köylerinde % 13.7 ve orman dışı köylerde % 14.5'tir». (59, s. 11, 55, 63, 67, 106 ve 127 - 131).

Adı geçen araştırmada yer alan çizelgelerde orman köyleri ile orman dışı köyler arasında yapılan kıyaslamalarda da benzerlikler ve ayrılıklar ortaya konulmuştur. Bir örnek olarak hayvancılık çalışmalarına ilişkin bir çizelgeyi vermekle yetiniyoruz:

Çizelge 47

KÖYLÜLERİN HAYVANCILIK, TAVUKÇULUK, ARICILIK VEYA İPEKÇİLİK YAPIP YAPMADIKLARI

	Orman köyleri		Orman dışı köyler	
Yapılan işler	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
Küçük baş hayvancılık	110	5.3	259	7.7
Büyük baş hayvancılık	99	4.8	178	5.3
Tavukçuluk	71	3.4	74	2.2
Arıcılık (veya ipekçilik)	22	1.1	42	1.3
Başka	5	0.2	8	0.2
Hiçbirini yapmıyorum	1 767	85.2	2 789	83.3
Toplam	2 074	100.0	3 350	100.0

Kaynak: Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması. Rapor III. Orman Köylerinin Sosyo Ekonomik Durumu, Ankara 1971, s. 34, t. 18.

Bulundukları yerlerde kalkındırılabilecekleri düşünülen orman köylerinin yanı sıra, kalkındırılmaları olanaklı sayılmayan orman köyleri de (% 38) vardır. Bu köylerin yer değiştirmesi de çetin bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Soru 72 Köylü orman ilişkilerinin çeşitli yanlarını somut bir örnek üzerinde durarak belirtebilir misiniz?

Yozgat ilinin Akdağmadeni ilçesine bağlı **«Yukarı Çulhalı Orman Köyünün Sosyo Ekonomik Dokusu»** adlı monografiye dayanarak köylü - orman ilişkileri üzerinde durabiliriz. 168 haneli ve 1041 nüfuslu (1970) köyde kullanılan işgücünün % 15'ini kapsayan ormancılık çalışmalarının üç bölümde toplandığı görülmektedir:

1. Kesme - taşıma işçiliği

Yapacak ve yakacak odun üretimi için 1968 1972 döneminde Yukarı Çulhalı köylülerine yılda ortalama olarak 224.171 TL. ödenmiştir.

2. Ağaçlandırma — fidanlık — imar — yol damga vb. çalışmalar

Çulhalı Orman Bölge Şefliğinin ağaçlama alanında geçen çeşitli çalışmalar nedeniyle köye yılda 55.685 TL. girdiği anlaşılmaktadır.

3. Yükleme boşaltma işçiliği

Yılda bir ay kadar süren 25 - 30 kişinin katıldığı üretimin ormandan ilçe merkezindeki depoya taşınması işlemi köye yılda ortalama olarak 50 bin liranın girmesini sağlamaktadır.

Böylece, orman çalışmalarından sağlanan yıllık gelir ortalaması toplamı — 1972 yılı işlemlerine göre — 347.476 TL.'dır. (60, s. 25 — 29).

Köylü — orman ilişkilerinde madalyonun öteki yüzü diyebileceğimiz «orman suçları» nın 6831 sayılı Orman Yasasına göre 1958 — 1972 döneminin dökümü şöyledir:

Çizelge 48

YUKARI ÇULHALI KÖYÜNDE ORMAN SUÇLARI

(1958 — 1972)

Suç çeşidi	Suç adedi	Suçun %'si	Suçun zararı	Yıllık suç adedi
Açma	96	42	37 ha.	6.8
Kesme	91	40	132 m^3	6.5
Taşıma	20	9	18 m^3	1.4
Kullanma	21	9	98 m^3	1.5
Toplam	228	100		

Kaynak: Y. Anıl, Yukarı Çulhalı Orman Köyünün Sosyo-Ekonomik Dokusu, (Ankara 1973), s. 41, çizelge 13.

Bu çizelgenin değerlendirmesini yapan yazara göre, «tarla açma suçlarının % 42 gibi bir sayı göstermesi, Yukarı Çulhalı köyündeki toprak kısıtlılığını bir kez daha kanıtlamaktadır. 14 yıl içinde görülen 96 açma suçuyla 37 ha. orman alanı tarım alanına dönüştürülmek istendiğine göre, her işlenen suçta yaklaşık olarak 0.4 ha. orman alanı açılmış demektir». (60, s. 41).

Yukarı Çulhalı Köyü araştırmasından çıkan sonuçlara göre:

a) Ormancılık kesiminin köy ekonomisine katkısı hayvancılık ve yurt dışı işçiliğinden sonra gelmekte, tarım kesimiyle maden işçiliği ormancılık kesimini izlemektedir.

b) Yoğun ormancılık çalışmalarına rağmen kullanıma hazır işgücünün ancak % 58'i kullanılmakta, 45.948 işgünü «artık» olarak kalmaktadır.

c) Orman İşçisi olan ailelerin oluşturduğu grubun «varsıl»lar değil «yoksul»lar kesiminde bulunduğu görülmüştür.

ç) Orman Yasasının orman köylüsüne sağladığı yararlardan en büyük payı gelir durumu iyi olanlar almaktadır. Bunun nedeni, özellikle yapacak oduna ilişkin ön koşulların yoksullar tarafından kolaylıkla yerine getirilememesidir.

d) Kişi başına yıllık gelirle aile büyüklüğü arasında ters yönlü bir ilişki bulunmakta, aile büyüdükçe kişi başına düşen gelir azalmaktadır.

e) Bu köydeki ideal aile büyüklüğünün 4 — 5 kişi olduğu anşılmaktadır. (60, s. 47 48).

Yukarı Çulhalı örneği, orman köylü ilişkisinin iki yanını da görmemize olanak hazırlamakta, iki tarafı da «yenik» duruma düşürmemek için gerekli eğitimi ve işletme anlayışını zorunlu kılmaktadır.

Soru 73 Kırsal alanlardaki eğitim ve öğretim çalışmaları ne ölçüde etkili olmaktadır?

1970 yılında Türkiye köylerinin % 87.21'inde ilkokul bulunuyordu. Bu duruma göre ilkokulu bulunan köy sayısı 31 394, ilkokulu bulunmayan köy sayısı da 4 601'dir. (Toplam köy sayısı: 35 995). (61, s. 3, t.I).

Konuya bir de öğrenciler ve öğretmenler açısından bakacak olursak, 1973 1974 öğretim yılı başında köylerde bulunan 36 465 ilkokulda toplam olarak 3 229 813 öğrenci (1 857 928'i erkek, 1 371 885'i kız) ile 99 455 öğretmenin yer aldığını görürüz. Bu dönemde birinci sınıfa yeni kayıt edilen öğrenci sayısı 300 237'si erkek, 241 022'si kız olmak üzere 541 259'dur. (62, s. 3, t.I).

Üzerinde durulması gereken konu, köylük yerlerdeki eğitim ve öğretim çalışmalarının ne ölçüde etkili olduğudur. «Köyün Yaşayışı Üzerinde Köy Okulunun Etkileri» adını taşıyan bir inceleme yazısında konunun üç bakımdan ele alındığını görüyoruz:

a) Okulun kazandırdığı bilgiler,

b) İlkokul çıkışlı ailelerin yaşayışları,

c) 56 yıldır okulu olan bir köyle okulsuz bir köyün karşılaştırılması.

Şerif Tekben'in, küçük bir kitle üzerinde yaptığı ankete dayandırdığı incelemesinde vardığı sonuçlar şöyle özetlenebilir:

a) «İlkokul çıkışlı köy insanlarında okul tarafından verilen bilgilerden hemen hemen hiç bir şey kalmamış, bazılarının kalem tutmasını da unuttukları görülmüştür.

b) İlkokul çıkışlı ailelerin yaşayışlarında ileri sayılabilecek hiç bir değişikliğe rastlanmamıştır. Temizlik, yemek pişirme, sağlık bilgisi, çocuk bakımı alanlarında gösterilen kitabî bilgilerin hiç birinin uygulanmadığı anlaşılmıştır.

c) Okullu köy ile okulsuz köy karşılaştırmasında hiç bir farka rastlanmamıştır.

Görülüyor ki köy halkı içinde okuyanla okumayan, okullu köy ile okulsuz köy aynı gerilikte. Bunun tek sebebini, unutulmaya mah-

kûm birtakım süs bilgiler vermeye çalışan eski okulda aramalıdır.» (63, s. 22 - 23).

Burada özetlenen görüşleri doğrulayan başka yazarlar da vardır. (Bk. D. Akçam, **Analar ve Çocuklar**, İstanbul 1964, s. 72 - 79).

Öyle görünüyor ki, köylük yerlerdeki eğitim ve öğretimi etkili kılabilmek için,

- Köy koşullarına ve köylünün gereksinmelerine cevap veren bir okul anlayışı gereklidir.
- Köyde okul bir «amaç» olarak değil, haklarını ve ödevlerini bilen iyi yurttaşı, çağdaş teknik ve yöntemlerden yararlanmasını bilen üreticiyi hayata hazırlayan bir «araç» olarak değerlendirilmelidir.
- Köylük yerlerde başlatılan ilköğrenimle öteki öğretim basamakları arasındaki «kopukluk» ortadan kaldırılmalı, köylü çocukları için de ilkokul üstü öğrenim olanakları sağlanmalıdır.
- Bölgesel özelliklere dayalı öğretim programlarının yanı sıra, köy büyüklüğünün zorunlu kıldığı değişik okul tiplerine de yer vermek gerekir.
- İlkokul üstü kurslarla belirli meslek ve işlere yöneltme görevi daha yoğun bir biçimde gerçekleştirilmelidir.

Soru 74 : İlkokulu «köyde» bitirenler en çok hangi öğrenim olanaklarından yararlanmaktadırlar?

İlkokullarda buluna öğrencilerin kırsal/kentsel dağılımı konusunda topluca bir fikir vermek için **toplam öğrenci ve diploma alanlar sayısı** üzerinde durmak gerekir. 1973 — 1974 öğretim yılı başında resmî ilkokullarda, kentlerdeki toplam 2 070 770 öğrenciye karşılık köylerde 3 229 813 öğrenci bulunuyordu. Diploma alanlar konusundaki en yeni istatistik olan 1970 — 1971 döneminde kentlerimizde ilkokulu bitirenler geçici sayısı 309 310, aynı dönemde köy ilkokullarını bitirenler sayısı ise 459 414'tür. Böylece, **öğretim piramidinin tabanının, her iki bakımdan da, köylerde kentlerden daha geniş olduğu görülüyor.**

1973 — 1974 öğretim yılı başında birinci sınıfa yeni kayıt edilen öğrencilerin köy ya da kent çıkışlı oluşlarına göre girdikleri bazı okullardaki «anlamlı» sayıları aşağıdaki çizelgede izlenebilir:

Çizelge 49

BİRİNCİ SINIFA YENİ KAYIT EDİLEN ÖĞRENCİLERİN KÖY-KENT ÇIKIŞLI OLDUKLARINA GÖRE GİRDİKLERİ OKULLARA İLİŞKİN ANLAMLI BAZI SAYILAR

(1973 — 1974)

Okulun niteliği	Köy çıkışlılar	Kent çıkışlılar	
	83 072	145 278	E
Ortaokullar	17 600	72 372	K
	100 672	**217 650**	**T**
	12 529	67 785	E
Liseler	3 129	32 961	K
	15 658	**100 746**	**T**
Yatılı Bölge	1 446	4	E
Ortaokulları	265	1	K
	1 711	**5**	**T**
İlköğretmen Okulları	1 755	1 572	E
	1 092	2 921	K
	2 847	**4 493**	**T**
İmam Hatip Okulları (Lise + Ortaokul)	**7 083**	**5 635**	**T**
Tarım Okulları	**549**	**820**	**T**
Sağlık Okulları	**865**	789	K
Tarım Meslek Liseleri	471	671	E

Kaynak: Millî Eğitim İstatistikleri Öğretim Yılı Başı 1972 — 74, Ankara 1974, s. 17 — 80.

Bu çizelgeden şu sonuçların çıkarılabileceğini sanıyoruz:

i. Ortaöğretimde «köy» ilkokulundan çıkışlılara olanak hazırlayan **«Yatılı Bölge Ortaokulları» dışındaki ortaokullara gidenler kent çıkışlılardan hem sayıca, hem de kız öğrencilerin oranı bakımlarından daha azdır.**

ii. Mesleki ve Teknik öğretimde ise dikkati çeken durumlar ortaya çıkmaktadır. **Birinci sınıfa yeni kaydedilenler açısından İmam Hatip Okullarında ağırlık köy çıkışlılara kaymakta, İlköğretmen Okullarında ise erkek'lerde köy, kız'larda da kent çıkışlılar öne geçmektedir.**

iii. **Kız Sağlık Okullarında,** kent çıkışlı kızların az rağbet etmesi nedeniyle olmalı, **köy çıkışlı kızlar daha fazladır.**

iv. **Şaşırtıcı bir durum Tarım Okullarında ve Tarım Meslek Liselerinde karşımıza çıkmaktadır.** Türkiye'nin bir tarım ülkesi olması karşısındaki kadro güdüklüğünün yanı sıra, her iki okula da kent çıkışlıların daha büyük ölçüde alınması gerçekten şaşırtıcıdır.

v. Köy çıkışlıların bazı okullarda çok sayıda yer almaları bir üstün tutma, yeğleme sonucu olmaktan değil, karşılarında hazır buldukları **bir olanaktan yararlanma** durumundan ileri gelmektedir, **ilkokula dayalı olmaktan doğmaktadır.**

Öyle görünüyor ki, **«eğitimde fırsat eşitliği»nin sağlanması** «köy» çıkışlılara daha çok «yatılı bölge ortaokulu» götürülmesine, parasız yatılılık olanağının genişletilmesine veya ilköğretimin 8 yıla çıkarılmasına sıkıca bağlıdır.

Soru 75 Kırsal Türkiye'nin sorunları karşısında yüksek öğrenim gençliğine düşen görevler var mıdır?

Türkiye'nin aydın kesiminde yer alarak yarın çeşitli görevler ve sorumluluklar yüklenecek olan gençlerimiz Kırsal Türkiye'nin sorunları karşısında ilgisiz kalamazlar. Köy kökenli olmasalar da **köyü ve sorunlarını tanımak, Türkiye'yi anlamak için zorunludur.** Türkiye'ye ilişkin hiç bir konu yoktur ki, doğrudan ya da dolaylı olarak kırsal yerleşmelerle bağlantılı bulunmasın. Bu durum, köy sorunu karşısında yüksek öğrenim gençliğini bazı görevlerle karşı karşıya getirmektedir:

1. Bu görevlerden ilki, **Kırsal Türkiye'yi öğrenmek ve tanımak** gereğidir. **Köy** sorunu karşısında bir tavır takınmak için, önce bilgi ile donatılmak gerekir. İnsanlar, bilgileri ölçüsünde konulara yaklaşabilirler. **Bu da «öğrenmekle ve tanımakla»** olur. Öğrenmek, daha önce yapılmış olan yayınları, araştırma ve incelemeleri okumakla sağlanır. Tanımak ise, olanakların elverdiği ölçüde konularla doğrudan ilişki kurmak, onları gözlemek ve incelemektir.

2. Kırsal Türkiye'yi öğrenmek ve tanımak yolu ile **kazanılan bilgileri çevrelerinde yaymak ve bir ilgi yaratmak** da gençliğin görevleri arasındadır. Böylece bir kamuoyunun önce gençlik kesiminde oluşturulması sağlanabilir.

3. Etkili bir **baskı grubu olarak** gerektiğinde basını, yöneticileri ve parlamentoyu köy sorunu karşısında uyarmak da yüksek öğrenim

gençliğine düşen bir görevdir. Belli konulara ağırlık verilmesi, geçerli çözüm yollarının gösterilmesi bu yolla etkenlik kazanır.

4. Yüksek öğrenim gençliği **«köy gençliği» ile işbirliği yapmak** olanaklarını da aramalıdır. Karşılıklı aydınlanma çerçevesindeki bu işbirliği, giderek ortak çalışmalara ve somut çözümlere ulaşmalıdır.

Soru 76 Tarımda makineleşmenin doğurduğu sosyal ve ekonomik sorunlar nelerdir?

Tarımda makineleşme, teknik ve ekonomik sorunların yanı sıra sosyal sorunlar da getirmiştir. 5636 traktörün girdiği 448 köyde 1952 yılında yapılan bir araştırma önemini bugün de korumaktadır. Karmaşık sorunların odak noktası olan traktörün simgelediği tarımda makineleşme, bir yandan tarım tekniğini etkilerken, bir yandan da tarla tarımında yapısal değişmelere yol açmış bulunuyordu. Makineli tarımın personel, işletme ve onarıma ilişkin sorunlarının yanı sıra, getirdiği **ekonomik ve sosyal sorunlar** şöyle **özetlenebilir**:

- Tarımsal ürünlerin hacminde **dikkate değer artışlar olmuştur**. Bunun nedeni işlenen arazinin **genişlemesi**, buna bağlı olarak ekim alanlarının da **artış göstermesidir**.
- Çeki hayvanlarının yerini **traktörün** alması, hayvanla yapılan tarımda bir gerilemeye yol **açmıştır**. 1948'den 1952'ye örneğe giren köylerde «her **traktörün ortalama** olarak 2.7 öküz, 0.2 manda ve 1.3 atı işten **çıkardığı** görülür». **Bu oranlar** bölgelere göre değişiklik **gösterir**.
- Yalnız traktörle ekilen **alanlar** 1946 yılında 100 sayılırsa, 1950'de 164.7'ye, 1952'de **de 289.3'e** yükselmektedir.
- Dönüm başına verim artışının yanı sıra, hasat ve harmandaki kayıplarda da **eksilme gözlenmektedir**.
- 1948 — 1952 döneminde makineli çiftçilerin çalıştırdığı geçici işçiler sayısında artış olmasına karşılık sürekli işçi sayısında azalma vardır.
- Traktöre bağlı olarak **işletmelerde** büyüme (temerküz) ve mülkiyette büyüme ortaya çıkmaktadır. Mülkiyette büyüme **% 77** oranında daha önce de **işlenen** araziye, **% 23** oranında da daha önce hiç **işlenmeyen** araziye yöneliktir.
- Makineli çiftçilerin **satın** aldığı hiç işlenmeyen arazinin **%** 24'ünün boş tarla, **%** 14'ünün ağaçlık ve çalılık olmasına karşılık **%** 62'sinin mera ve otlak oluşu dikkati çekmektedir.

- İşletmelerde büyümenin en büyük kaynağının ise, kiracılık ve ortakçılık yoluyla arazi elde etme olduğu anlaşılmaktadır.
- Başkalarının arazisini ücret karşılığı işleme de, makineleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan ve bölgelere göre değişen bir olaydır.
- Tarımsal üretimin pazara yönelmesi ulaştırma ve taşıt aracı konusuna da yansımaktan geri kalmamıştır. Örneğe giren 448 köyde 450 kamyon ve 1 704 treyler bulunmaktadır.
- Makineleşme döneminde arazinin kirası ve satış değeri artmış, buna karşılık üretim maliyetinde düşmeler olmuştur.

Tarımda makineleşmenin doğurduğu **sosyal sorunlar özellikle çiftçi ailesi ve ortakçılar, köy- kent ilişkileri, köy yaşayışındaki etkiler çevresinde toplanmaktadır:**

- Makineleşmenin tarımla bizzat uğraşma eğilimini yarattığı, önceleri arazisini kiralamakla geçinenlerin, köy, kasaba veya kentte oturmuş olsunlar, çiftçiliğe başladıkları görülmektedir. Dikkati çeken taraf, Güney Doğu Anadolu'da köyde oturduğu halde çiftçilik yapmayan ailelerden % 83.3'ünün makineleşmeden sonra çiftçiliğe başlamış olmalarıdır.
  Makineleşmenin ortakçı ve yarıcıları yerinden ettiği ortaya çıkmakta, köyler nüfusuna oranı % 4.1 olan işsizlerin yaklaşık olarak 1/5'i köyden göçmektedirler.
- Köy **kent ilişkilerinde ortaya** çıkan **iki değişiklik** şöyledir:
  a) Traktörün taşıt aracı gibi de kullanılmasına bağlı olarak, kent ve kasabalarla ilişki artmıştır.
  b) Üretimdeki artış bir yandan sürüm bakımından kente bağlılığı doğururken, bir yandan da alıcıları köylere çekmektedir.
- Tarımda makineleşme, örneğe giren köylerin nüfusuna bir hareketlilik getirmiş, **başka köylerden bu köylere yerleşmek için gelenlerin yanı sıra, kent ve kasabalara göç edenler** de olmuştur. 1948 — 1952 döneminde yerleşmek için köye gelen 22.749 kişiden 1 160'ı kasaba ve kentten gelirken, yerleşmek üzere kasaba ve kente gidenler sayısı 3 449'dur. Başlangıç dönemi için, bu hareketlere bakarak kesin bir sonuç çıkarmak doğru olmaz.

  Köy yaşayışındaki etkiler **«köyde açılan dükkânlar»** la somutluk kazanmaktadır. Muhtarlık anketine göre 448 köyde, sözkonusu dönemde 489 bakkal, 81 fırın, 78 aşçı, 322 kahve ve 151 berber olmak üzere toplam 1 121 dükkân açıl-

mıştır. Araştırmada yer alan bir yoruma göre, «ziraî makinelerin köye girişinden itibaren başlayan bu hareket bizzat köy içinde bir mübadele ekonomisinin başladığını ve bazı yeni iş sahalarının açıldığını göstermektedir. Bu hareketin devamı ve gelişmesi, köy dahilinde makinenin serbest bırakacağı işgücüne yeni çalışma imkânlarının artmasını sağlayacaktır». (64, s. 134).

Tahmin edileceği gibi tarımda makineleşme «arazi ihtilâfları» nı büyük ölçüde arttırmaktan geri kalmamıştır. Sadece araştırma döneminin son yılında saptanan arazi ihtilâfı sayısı 6 304'tür. Buna göre, köy başına ortalama 28.4 ihtilâf (anlaşmazlık) düşmektedir. **Arazi anlaşmazlıklarının** % 53.3'ü aynı köy halkı arasında, % 14.8'i köy halkı ile köy tüzel kişiliği arasında, % 8.9'u köylülerle komşu köy halkı arasında, % 9.6'sı köylülerle Devlet arasında ve % 11.4'ü de köylülerle aynı köyde arazisi bulunan kentliler arasındadır.

Aile anketine dayandırılan ve 1948 — 1952 dönemini kapsayan bilgilere göre ailelerin ortalama olarak % 14'ü arazi anlaşmazlığı ile karşılaşmışlardır. Taraflar ve bölgelere göre dağılım aşağıdaki çizelgede izlenebilir:

Çizelge 50

AİLE ANKETİNE GÖRE ÇİFTÇİLERDEN ARAZİ ANLAŞMAZLIĞINA DÜŞENLER ORANI VE BU ANLAŞMAZLIKLARIN KİMLERLE OLDUĞU
(Ailelerin %'si itibariyle)

Bölgeler	Anlaşmazlığa düşenler	Anlaşmazlıkların kimlerle olduğu				
		Hısım akraba ile	Köy halkından biri ile	Köy muhtarlığı ile	Komşu köy halkı ile	Devlet ile
Orta Anadolu	23	10	28	21	25	6
Akdeniz	15	19	40	2	17	22
Ege	8	13	39	18	28	2
Marmara	10	9	49	11	24	7
Güney Doğu	26	10	28	1	38	23
Karadeniz	4	0	57	14	14	15
Ortalama	14	13	35	11	28	13

Kaynak: Türkiye'de Zirai Makinalaşma, Ankara 1954, s. 137, t. 125.

Hısım akraba ile anlaşmazlıkta Akdeniz, köy halkından biri ile anlaşmazlıkta Karadeniz, köy muhtarlığı ile anlaşmazlıkta Orta Anadolu, komşu köy halkı ve Devlet ile anlaşmazlıkta Güney Doğu bölgeleri dikkati çekmektedir.

Soru 77 Planlı kalkınma döneminde kırsal alanlara hangi alt yapı hizmetleri götürülmüştür?

ÜBYKP'na göre, «planlı kalkınma döneminde köy fiziki alt yapısının kurulmasında önemli gelişmeler sağlanmıştır». Bu gelişmeleri bir çizelgede göstermeden önce, dikkatleri, önceliğin fizik alt yapı yatırımlarına verildiğini ve bu nedenle sosyal alt yapı yatırımlarının ikinci sırada ele alındığını gösteren bir kıyaslamaya çekmek isteriz:

«Kırsal nüfus başına fizik alt yapı yatırımı 1965 fiyatlarıyla Birinci Plan döneminde yılda 17.2 TL. dan, İkinci Plan dönemi ilk dört yılı için 38.3 TL. na çıkmıştır. Aynı şekilde kırsal nüfus başına sosyal alt yapı yatırımları yıllık 9.6 (TL.) dan İkinci Planın ilk üç yılı için 7.9 (TL.) na inmiştir.» (4, s. 861).

Görüldüğü gibi, **öncelik fizik alt yapı yatırımlarına verilmekle kalmamış, İkinci Plan döneminde denge sosyal alt yapı yatırımları açısından daha da bozulmuştur.** Bize kalırsa bu gösterge, önemle üzerinde durulması gereken bir uygulamaya tanıklık etmektedir.

Çizelge 51

PLAN DÖNEMLERİNDE KÖYE GÖTÜRÜLEN ALT YAPI HİZMETLERİ

Dönemler	Yapılan yol (Km. olarak) (a)	İçme suyu (Köy sayısı)	Elektrik (Köy sayısı)
Birinci Plan	21 673	9 760	656
İkinci Plan (b)	30 395	16 013	3 015
Toplam	**52 068**	**25 773**	**3 671**

(a) Yaz ve kış geçit veren kaplamalı yolları kapsamaktadır. Toplam içinden 700 Km. lik bir yol bölümü il yollarına devredilmiştir.

(b) İkinci Plan toplamı 1972 yılı hariç dört yılın toplamı olarak.

Kaynak: ÜBYKP, Ankara 1975, s. 864, t. 672.

Köye götürülen alt yapı hizmetleri konusundaki en yeni bilgileri Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanının 25 Ocak 1975 günü Millet Meclisi Bütçe Karma Komisyonunda yaptığı konuşmada buluyoruz:

«1974 yılı başlarında 75 534 km. olan yapılmış köy yolu uzunluğu, yıl içinde yeniden yaptığımız yollarla 85 600 km. ye ulaşacaktır. Halen yeniden yapım bekleyen 77 000 km. köy yolu vardır. Ve bu yollar, yol yapım tekniğinin gereği olarak, genellikle dağ ve orman bölgeleri köylerimize ait bulunmaktadır...

1974 yılı programımıza alınmış olan 10 096 km. tesviyeli köy yolunun 31.12.1974 günü itibariyle 8 116 km. si yapılmıştır. Bu yollardan 2 414 köyümüz yararlanmaktadır.

Kaplama programımızda bulunan 6 855 km. köy yolunun 4 366 km. sinin kaplaması tamamlanmıştır. Bu yollardan da 1 331 köy yararlanmaktadır. Ayrıca 74 köye ait 380 km. asfalt kaplama yapılmıştır. Aynı süre içinde 60 550 km. köy yolunun bakımı ve 1 049 km. köy yolunun onarımı sağlanmıştır».

«1974 yılı başında, yurdumuzda mevcut 65 277 köysel yerleşim biriminden 46 114'üne içme suyu getirilmiştir. 1974 yılı içinde 7 923 yerleşim biriminin içme suyu çalışmalarının sürdürülmesi ve bunlardan 2 802 adedinin yıl içinde sonuçlandırılması programlanmış ve 31.12.1974 günü itibariyle bunlardan 2 000 adedi tamamlanarak hizmete açılmıştır».

«1974 yılı bütçesiyle köy elektriklendirilmesi için Bakanlığımıza ödenek ayrılmamıştır. Ancak, İl Özel İdarelerince yapılan bazı girişimlerde, Özel İdarelerce ayrılan ödenek ve bunlara halk katılımı olarak eklenen miktarlarla 8 690 000 lira tutarında bir meblâğ ile interkonekte sistemden 79 ve küçük akarsulardan da 4 köyün elektriğe kavuşturulması planlanmış ve 1974 yılı içinde 13 köy elektriğe kavuşturulmuştur». (65, s. 2 - 4).

Çizelge 51'de yer alan bilgileri Bakanın konuşması geniş ölçüde tamamlamaktadır. İkinci Plan döneminde 1972 yılında içme suyu sağlanan 3 681 kırsal ünite sayısı da öncekilere eklenirse çizelgedeki toplam 25 773'ten 29 454'e yükselmiş olacaktır. Başka bir yaklaşımla, «Birinci Plan döneminde köy nüfusunun yüzde 14.96'sına, İkinci Plan döneminde ise köy nüfusunun yüzde 30.2'sine içmesuyu sağlanmıştır». (4, s. 629). (Genel toplam % 45.14).

İçme suyu konusunda ilginç olan bir nokta, İkinci Plan döneminde öngörülen amacın % 58 fazlasıyla gerçekleşmiş bulunmasıdır.

«Bu fazla gerçekleşmede özel idarelerden ayrılan ödeneklerin ve özellikle gönüllü halk katkılarının önemli rolü olduğuna» işaret edilmektedir.

Planlı kalkınma döneminde kırsal alanlara götürülen alt yapı hizmetleri henüz gereksinmelere yanıt olmaktan uzaktır. ÜBYKP sonunda alt yapı hizmetlerinin büyük ölçüde gerçekleşmesi umulmaktadır. Ancak o zaman, bugün yürürlükte olduğunu gördüğümüz **kırsal/kentsel yerleşmeler arasındaki nitelik farkı,** nicelik farkı olmaya dönüşebilecektir.

Soru 78 «Merkez Köyler» görüşünden kaynaklanan «Köy - kentler» hangi temel felsefeye dayanmaktadır?

Kırsal yerleşmelerden doğan sakıncaların önlenmesi için düşünülen «merkez köy»lerin oluşturulması görüşüne 13. soruda değinmiştik. Kırsal yerleşmelere götürülen hizmetlerin daha geniş topluluklara ulaştırılmasını amaçlayan «merkez köy» ler düşüncesi, başka ülkelerdeki bazı uygulamalar da gözönünde tutularak, kente yönelen göçleri yavaşlatmak amacına da yönelen «Köy - kent» düşüncesinin oluşmasında etkili olmuştur.

Kuramcılarından biri H. Halperin olan, «tarım ve endüstrinin birleşimi»ni bu sözcüklerin İngilizce ilk hecelerinden yapılmış «Agrindus» sözcüğüyle adlandırarak **«dikey tamamlama» ilkesini benimseyen görüş «köy - kent»ler için de dayanak olmuş görünmektedir. Ne var ki, «agrindus» adlandırmasında temel fonksiyonlardan yola çıkıldığı halde, bizde** temel **fonksiyonların bağlı bulunduğu yerleşme birimleri ele alınmıştır.**

H. Halperin'e göre, «köyün ve büyük bir değer ifade eden çevresinin temellerini sarsmadan, tarım ve endüstri beraber yürüyebilir». Köyden kente akını önlemeyi amaçlayan, kırsal yerleşmelerdeki işgücü fazlasını çevredeki tarım - dışı alanlarda istihdam etmeyi tasarlayan Halperin, düşüncelerini şöyle temellendirmektedir: «Köylü ailede, hiç değilse bugün için, tarım tekniğindeki ilerlemeler ve istihsal oranının yükselmesi sonucu, bir iş gücü fazlası mevcuttur. Bu artık iş gücü ekonominin diğer ziraî olmayan kollarında kendine bir mecra bulmalıdır... Sadece ziraat işlerinden değil, ticaret, sanayi ve memurluk gibi alanlardan da gelir temin edebilen bir köylü aile, kendine daha yüksek ve emin bir yaşama seviyesi sağlayabilecektir. Köyden şehire akın önlenecek ve gayri mütecanis bir manzara arzeden

şehirli kitlelere nazaran, şimdilik, daha köklü ve sağlam bağlarla örülmüş bir görünüm arzeden köylü ailenin dağılması önlenmiş olacaktır. Bugüne kadar, köylü karakteri taşıyan hiç bir şehire rastlanmamıştır. Ama bunun aksi, şehire has bazı özellikler ihtiva edebilecek bir köy akla yakın gelebilir». (66, s. 428).

«Merkez köy» ün bir sanayi kasabasına dönüşmesiyle gerçekleşecek olan «köy kent», çevresiyle birlikte yeni bir üniteyi oluşturacaktır. Adından başlayarak değişik biçimlerde üzerinde durulan bu görüşün iki partinin seçim bildirgesinde nasıl ele alındığına geçmeden önce, Halperin'in görüşlerinden esinlenen bir yazarımızın önerdiği adı hatırlatmak yerinde olur.

O. N. Koçtürk, aslından yola çıkarak **«Agrindus» yerine «Tarsan»ı** önerdiği bir incelemesinde çeşitli ülkelerdeki uygulamaları özetledikten sonra, bu anlayışın «Türkiye'ye canlılık getirecek bir görüş niteliği gösterdiğinden» sözetmektedir. (67, s. 27 ve 115)

Karşıt görüşlü iki siyasal partinin «agrindus» düşüncesinden yola çıkarak şu görüşleri benimsedikleri görülmektedir:

● CHP'ye göre, ilk defa 1969 Seçimleri sırasında öne sürülen «köy kent»ler ÜBYKP'nda «merkezi köyler» biçiminde yer almıştır. «CHP köykentleri, yalnız kamu hizmetlerini kırsal alanlara daha düşük maliyetle daha yeterli ölçüde ve daha çabuk götürmenin bir aracı olarak değil, **köylüden başlayacak kalkınmanın temeli** olarak da görmektedir. Bu temel üzerine kurulacak yapı, her yönüyle değişik bir yapı olacaktır... CHP iktidarının geliştireceği bu yerleşme birimleri, anlamda ve amaçta da, tanımlamada da «merkezî köyler»den ayrılmaktadır. **CHP'nin «köykent» terimi, köyden kente, köylülükten kentliliğe, tarım toplumundan sanayi toplumuna düzenli ve sağlıklı biçimde geçişi tanımlamaktadır...** Yerinden yönetimde köykentlerin, köykentler yönetiminde de kooperatiflerin büyük ağırlığı olacaktır». (68, s. 38 - 42).

● MHP ise **«Tarım Kentleri»** projesinden sözetmektedir: «Her bölgenin hususiyetlerine göre 8 veya 10 köy bir ünite olarak kabul edilecek ve bunların merkezindeki köy Tarım Kenti haline getirilecektir. Böylece dört bin civarında Tarım Kenti teşkil edilecektir. İlk olarak çevre köyler Tarım Kentine yaz kış işleyen yollarla bağlanacak, Tarım Kentinin de en yakın büyük şehirle muntazam yol irtibatı kurulacaktır. Bu dört bin civarındaki Tarım Kentlerine bütün devlet imkânları götürülebilecek, buralar hareketli bir kültürel ve iktisadî hayata kavuşturulacak ve çevre köylerin de en iyi ve kolay şekilde bu hizmetlerden istifadesi sağlanacaktır. **Tarım Kentlerinde ziraat**

aletleriyle ilgili ateiyeler açılacak ve tarıma dayalı orta sanayi kurularak geliştirilecektir». (69, s. 57 - 58).

Görüldüğü gibi, değişik adlar taşısa da «agrindus» projesinden esinlenen ortak görüşler sözkonusudur. Konuyu bütün boyutlarıyla ele alan bir incelemede **«köykent» yaklaşımının güçlükleri ve sakıncaları** ortaya konulmuştur. Kırsal sorunları «kısa ve orta vadede» çözmeye çalışmanın «sermaye birikimini yavaşlatarak kalkınma hızını düşürmesi» yanında tarımsal yapıyı sürdürme gibi sakıncaları da vardır. Haklı olarak işaret edildiği gibi, «Yeni bir yaşam biçimi getirme, kalkınmanın yönünü ve biçimini değiştirme ve köyle kent arasındaki aralığı kapatma gibi bir dizi savlarla gelen **«köykentler» yaklaşımı, birçok açılardan tutarsızlık içinde bulunmakta ve Ulusal Planımızdaki önceliklerle çatışmaktadır»**. (70, s. 144).

Sayısal çokluk ve dağınıklık nitelikleriyle dikkati çeken, Yol Su Elektrik Genel Müdürlüğünün çalışmalarına göre sayısı 86 bin dolaylarında sanılan kırsal yerleşim deseninin köye götürülen hizmetleri olumsuz yönde etkilemesi karşısında oluşturulan «merkez köyler»de kamu kaynakları ile yeni iktisadî faaliyetlerin yaratılması yerine halk girişkenliğinin artırılması amaçlanmıştır. Resmî bir belgede işaret edildiği gibi, «Konu, köye götürülen hizmetlerin, yerleşimin niteliğini de gözeterek, tüm köylü nüfusa, en az maliyetle ve en etken biçimde ulaştırılmasını sağlayacak yönde düzenlenmesi ile sınırlı tutulmaktadır. Bu düzenlemede, merkez köylerin oluşturulmasının uzun dönemde, kırsal yerleşimin geliştirilmesinde de fonksiyonel olabileceği sanılmaktadır». (71, s. 1).

1975'ler Türkiye'sinin baş sorunu, kentleşme ile eşanlamlı sanayileşme sorunudur.

Soru 79 İstanbul köylerinin dikkati çeken özellikleri var mıdır?

Sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergesi, malî - ticarî gösterge, sosyal ve kültürel gösterge, demografik gösterge açılarından Türkiye'nin bütün illeri arasında 1. sırayı, haberleşme - ulaştırma göstergesine göre 2. sırayı, öğitim göstergesine göre 3. sırayı ve tarım göstergesine göre de 40. sırayı alan İstanbul ilinin (72, s. 104 - 112) köyleri gerek zaman içinde, gerek 1970 nüfus sayımına göre dikkati çeken özellikler göstermektedir.

1945 ve 1960 yıllarına ilişkin **«Köyler İstatistiği»** 15 yıllık süre-

deki gelişme eğiliminin yönü konusunda bize ilginç bilgiler vermektedir :

Çizelge 52

İSTANBUL KÖYLERİNİN GENEL DURUMUNU GÖSTEREN SAYILAR

Yıl	Muhtarlık sayısı	Nüfus	Köy büyüklüğü 500'e kadar	Köy büyüklüğü 501'den çok
1945	256	170 349	142	114
1960	285	405 161	121	164

Kaynak: C. O. Tütengil, Türkiye'de Köy Sorunu, İstanbul 1969, s. 108. t. 1.

Görüldüğü gibi, 1945 - 1960 döneminde İstanbul ilinde köyler sayıca ve nüfus olarak dikkate değer bir artış göstermiş, köylerin büyümesi eğilimi güç kazanmıştır. Saptadığımız öteki eğilimler ve değişmeler şöyle özetlenebilir :

● Kuruluş yeri bakımından «etek» ve «yamaç»tan «ova»ya ve «vadi»ye doğru bir yönelme olmuş, akarsu ve deniz kenarlarındaki muhtarlık sayısı artmıştır.

● «Orman dışında» bulunan muhtarlıklar sayısı değişmezken, «orman içinde» ve «orman kenarında» bulunan muhtarlıkların sayıca ve nüfusça arttığı görülmektedir Ormana uzaklığı 1 — 10 km. olan muhtarlık sayısının 102'den 66'ya düşmüş olması, köyler yer değiştirmediğine göre, ormanların köyden uzaklaştığını, yani orman olma özelliğini yitirdiğini ortaya koymaktadır.

● 15 yıllık dönemde «hayvancılık» yapılan muhtarlıkların sayısı artarken nüfusu azalmış, buna karşılık «sebzecilik» yapılan muhtarlıklar sayısı azalırken nüfusunun büyük ölçüde arttığı görülmüştür. Öyle anlaşılıyor ki, hayvancılığın entansifleşmesi işgücü ihtiyacını azaltırken, sebzecilikte uzmanlaşma, yeni tekniklerin kullanılması ve polikültür çalışmaları işgücü ihtiyacını çoğaltmıştır.

● Yeni hizmetler, yeni el ve ev sanatları artan işgücüne tarım dışında istihdam alanları yaratıldığını ortaya koymaktadır.

● **İstanbul köyleri, büyük bir tüketim merkezine yakın olmanın yarattığı eğilimler içindedir. Temel gelişme doğrultusu bazı alanlarda uzmanlaşma, entansif çalışmaya yönelme, tarım dışında kalan**

işgücünü köyde, olmazsa kentte değerlendirme, tarım sanatlarını geliştirmedir.

1970 sayımına göre İstanbul'da köy sayısı 283, buralarda oturan toplam nüfus da 815 695'tir. Kırsal Türkiye'nin nüfusun cinsiyeti bakımından gösterdiği özelliğe aykırı olarak, İstanbul köylerinde 440 794 erkeğe karşılık 374 901 kadın vardır. Son 10 yılda kırsal yerleşmelerde meydana gelen 410 534 nüfus artışı, % 100'ün üstünde bir artış olup göçlerle beslenmekte, İstanbul kenti ve metropoliten alanının yanı sıra köylerinin de nüfus çektiğini ortaya koymaktadır. Elimizde ayrıntılı bilgiler bulunmamakla birlikte, kırsal yerleşmelerde gözlediğimiz bu artış, büyük ölçüde köyden köye göçlere bağlanabilir. İstanbul köylerinden İstanbul metropoliten alanına yönelen göçler, bir araştırmanın da gösterdiği gibi, çok düşük kalmakta, bu alanın dışında doğanların %1'ini teşkil etmektedir (73, s. 13).

Soru 80 «Örnek Köy» çalışmalarını İstanbul'dan vereceğiniz bir örnekle anlatır mısınız?

Kırsal sorunlara yaklaşımın bir türü olan, özellikle de il yöneticilerinin girişimleriyle gerçekleştirilebilen «örnek köy» çalışmalarının temelinde şu görüşler yatmaktadır:

a) Köye götürülen hizmetlerde bir eşgüdüm sağlamak,

b) Götürülen hizmetlerden çevre köylerinin yararlanmalarını da gözetmek,

c) Köy sorunuyla yakından ilgili tarafları bir araya getirmek,

ç) Başka köyler için «somut» bir gelişme modeli ortaya koymak.

1962 yılında köyo hizmet götüren daire başkanları ile üniversiteler temsilcilerinden oluşan **«İstanbul Vilâyeti Köy Kalkınma Komitesi»** bir danışma organı niteliği taşımaktaydı. «Özel idare bütçesinin köylere yardım faslına konulmuş ödeneklerin en iyi maksatla sarfını temin için» KKK tarafından 15 günde bir yapılan toplantılara, üyelerin yanı sıra, köylerine ilişkin sorunların görüşüldüğü sırada muhtar, öğretmen, imam ve köylüler de katılmakta idiler.

Bir yandan çevrelerine merkezlik yapacak **«örnek»** köylerin seçilmesi çalışmaları yürütülürken, bir yandan da köylerden gelen yardım istekleri, köylülerin de projelere işgücü ve paraca katkıları sağlanarak Komitece desteklenmiştir. Bu çalışma biçimi, köylüleri ihtiyaçları üzerinde düşünerek öneride bulunmaya, yardımı gerçekleşti-

rebilmek için de kendi olanaklarını ortaya koymağa zorlamıştır. Komite çalışmalarının belli ilkelere bağlanması, önceliklerin açık tartışmalarla kararlaştırılması, siyasal tercihlere ve baskılara yer verilmeyişi çevresine göre olumlu - olumsuz yankılar uyandırmakta gecikmemiştir.

1962 yılında Asya ve Avrupa yakalarından seçilen 2 örnek köye, 1964 yılında aynı koşullar altında 2 köy daha katılmıştır. Bu köylerde kalkınma aracı olarak düşünülen tesisler **«Kültür sitesi»** ve **«Tarım sitesi»** içinde yer almaktadır. Bu sitelerden ilki toplantı salonu, kitaplık ve okuma odası, köy ve konuk odalarını, ikincisi de tohum temizleme, modern kümes, boğa bakımevi ya da yapay tohumlama, soğuk hava deposu, tarım makineleri bakım yeri ve jeneratörü kapsıyordu.

1963 1965 yıllarında örnek köy olarak seçilen Cumhuriyet, Aydınlar ve Kestanelik köylerine toplam olarak 2 milyon 580 bin liralık ödenek verilmiştir. Üç bütçe yılı boyunca öteki koylere yapılan yardımlar şöyledir:

ÖRNEK KÖYLER DIŞINDAKİ KÖYLERE YAPILAN YARDIMLAR

Yıllar	Yardım yeri	Harcanan para (TL.)
1963	11 köy	416 497
1964	33 köy	586 210
1965	69 köy	2 872 222
Toplam	**113 köy**	**3 874 920 lira**

Görüldüğü gibi üç bütçe yılında 3'ü «örnek köy» olmak üzere 116 köye KKK aracılığı ile yapılan harcamalar 6.5 milyon lira dolaylarındadır. 1965 yılından itibaren köylere yapılan traktör yardımı için köyün de katkısı —«köy gücü»— zorunlu sayılmıştır. Ayrıca her yıl, İller Bankası gelirinden İstanbul ilinin 2 köyüne ayrılan 100 bin liranın sarf yeri de, Bankaca ileri sürülen koşullar gözönünde bulundurularak, Komitece kararlaştırılmıştır.

KKK 26.3.1966 günü yaptığı 76. toplantıdan bu yana çalışmalarına ara vermiş bulunmaktadır İstanbul Üniversitesinin temsilcisi olarak çalışmalarına katıldığımız KKK konusundaki gözlem ve düşüncelerimiz şöyle özetlenebilir:

- Göstermelik öğesine dayanmayan, objektif çalışmalarla köye yönelik yardımların ilkelere bağlanmasında yarar vardır.

- Bu tür çalışmalara süreklilik kazandırmak için KKK'lerinin bir statüye bağlanmaları yerinde olur.
- Partizan tutumlu yöneticiler, ilkelere bağlı ve açık tartışmalara dayalı danışma organlarından bile tedirgin olmaktadırlar.
- «Köy gücü» nün katkı payını çoğaltıcı doğrultuda bir yöntemin geliştirilmesi, bir yandan sınırlı olanaklardan yararlanma alanını genişletirken, bir yandan da köylülerdeki değerbilirlik duygusunu geliştirebilir.
- «Örnek köy» ün seçimindeki isabetle çevre köylerinin tesislerden yararlanmaları doğru orantılıdır.

Komitece «örnek köy» olarak seçilen Çatalca'ya bağlı Kestanelik köyüne ilişkin yeni bir çalışma «Pilot Bölge Merkezi» olmak bakımından bu seçimin yerinde olduğunu doğrulamaktadır:

1. «Homojen bir alanı temsil etme kabiliyeti» bakımından Kestanelik, çevre köylerinin özelliklerini yapısında toplamaktadır.
2. Çatalca'dan sonra çevre köylerinin ticaret aktivitesinin Kestanelik'te toplandığı görülmektedir.
3. Eğitimin, çevre köylerine görece daha gelişmiş olması, meyvecilik hayvancılık anlayışının öteki köylerden daha ileri bulunuşu dikkatleri bu köye yöneltmiştir.
4. Ulaştırma açısından merkezi bir durumda bulunuşu, Kestanelik'teki tesis ve hizmetlerden geniş bir çevrenin yararlanmasına olanak hazırlamaktadır.
5. Sulama ve sağlıklı kooperatifçiliğe gereksinme duyulan Kestanelik, getirilecek yeni düzenleme ve çözümleri kabule hazırlıklı ve yatkındır.
6. Kestanelik'te kurulacak sanayi tesisleri çevre köylerinden göçü durdurmakta etkili olacaktır.

Görüldüğü gibi **«örnek köy» olarak seçilip örgütlenen Kestanelik, yarının «köy - kent»ine aday olan bir «merkez köy» fonksiyonunu kazanmıştır.** Bu bakımdan üzerinde durulmağa değer bir «deney» olarak değerlendirilmesi gerekir. Yeni bir araştırmada bu değerlendirmenin yapıldığı görülmektedir. (87, s. 49 - 78).

Soru 81 Kırsal alanlardaki işgücünün kalkınmaya katkısı konusunda ileri sürülen öneriler nelerdir?

Tarım kesiminin özelliklerine ve hızlı nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkan «gizli işsizlik», kış aylarında kırsal yerleşmelerde

çalışma hayatının çok sınırlı bir biçimde oluşuna bağlı işgücü potansiyeli açısından bazı önerilerin ileri sürülmesine yol açmıştır.

Çok yanlı olan konu üç açıdan ilgimizi çekmektedir:

a) Tarım kesiminde en faal mevsimde bile bir işgücü fazlası mevcuttur. 1962, 1967 ve 1972 yılları için bu sayılar, sırasıyla, 750, 910 ve 850 bin dolaylarındadır.

b) Harrey Oakes'e göre, ciddî bir erozyon tehlikesi olmadan Türkiye'de sürülebilecek arazi 16.4 milyon hektar olduğu halde, sürülüp ekilen arazi 1956 yılında 22.4 milyon hektara, 1970 yılında da 26 milyon hektara ulaşmıştır.

c) Tarımda makineleşmenin işgücüne talebi azaltması ve tarıma açılabilecek alanların tehlikeli bir biçimde sınırının aşılmış bulunması kırsal alanlarda «gizli işsizlik»i çoğaltmakla kalmamakta, kentlerde «açık işsizlik»e de bir kaynak olmaktadır.

Türkiye'nin kalkınması için bu potansiyel işgücüne dikkati çeken F. Baade olmuştur. Başkanlığındaki bir kurul tarafından hazırlanan **«F.A.O. Türkiye Raporu»** bu bakımdan da büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin kendine yardım yapmak durumunda bulunduğu hatırlatılan Rapor'da dikkatler iki noktaya çekilmektedir:

- **«Bu yardım her şeyden önce, Türkiye köylerindeki fazla insan gücünü harekete geçirmekle olur.** Köylülerin büyük bir kısmının, senenin ancak bir kaç ayı zarfında çalışmaları dolayısıyle, Türkiye'deki 9 milyon ziraat işçisinin 2 milyonunun hakikatte işsiz oldukları tahmin edilebilir. Bu kullanılmamış iş gücünün seferber edilmesi senelik muazzam bir yekûnun harekete geçirilmesini tazammun edecektir.

- Köylerde her yıl çalışma çağına giren şahıslar yüz binlerce artmaktadır. Bu artan insan gücü Türkiye'nin ananevi ziraatine hiçbir avantaj sağlamaz. Bilâkis, sürülmemesi lâzım gelen arazinin mecburen pulluk altına alınması, arazi parçalanmasının artması, aşırı otlatılmış mer'aların kaldıramıyacakları kadar fazla sığır tarafından daha da fazla otlatılması, ve nihayet biraz daha fazla mer'a kazanmak için çıkarılan yangınlarla ormanların tahribi gibi tehlikeleri arttırır. **Türkiye'nin daha fazla kalkınmasının bağlı bulunduğu su, toprak ve ormancılığın ıslahatını ve sınai kalkınmasının tacilini meydana getirecek olan kullanılmamış insan gücünün istifade edilir hale getirilmesi Türkiye'yi kritik durumdan kurtaracak herhangi bir programda yer alması elzem bir unsurdur».** (74, s. 26).

Bu gerekçelerden yola çıkan «Baade Raporu»nda «kullanılmayan insangücünü harekete geçirmek için» üzerinde durulan öneri **«mecburi iş servisinin ihdası»** dır: «Bugün için askerlik vazifesi Türkiye'de iki sene sürmektedir. Eğer bu üç seneye çıkarılır ve bu zama-

nın yarısı askerî eğitime hasredilir ve diğer yarısı da memleketin hayrına olan sivil hizmetlere sarfedilirse, ekonominin bünyevî ısla hatının finanse edilmesine müessir bir ıştirak sağlanmış olabilir. Mamafih, bu millî hizmet servisi askerliğe çağrılan genç yaştaki gruplara hasredilmemelidir. Köylerde hiç bir işin bulunmadığı aylarda hizmet servislerinde daha uzun müddet çalışmak için «ihtiyat» ların da çağırılmasına lüzum hasıl olacaktır». (74, s. 167).

Raporda, «kullanılmayan bu insan gücünün, Türkiye'nin kalkınmasının bağlı bulunduğu su, toprak ve orman ıslahatının yaratılmasında ve aynı zamanda sınaî inkişafın süratlendirilmesinde kullanılması» da önerilmektedir.

Baade'den önce de «yol şebekesi»nin meydana getirilmesi için askerliğin bir yıl uzatılmasıyla kurulacak «kültür ordusu» görüşü 1956 yılında yayımlanan bir kitabında A.Ş. Ataman tarafından önerilmiştir. (Bk. **Kültür Ordusu Teorisi veya Biyolojik Soysal Muvazene Planı**, Adana 1956). Ataman'ın görüşlerinden kaynaklanan yeni bir öneri Hayrettin Yetiş'in **«Milletvekilleri ve Senatörlere Açık Teklif»** adlı broşüründe (Manisa 1966) yer almaktadır.

Askerlik hizmetinin bir kısmının yurt kalkınmasındaki sivil hizmetlerde kullanılması, sözkonusu ettiğimiz önerilerin ortak yanıdır. Öyle görünüyor ki, **«Türkiye Cumhuriyeti Anayasası»**nın «Vatan Hizmeti» başlıklı 60. maddesi öneriler doğrultusundaki yeni bir düzenlemenin anayasal ilkesini ortaya koymuş bulunmaktadır: **«Vatan hizmeti, her Türk'ün hakkı ve ödevidir. Bu ödevin, Silâhlı Kuvvetlerde veya kamu hizmetlerinde ne şekilde yerine getirileceği kanunla düzenlenir».**

Anayasamızın 60. maddesinde sözü edilen «kanun» hazırlanırken kamu hizmetlerinde vatan hizmetinin yerine getirilmesi, işgücü potansiyelimizin hızlı kalkınmada yerini alması doğrultusunda gerçekleştirilmelidir.

İşgücünün değerlendirilmesi ve kırsal alanların kalkındırılmasında bu güçten yararlanılması daha geniş bir kapsamla da düşünülebilir. Bir incelememizde üzerinde durduğumuz gibi, «Vatan hizmeti»nin yalnız askerlik çağını mı, sadece erkek nüfusu mu kapsayacağı konuları ayrıca ele alınmağa değer. Gelişme halindeki bazı ülkelerde yer alan ve daha çok gençleri kapsayan, gönüllü veya mecburi, orduyla bağlantılı veya bağımsız çalışmalar da inceleme konusu olabilir. Önemli olan, işgücünün değerlendirilmesi sırasında yurt gerçeklerinin gözetilmesi Türkiye'nin gereksinmelerine en uygun olan çözüm yolunun bulunmasıdır. Akıl yolu, egemen kılınmak suretiyle güçlüklerimizi kendi imkânlarımıza dayanarak çözebiliriz, çözmeliyiz. Nasreddin Hoca'nın sözünü ettiği «helva»yı yapmanın yolu budur». (75, s. 127 - 128).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYO - EKONOMİK VE KÜLTÜREL DEĞİŞMELER

Soru 82 : Kırsal yerleşmelerde zaman içinde meydana gelen değişmelere ilk yaklaşım olarak 1926 - 1950 döneminde Batı Anadolu'nun 66 köyünde gözlenenler nasıl özetlenebilir?

Yalçın Dağlar'ın 24 yıl ara ile Batı Anadolu'nun Bergama, Menemen ve Kınık dolaylarındaki 66 köyde yaptığı gözlemleri şöyle özetleyebiliriz: 1926 - 1950 döneminde tütün, pamuk, kavakçılık gibi **yeni tarım çeşitleri** bölgeye gelmiş, zeytin ve çitlembik ağaçları aşılanmış, ova köylerindeki okul yapıları yeni köy evlerine örnek olmuştur. Köylülere göre, **«nüfusta, gelirde, hayat seviyesinde yükselme»** vardır. Yeni tarım araç ve gereçleri, başta dikiş makinesi olmak üzere motörlü değirmen ve sulama tulumbaları, çiğit makinesi köylere girmiştir. Sıtma önlenmiş, bit tarihe karışmıştır. Otobüs yolculukları ova köylerini birbirlerine ve kasabalara bağlamaktadır. «Her köyde birer ikişer demirci, berber, ova köyleriyle büyücek köylerde kunduracı veya eskici de» görülmektedir. Son on yılda gençlerin % 60'ı, yaşlıların da % 10'u okur-yazar olmuş, ova köylerinde fabrika dokuması giyilmeğe başlanmış, kasabalaşan ya da bucak merkezi olan köyler görülmüştür.

Ova köylerinde değişme, dağ köylerinden daha çok göze çarpmaktadır. Bataklıklar kurutularak tarla haline getirilmiş, köye giren pulluk meraların daralmasına yol açmıştır. Çocukların hemen yarısının 1 yaşına basmadan öldüğü söylenmektedir. Köylüler, «Onlar yaşlarına girmeden öldüler. Biz onları çocuk saymayız» demektedirler.

Tarım öğretiminden geçtikten sonra hukukçu olan yazarın bazı gözlemleri şu noktalarda toplanabilir :

- «Köylü, tarlasını daha iyi işlemeyi, kolay ve bol mahsul almayı, kısmen gübre kullanmayı öğreniyor».
- Gittikçe çoğalan orman yangınlarında kaza değil, kasıt var. Orman yangınları, tarla veya mera yapılmak istenen yerden başlıyor.

- «Köyün dış hayatı okuyup yazmayı beslemiyor. Okuldan çıkan çocuk, bellediğini asker olmadan unutuyor».
- 1926 yılında ancak 5'inde okul bulunan 66 köyün tümünde okul vardır. Okulların bazılarında «eğitmen», çoğunda da öğretmen bulunuyor.
- «1926'da hiçbir köyde radyo yoktu. 1950'de bu köylerin % 90'ında 1 veya 2 radyo buldum».
- «Ova köyleriyle dağ köyleri arasında en az 25, en çok 50 senelik fark var».
- «1926'da köylü, davaların sürüncemede kalmasından şikâyet ediyordu. 1950'de aynı şikâyet bütün şiddetiyle devam ediyor».
- 1926'da köylülerce bilinmeyen «kooperatif» sözü şimdi dağ köylerinde de biliniyor. (76, s. 16 - 102).

Batı Anadolu'nun bir kesiminde 1926 - 1950 döneminde gözlenenler elbette genelleştirilemez. Coğrafya etkenine, **«köycü vali»** olarak ün yapan Kâzım Dirik Paşa'nın yol — okul — su konularına ağırlık veren çalışmalarını da katmak gerekir.

Soru 83 Arifiye İlköğretmen Okulu'nun 1956 yılında son sınıfında okuyan öğrencilerine göre Sakarya ilinin 12 köyünde son yıllarda tanık oldukları değişmeler nelerdir?

Köy kökenli öğretmen adaylarının, kendi köylerinde tanık oldukları ve yaşadıkları toplumsal değişmeleri, iktisat ve teknik alanlarına ağırlık vererek, şöyle özetleyebiliriz:

Traktör ve ona bağlı olarak tarım aletlerinin köylere girdiği görülmektedir. Orman kaçakçılığı yerine tarıma rağbet edilmekte, «açmacılık» denilen ormanların tarlaya dönüştürülmesi çoğalmaktadır. Tek çeşit tarımın yerini çeşitli tarım almış, bölgeye pancar ve pirinç tarımı girmiştir. Sun'î gübre kullanılması yaygınlaşmıştır. Yollar, ürünlerin pazarlara taşınmasını kolaylaştırmakta, kasaba ve kentle ilişkiyi sıklaştırmaktadır. Bir maden suyu işletmeye açılmış, köylerden birine elektrik gelmiştir. Et tüketiminde artış görülmektedir.

Makineli tarım, bir yandan çalışma süresini kısaltmış, öte yandan yarıcıların köylerden göçmesine yol açmıştır. Dışarıya çalışmaya gidenler de çoğalmaktadır. Çarık ve kaba dokuma, yerini ayakkabıya

ve fabrika dokuması kumaşa bırakmıştır. Köylerde terzilik, ayakkabıcılık, marangozluk, sıvacılık gibi zanaatlara rastlanmaktadır. Köylerden birinde fırın ve lokanta da açılmıştır. **Söz dinleme ve saygıda, dinsel duygularda, konuk ağırlama geleneğinde zayıflama olduğu ortaklaşa sözkonusudur.** Yeni yapılar, gerek kullanılan malzeme, gerek biçim bakımından köyün eski yapılarından açık bir biçimde ayrılmaktadır. Köydeki radyo sayısı artmış, «köylü» gazetelerinin yanı sıra günlük gazeteler de köye gelmeye başlamıştır. Elektriğe kavuşan köyde bir de sinema açılmıştır. Öteki köylerden, otobüsle yakındaki kasabadaki sinemaya gidenler vardır.

Yapıların içinde de değişmeler göze çarpmaktadır. Karyola, yere serilen yatağın yerini alma yolundadır. Evlere halı, koltuk girmektedir. Masada yemek yiyenler, porselen tabak, madeni kaşık ve çatal kullananlar vardır. Köylerde gaz ocağı ve ütüye rastlanmaktadır. Para eden ürünlerle birlikte gereksinmeler de artmaktadır. Başkalarına yardım geleneğinde de zayıflama vardır. Bir öğrencinin deyişiyle «şimdi herkes kendi başının çaresine düşmüştür».

Köye gelip giden taşıt araçlarına artık kanıksanmıştır. Bir öğretmen adayının şu gözlemi dikkate değer: «Çocuklar, eskiden bizim yaptığımız gibi, taşıtların arkasından koşmuyorlar».

Sözü edilen değişmeler, bazı işaret ve eğilimleri ortaya koymaktadır.

Soru 84 : Köylü yaşayışındaki değişmelerin Bursa ve Bolu köylerindeki görünüşü nasıldır?

Arifiye İlköğretmen Okulu son sınıf öğrencilerinin 1956 yılında Bursa ilinin 6 ilçesine bağlı 8 köye ilişkin gözlemleri, özetle şöyledir:

Traktör ve motörlü taşıt araçları köylere girmiştir. Arazisi az, taşlı ve engebeli yerlerde geleneksel araçlar kullanılmaktadır. Pamuk, tütün, mısırın yerini alan pancar ve ayçiçeği tarımına geniş yer verilmektedir. Sun'i ipeğin yayılmasından sonra «dutluklara satır atılmış», bağcılık gelişmeye başlamıştır. Boş arazinin ekilmesi otlakları daraltmakta, bu da hayvancılığı geriletmektedir. Fazla ürün almak için gübre kullanılıyor, dolap boyglrl yerine motorla sulama yapılıyor. Bursa'ya ve İstanbul'a göçenler vardır. Eskiden kasabaya gidip gelen birkaç kişi iken, şimdi Bursa'yı görmeyen yok gibidir.

Radyo ve dikiş makinesi sayısı artmış, kadın giysilerinde değişiklik olarak manto giyenler çoğalmıştır. Yeni ahır yapanlar bile

üzerini kiremitle örtmektedirler. İnsanlar yer değiştirme gereksinmesini ve olanağını daha çok duyuyor, daha çok gezi yapıyor. Belirtildiğine göre, «Eskiden aylarca süren harman işi şimdi yarım günde bitmektedir».

Bolu İlinin 2 ilçesine bağlı 5 köyle ilgili gözlemler de şöyledir:

Tarıma elverişli yeter toprağı olmayan köylerde fındık yetiştirilmekte ve hayvancılığa bir dönüş olmaktadır. Yerli sanatlara ilgi artmıştır. Traktör ve motorlu taşıtlar Bolu köylerinde de göze çarpmaktadır. Biraz «moda» gereği olmalı, bir köyde «traktör alınmış ve nakliyat işinde kullanılmıştır». Makineli tarım pancar ekimine yol açmış, kereste fabrikalarının yanı sıra sebzecilik de yayılmıştır.

Çarık yerine çizme giyilmekte, «peygamber düğünü» denilen çalgısız düğünlerin yerini şimdi çalgılı ve davullu düğünler almaktadır. «Şeytan aleti diye bilinen radyolar» çoğalmıştır. Kış aylarında Düzce'ye akın olmakta, kış ayları boyunca köy imamı çocuklara «Eski Türkçe ve din dersi» vermektedir. İstanbul ve Zonguldak ile, baraj inşaatına sanat öğrenmek için gidenler vardır. Bir öğretmen adayının dediğine göre, «çalışmak, ilerlemek, zengin olmak hevesi» herkesi sarmıştır.

Köylerde dükkân çeşitliliği göze çarpmaktadır. Öte yandan, «büyüklerin sözleri pek dinlenilmez olmuştur».

Görüldüğü gibi, **Sakarya, Bursa ve Bolu köylerine ilişkin gözlemler, sınırlı bir ölçüde de olsa, köylerin dış dünyaya açılmaya başladığını ve yeni eğilimlerin belirdiğini ortaya koymaktadır.**

Soru 85 Köylerimizde meydana gelen ekonomik ve toplumsal değişmeler «köylü gözüyle» nasıl değerlendirilmektedir?

Kırsal alanlarda meydana gelen sosyo-ekonomik ve kültürel değişmelerin «Türk köyleri hakkında fikir verebilecek bir örnek niteliği» gösteren 44 köyde, 1923 yılından bu yana meydana gelen değişmeleri saptamak amacıyla «dar anlamı ile bir örnekleme» ye dayandırılan araştırma sonuçları, önce verdiğimiz örneklere kıyasla, daha geniş kapsamlı bir mekân ve zaman alanını önümüze sermektedir. 1961 yılı yaz aylarında, bölgeler arasındaki dağılışı, kuruluş yeri, büyüklükleri ve sattıkları ürünleri ile «tipik» sayılan köylerde öğrencilerce seçilen 44 köylüyle yapılan soruşturma sonuçları R. Keleş ve O. Türkay'ın araştırmasında özetlenmiştir.

Yazarlarının «bütün eksiklerine rağmen bu araştırmanın verdiği

genel sonuçların birbirleri ile çelişik olmaması ve genellikle bilinen veya tahmin edilen gerçeklere uygun bulunması» na bağladıkları «örneğin temsil kabiliyeti» ni tartışma konusu yapmadan vardıkları sonuçlara geçebiliriz:

«1. Köylerin çoğunda **ekilen toprak miktarı değişmiştir.** Değişmelerin hemen hepsi artma yönündedir. Yeniden ekime alınan toprakların çoğu eskiden otlak, orman veya boştu.

2. **Ekilen mahsul nevileri de köylerin çoğunda değişmiştir.** Başlıca yeni mahsuller pancar, pamuk, sebzeler, meyveler ve yağlı tohumlardır.

3. Köylerin çoğunda **verim değişmiştir.** Değişmelerin çoğu azalma yönündedir.

4. Köylerin büyük çoğunluğunda **ziraat usulleri değişmiştir.** Değişiklikler ziraî mücadelenin ve ziraî makinaların köye girişi ve sunî gübre kullanmaya başlanmasıdır.

5. **Ziraî organizasyon köylerin yarısında değişikliğe uğramıştır.** Değişmeler en fazla toprak bölünmesi ve ortakçılığın kaybolması şeklindedir.

6. Köylerin hemen hepsinde **hem istihsal hem de istihlak kredisine ihtiyaç** duyulmaktadır.

7. Köy dışına geçici olarak çalışmaya gidenlerin köye dışardan çalışmak için gelenlerden daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

8. Köylerin çoğunda **satış usullerinde değişmeler** olmuştur. Mahsulün kasabaya veya şehre götürülüp satılmasına daha sık rastlanmaktadır.

9. Fiyatlar çoğunlukla memnuniyet verici**dir.**

10. **Köylerin hemen hepsine yeni istihlâk malı girmiştir.** En önemlileri radyo, dikiş makinası, gaz ocağı, çeşitli yiyecek maddeleri ve giyim eşyasıdır.

11. Köylülerin eskiden bizzat karşıladıkları halde son zamanlarda çarşıdan sağladıkları ihtiyaçları arasında en çok giyecek eşyası, dokumalar ve bazı gıda maddeleri vardır.

12. Köylerin çoğunda bazı **zanaatlar kaybolmuş, bazı yeni zanaatlar ortaya çıkmıştır.** Kaybolanların en önemlisi dokumacılıktır... Yeni türeyen zanaatların başlıcaları marangozluk, terzilik, ayakkabıcılıktır.

13. Köylerin çoğunda bakkal vardır.

14. Köylüler, eskiye bakarak kasaba çarşısına daha sık gitmektedirler.

15. Köylerin büyük bir çoğunluğunda okul vardır ve bunların hemen hepsi 1950'den önce yapılmıştır.

16. Köylerin yarısında eskiden beri ağa yoktur. Bir kısmında da ağalık 1945'e kadar olan devrede ortadan kalkmıştır. Bugün ancak 6 köyde ağa olduğu belirtilmiştir.

17. Köylülerin hükümetten beklediklerini çeşitli hizmet gruplarına ayırıp, her grupta zamanla görülen artışlara göre bir sıralama yapıldığında bayındırlık hizmetleri ile ilgili köylü isteklerinin başta yer aldığı, bunları ziraat, sağlık, fiyat ve kredi politikası ve son olarak eğitimle ilgili isteklerin kovaladığı görülmektedir.

18. **Köylülerin partiler ve demokrasi hakkındaki düşünceleri olumludur** Oy vermeyi çok önemli saymaktadırlar.

19. Köylü elindeki nakit miktarı İkinci Dünya Savaşı öncesine bakarak önemli miktarda artmıştır.

20. Köylerin çoğunda köyle kasaba arasındaki yolun durumu değişmiştir... Köylerin çoğunda taşıtlarda da değişme olmuş, motorlu taşıtlar köylere girmiştir.

21. Hane sayısı İkinci Dünya Savaşından öncesine bakarak artmıştır. Köylerin çoğunda **köy dışına göç** vardır... Gidenler genel olarak köydeki mallarını satmaktadırlar.

22. Köylerin pek çoğuna gazete gelmektedir. Hemen hepsinde köye gelen gazetelerin çeşidi birden fazladır.

23. Pek az köyde kooperatif vardır.

24. Köylerin bir kısmında eskiden beri içme suyu bulunduğu belirtilmiştir. Bunların dışında kalanlara ise suyun gelişi daha çok 1950 den sonraya rastlamaktadır.

25. Köylerin büyük çoğunluğunda sağlık işlerinde değişme olmuştur.

26. Köylerin çoğunda şehre gitmek ve yerleşmek düşünülmektedir. Bu sayede hayat seviyesinde bir yükselme olacağı umulmaktadır. Şehre gidenlerden aldıkları haberler çoğunlukla iyidir». (77, s. 68 - 74).

Görüldüğü gibi, ana çizgileriyle bir yaklaşım, Cumhuriyet döneminde köy yerleşmelerinde sosyo-ekonomik ve kültürel değişmelerin önem kazandığını göstermektedir. Çeşitli kaynakların doğru-

ladığı bu değişmeleri, geçerliliği tartışma götürmeyen ve temsil kabiliyeti yüksek örneklere dayalı araştırmalarla belirlemek gerekir.

Soru 86 : «Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması» hangi özellikleriyle dikkatimizi çekmektedir?

Türk köylüsünü temsil eden bir örneklemeye dayandırılan bu araştırma, gerek «köy» lerin gerek «köylü» lerin seçimi ve kapsamı bakımından temsil kabiliyeti yüksek önemli bir araştırma olarak karşımıza çıkmaktadır. 1962 yılında F. W. Frey tarafından yönetilen ve yurdumuzda tartışmalara konu olan 1962 Köy Araştırması'nın izlediği yöntem ve sorulardan geniş ölçüde yararlanıldığı görülen 1968 Araştırması, genel bilgilerin yanı sıra köye ilişkin konular ve eğilimler hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir :

1968 Araştırmasının şu özellikleri üzerinde durulabilir:

- Araştırma, bütün köyleri temsil eden 224 köy için planlanmış, Zonguldak ilinde meydana gelen deprem nedeniyle 4 köyde mülâkattan vazgeçilerek uygulama 220 köyde yapılmıştır. İlgililer, 1962 yılında uygulanan örnekleme planından yararlanılmasını, karşılaştırma yapma olanağına bağlamaktadırlar.
- Köylülerin seçilmesinde 1962 uygulamasındaki 16 köylü ve eşleriyle birlikte imam ve muhtar yerine, her köyden yaşı 16'ının üstünde bulunan 24 köylünün seçilmesi yolu izlenmiştir. Ayrıca, köy muhtarı ve köy imamı ile özel mülâkat yapılmış, okulu bulunan köylerin öğretmenlerine de posta anketi gönderilmiştir. Örneklemeye giren 220 köyde görüşülen köylüler, 2619'u erkek ve 2625'i kadın olmak üzere 5244'tür.
- Bilgi toplamada, Temel Mülâkat Anketi'nin yanı sıra Köy Genel Bilgi Anketi, Muhtar İmam Öğretmen Anketleri kullanılmıştır.
- 98 sorudan oluşan Temel Mülâkat Anketinde soruların yarısına yakını 1962 Köy Araştırması'ndan alınmıştır. Yapılan açıklamaya göre, «Bu sorular, araştırma sonuçları ile karşılaştırabilme amacıyla özellikle alınmıştır». Köy Genel Bilgi Anketinde de çoğunlukla 1962 Araştırmasının sorularına yer verilmiştir.
- Alandaki uygulama 1968'in Ağustos ve Eylül aylarında yapılmıştır. Araştırma ekipleri bir başkan, ikişer kadın ve erkek 5 kişiden oluşmuştur.

- «Esas araştırma birimi köy değil, fakat köylüdür ve köylerin seçiminde köy nüfus büyüklüğüne göre ağırlık verilmiştir. Bu bakımdan, rapordaki köylerle ilgili bilgiler, 36 bin üzerindeki köy birimini değil, fakat 20 milyondan fazla olan köylülerin, içinde yaşadıkları köy şartlarını temsil etmektedir.» (55, s. 14).
- 1962 Köy Araştırması ile yapılan kıyaslamalar 6 yıllık süre de meydana gelen değişme ve gelişmeleri öğrenmemize olanak hazırlamaktadır.

Soru 87 «Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması»na göre köye yenilik getirenler kimlerdir, getirdikleri yenilikler nelerdir?

1968 Araştırmasına göre, ilk soruya verilen yanıtlar aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir:

Çizelge 53

KÖYE YENİLİK. GETİRENLER

Yenilik getirenler	Cevaplandırıcı sayısı	(%)
Muhar	170	27.3
İmam	7	1.1
Öğretmen	88	14.1
Bekçi	0	0.0
Ağa	21	3.4
İhtiyar heyeti	7	1.1
Ziraatçi	21	3.4
Başka	308	49.6
Toplam	622	100.0

Kaynak: Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması. Rapor I, Ankara 1975, s. 125, t. 117.

«Köye sık sık yenilik getirmekle tanınmış şahıslar var mı?» sorusuna «evet» diyenlerin cevaplarının dağılımı — «Başka» şıkkına verilen anlaşılmaz cevapların dışında — özellikle «Muhtar» ve «Öğretmen» etrafında toplanmaktadır. Üçüncü sırada «Ağa» ile «Ziraatçi» nin aynı düzeyde yer alması da ilgi çekicidir.

Köyle getirilen yeniliklerle ilgili çizelgeler şöyledir:

Çizelge 54

MUHTARIN KÖYE GETİRDİĞİ YENİLİKLER

Yenilikler	Cevaplandırıcı sayısı	(%)
Tarım (metodları)	10	7.2
Yeni araçlar	15	10.8
Hayat tarzı	4	2.9
Yeni fikirler	7	5.0
Örgütleşme	4	2 9
Yeni teknikler	3	2.2
Yeni tesisler	88	63.2
Diğer	8	5.8
Toplam	139	100.0

Kaynak: Adı geçen rapor, s. 119, t. 111.

Öğretmenin köye getirdiği yeniliklere geçmeden, yukardaki çizelgenin bir eksiğine ve bunun yol açtığı % yanlışlarına işaret etmemiz gerekiyor. 170 olması gereken «cevaplandırıcı sayısı» çizelgede unutulan «cevapsız»lar da gözetilerek —31 olmak gerek— yüzde hesaplarının düzeltilmesi zorunludur.

Köye getirilen yenilikler açısından muhtar'la öğretmen'i kıyaslayabilmek için, muhtarın köye getirdiği yeniliklere ilişkin düzeltilmiş %'ler, aşağıdaki çizelgeye, ayraç içinde, tarafımızdan eklenmiştir:

Çizelge 55

ÖĞRETMENLERİN KÖYE GETİRDİKLERİ YENİLİKLER

Yenilikler	Cevaplandırıcı sayısı	%	
Tarım metodları	13	14.8	(5.9)
Yeni araçlar	9	10.2	(8.8)
Hayat tarzı	8	9.1	(2.3)
Yeni fikirler	12	13.6	(4.1)
Örgütleşme	4	4.5	(2.3)
Yeni teknikler	—	—	(1.8)
Teni tesisler	19	21.6	(51.8)
Diğer	9	10.2	(4.7)
Cevapsız	14	16.0	(18.3)
Toplam	88	100.0	(100.0)

Kaynak: Adı geçen rapor, s. 126, t. 118.

Yüzdeler bakımından yapılacak karşılaştırma «yeni tesisler» dışında kalan bütün konularda öğretmenlerin köye getirilen yeniliklerde önemli bir katkıları bulunduğunu, üstelik «yeni tesisler» konusunda da büyük ağırlık taşıdıklarını göstermektedir.

Soru 88 : 1968 Araştırmasına göre 10 yıl öncesine kıyasla köylerdeki meşguliyetlerde ne gibi değişmeler olmuştur?

Muhtar anketlerine göre on yıl öncesine kıyasla köydeki belli başlı meşguliyetlerde değişmeler olmuş, esas meşguliyet % 46.8 oranında değişmiştir. Tarım bölgeleri itibariyle esas meşguliyetin en yüksek oranda Akdeniz (% 69.6), Karadeniz (% 62.2), Ege (% 53.3), Doğu Kuzey (% 52.9) ve Orta Doğu (% 52.4) bölgelerinde, en düşük oranda da Doğu - Güney (% 12.5) ve Marmara (% 17.7) bölgelerinde değiştiği anlaşılmaktadır.

Önemli olan, bu değişikliklerin hangi alanlarda olduğudur:

Çizelge 56

ON YIL ÖNCESİNE GÖRE KÖYDEKİ MEŞGULİYETLERDE DEĞİŞMELER

Değişiklik	**Köy sayısı**	**(%)**
Tarım metodları	16	15.5
Tarım araçları	8	7.8
Ürün çeşidi	29	28.1
Çalışma alanı	11	10.7
Genel cevaplar	10	9.7
Başka	21	20.4
Cevapsız	8	7.8
Toplam	103	100.0

Kaynak: Adı geçen rapor, s. 67, t. 58.

Muhtarların verdiği yanıtlardan anlaşıldığına göre en önemli değişiklik ürün çeşidinde (% 28.1) olmuştur. «Tarım metodlarında değişikliği ifade eden, «şimdi fenni ziraat yapılıyor» gibi cevaplar % 15.5 oranındadır. Esas değişiklik olarak modern tarım araçlarının kullanılması ise % 7.8 oranında belirtilmiştir. Çalışma alanındaki değişmeler (% 10.7), hayvancılık, şehirde çalışma, halıcılık, ormancılık ve ticaret yapma gibi cevapları kapsamaktadır. «Ziraatte

ilerleme oldu», «Herşey ilerledi» gibi genel cevaplar (% 9.7) oranındadır. Yukardaki kategoriye girmeyen başka cevaplar (% 20.4) arasında, iş sahası arttı, çalışma gücü arttı, şimdi herkes çalışıyor şeklindeki cevaplar (% 4.4) başta gelmekte, bunların yanında, köye tahsil girdi, halk uyandı, planlı çalışma girdi, halk zenginleşti gibi cevaplar da mevcut bulunmaktadır». (55, s. 67).

Esas meşguliyetin on yıl öncesine kıyasla en düşük oranda değiştiği bölgelerden Marmara, bu sürecin içine çok önceki yıllarda girmesi nedeniyle, Doğu Güney ise, az gelişmiş bir yöre olarak bu değişikliklerin henüz başlangıcında bulunduğu için, düşük oranlarla karşımıza çıkmışlardır.

Temel nitelikte olan **kırsal alanlardaki çalışmaya ilişkin köklü değişmeler, ekonomik alanda kalmayarak, köylü yaşayışındaki bütün değişmeleri etkileyecek niteliktedir.**

Soru 89 : 1968 Araştırması, ailede istenilen çocuk sayısı bakımından 1962 Araştırmasından hangi noktalarda ayrılıyor?

1962 Araştırmasıyla kıyaslama olanağı sağlayan konulardan biri ailede istenilen çocuk sayısına ilişkin olanıdır. Aradan geçen sürede «aile planlaması» konusundaki yayın ve uygulamaların bu konuda nasıl bir değişiklik meydana getirdiği aşağıdaki çizelgede izlenebilir:

Çizelge 57

AİLEDE ARZU EDİLEN ÇOCUK SAYISI BAKIMINDAN 1962 ARAŞTIRMASI İLE 1968 ARAŞTIRMASI SONUÇLARI

Arzu edilen çocuk sayısı	**1968 Araştırması Cevaplandırıcı sayısı**	(%)	**1962 Araştırması Cevaplandırıcı sayısı**	(%)
Hiç istemiyor	95	1.8	211	7
Bir-iki	966	18.5	478	15
Üç dört	2 333	44.8	1 150	36
Beş-altı	560	10.7	459	14
Allah ne kadar verirse	837	16.1	—	—
Bilmiyor ve cevapsız	163	3.1	299	9
Toplam	5 212	100.0	3 211	100

Kaynak: Adı geçen rapor, s. 238, t. 207.

İki araştırmanın sonuçları karşılaştırıldığında, ailede istenilen çocuk sayısı bakımından, 1962 — 1968 döneminde beliren değişmeler şu noktalarda toplanabilir:

- Hiç çocuk istemeyenlerle 5 - 6 çocuk isteyenler oranında bir gerileme vardır. Başka bir deyişle «çocuk» isteyenler oranı bir yükselme göstermektedir.
- 1-2 ve 3-4 çocuk isyenler oranlarında bir artış olmuştur.
- 3-4 çocuk isteyenler, her iki araştırma sonuçlarına göre de en yüksek oranı temsil etmektedir.

Aile planlaması konusunda evli kadınlara yöneltilen «istediğinden daha fazla çocuk olmasını önlemek için hiç tedbir alır mısın» sorusuna «hayır» diyenlerin oranı % 87.7'dir. Okur yazar kadınların % 19'u, okur yazar olmayanların da % 5.7'si soruyu «evet» diye yanıtlamışlardır. Öyle anlaşılıyor ki, aile planlamasının başarısı da büyük ölçüde eğitim düzeyinin yüseltilmesine bağlı kalmaktadır.

Soru 9C Kitle haberleşme araçlarından yararlanmada 1962 1968 döneminde ne gibi değişmeler olmuştur?

Gazete, radyo ve sinemadan yararlanma bakımından 1962 - 1968 döneminde meydana gelen değişmeler şöyle özetlenebilir:

- «Köylülerin gazete **okuma sıklığı** bakımından 1962 yılında yapılan araştırmadan bu yana geçen altı yıl içinde önemli değişiklikler olmuştur. 1962 araştırması sonuçlarına göre, çeşitli sıklıklarda, gazete okurum veya dinlerim diyenlerin kadın erkek toplam yüzdesi 48 iken 1968 araştırması sonuçlarına göre bu oran % 59.4'tür.» (55, s. 193). Ancak sınırlı bir karşılaştırmaya olanak veren 1962 Araştırması bir yana bırakılacak olursa, 1968 yılında, gazete okuma sıklığı bakımından cinsiyete ve bölgelere göre büyük farklar bulunduğu anlaşılmaktadır.

- «1962 yılı ile 1968 yılları arasında hiç radyo dinlemeyenler oranında bir değişiklik görülmemekle beraber, **haftada bir ve daha sık radyo dinleyenlerin oranında önemli bir değişme vardır.** 1962'de haftada bir ve daha sık radyo dinleyenler oranı (% 43) iken bu oran 1968 yılında (% 58.9)'a yükselmiştir. Özellikle hergün dinliyorum diyenler oranında da önemli bir değişme vardır. Meselâ 1962 yılında köylülerin (% 19)'u hergün radyo dinlediğini beyan ettiği halde 1968 yılında bu oran yüzde 42.2'ye yükselmiştir». (55, s. 195).

- Sinemaya ilişkin değişmeler aşağıdaki çizelgede görülmektedir:

Çizelge 58

KÖYLÜLER ARASINDA SİNEMAYA GİTME DURUMU

Cevaplar	1968 Araştırması Sayı	(%)	1962 Araştırması Sayı	(%)
Evet	2 649	50.8	2 779	43
Hayır	2 562	49.1	3 600	56
Bilmiyor	2	—	14	—
Toplam	5 213	—	6 393	—

Kaynak: Adı geçen rapor, s. 203, t. 172.

Cinsiyete göre de bilgi veren **1968 Araştırması erkeklerin % 25.1'ne karşılık kadınların % 73.4'ünün sinemaye gitmediklerini göstermektedir.** Ayrıca, bölgelerin sosyo-ekonomik yönden gelişmiş olmasıyla sinemadan yararlananlar oranı arasında da ilişkiler vardır. Sinemadan yararlanmada okur yazar olmanın da önemli bir etken olduğu görülmektedir. Okur yazar köylülerde % 81.6 olan sinemaya gitme beyanı okur yazar olmayanlarda % 30.7'dir. Okur yazarlık ve cinsiyet birlikte ele alındığında da bulunan oranlar okur-yazar ve erkek köylüler lehinedir.

Görüldüğü gibi son altı yılda kitle haberleşme araçlarından yararlanmada dikkate değer değişmeler olmuş, **okur - yazar olmanın radyo ve sinemadan yararlanmada önemli bir etken olduğu anlaşılmıştır. Bölgelerin sosyo - ekonomik yönden gelişmişliği yükseldikçe, kitle haberleşme araçlarından yararlananlar oranı da çoğalmaktadır.**

Soru 91 : Tarım kesimindeki yapısal değişmelerin getirdiği sorunlar nelerdir?

İsmail Husrev (Tökin) 1934 yılında yayımlanan **«Türkiye Köy İktisadiyatı»** adlı değerli incelemesinde tarım kesiminde «iş kuvveti» nin «meta» haline gelişini üretim ilişkilerinde bir değişmenin göstergesi sayar. **«İş kuvvetini satanlarla iş kuvvetini satın alanlar arasında»** kurulan yeni ilişkiler sonunda **«iki yeni köylü tipi»** ortaya çıkmıştır: **«Bunlardan biri (köy amelesi)**, diğeri de sermaye sahibi **(müteşebbis köy müstahsili)** dir. Mütoşabis köy müstahsili sermaye koyarak istihsali organize eden ve sermayesini azamî derecede nemalandırmak gayesini taşıyan çiftçidir... İstihsale yatırdığı kıymetleri

nemalandırmak gayesi, müteşebbis müstahsili sun'î gübre, kimyevî maddeler, zirai makineler ve alât gibi modern teknik vasıtalardan istifadeye de sevketmiştir. Bu itibarla müteşebbis müstahsili köyde yeni bir içtimaî nizamın ve yeni bir zihniyetin mümessili olarak tanımak mümkündür. Bu yeni nizam, **kapitalist iktisat sistemi**, yeni ruh da bu sisteme has olan kâr zihniyetidir». (78, s. 135).

Yazarın «köy amelesi» dediği toprak işçileri de, aşağıdaki özellikleriyle nitelediği, üç çeşittir:

«1. Muhtelif âmillerin tesiri altında mülkiyetinden tecerrüt etmiş ve müteşebbis müstahsil nezdinde amelelik eden köylü.

2. Köydeki toprağını terkederek ameleliğe çıkmış ve bir miktar para kazandıktan sonra tekrar köyüne, tarlasının başına dönmek arzusunu besleyen köylü. Bu tip amelenin birinciden farkı henüz mülkiyet bağının çözülmemiş olmasıdır.

3. Mevsim icabı ticarî mahsulât mıntakalarına gelerek çalışan ve mevsimin sonunda köyüne dönen köylü. Mevsim amelesinin membaı, Orta Anadolu yaylalarile Şark vilâyetleridir. Sahil vilâyetlerimizin dağlık köylerinden sahil ovalarına doğru da mevsim icabı bir amele akını müşahede olunur.» (78, s. 136).

1930'lar Türkiye'si için ileri sürülen bu gözlemler, geniş ölçüde tarımda makineleşme olgusunu yaşayan, ekilebilir alanlarının sınırını aşan, toprak mülkiyetinde kutuplaşmanın ortaya çıktığı 1975'ler Türkiye'sinde yeni boyutlar ve biçimler kazanmıştır. 1968 Araştırmasının konuya ilişkin nicel bulgularına geçmeden önce, «**Türkiye Ziraatinde Bünye Değişikliği**» adlı incelemenin (1963) sonucuna göz atmak yerinde olur. Tarımda makineleşmenin sosyal yönünün, ekonomik yönünden daha önemli bir biçimde belirdiğini söyleyen Y. Kanbolat, ekonomik sonuçların «tedrici bir karakter» göstermesine karşılık, «makineleşmenin sosyal sonuçları» nın kendisini birden gösterdiği düşüncesindedir:

«Operasyonun sertliği ziraî nüfus bakımından ağrılı olmuştur. Geri bir düzen içinde geçimlerini sağlayan ortakçılar, kiracılar ve hatta bir kısım küçük mülk sahipleri kendilerini birden yeni düzen içinde tarım işçisi olarak bulmuşlardır. Dağlık ve ormanlık yerlere çekilenler şehirlerimizin potansiyel insan gücünü temsil ederekten kayalık ve küçük mülkler üzerinde fakir bir hayat yaşamaya devam etmektedirler. Devlet mer'ası üzerinde iskân edilenler ise, modern teknikteki «arazi tevhidi» gücü sayesinde tedricl şeklide bağımsız müstahsil olmak vasıflarını kaybetmektedirler. Çünkü küçük mülkiyet arazi satmak, toprağı traktör sahibine kiralamak veya ortaklığa ver-

mek gibi yollarla kendi kendisini azar azar tarımdan tasfiye etmektedir. Küçük mülkünü ortaklığa verdikten sonra, makina sahibi yanında tarım işçiliği yapan veya şehre iş bulmak için giden köylü, tatbikatta pek çok rastlanan bir hadiseyi teşkil etmektedir. İşletmelerin büyümesi ve doğan keskin toprak darlığı, tarımda Türkiye çapında bir işçileşme hareketi yaratmıştır. Ortakçılık şekli altında çalışanlar bile gerçekte birer tarım işçisinden başka şey değildir. Ziraî nüfusun bu işçileşme seyri, memleket kalkınmasının en sağlam temellerinden birisini teşkil etmektedir.

Rant sahibi makina sayesinde müstahsil olunca bilincinde nasıl değişme vuku bulmaktaysa, sabık müstahsil birden kendisini işçi bulunca da başka bir değişim bilincinde gerçekleşmektedir.» (79, s. 64-65).

Y. Kanbolat'ın üzerine parmak bastığı «olgu» karşıt değerlendirmelerin konusudur. Hâlâ «Evli evinde köylü köyünde gerek» görüşünde direnenler olduğu gibi, yazarın «Türkiye'de ziraî nüfusun bu hareketliliği makinalaşmanın en hayırlı sonuçlarından birisi olmuştur» görüşünü paylaşanlar da vardır.

1968 Araştırmasına göre konuya ilişkin nicel bulgular şöyle özetlenebilir:

- «Araştırma verilerine göre çiftçilerin % 70.2'si sürdükleri tarlanın sahibi olduklarını belirtmişlerdir. İşledikleri toprağın bir kısmına sahip olan diğer kısmını ise ortakçı veya kiracı olarak işleyen çiftçilerin oranı ise % 11.4'tür. Böylece, tamamen veya kısmen toprak sahibi bulunan çiftçiler, bütün çiftçilerin % 81.6'sını teşkil etmektedir.

- Toprağa sahip bulunmayan fakat sürdükleri tarlayı ortakçı olarak tutanlar % 16.2, kiracılar ise % 2.2 oranındadır. Ortakçı ve kiracılar bir arada alınacak olursa bunlar bütün çiftçilerin % 18.4'ünü kapsamaktadır.

- Muhtarların «köylünün yüzde kaçının kendi arazisi vardır?» sorusuna verdikleri cevaplardan, örneklemeye giren köylerin % 17.3'ünde, köylülerin yarısından daha azının arazi sahibi bulunduğu anlaşılmaktadır.

- Çiftçilerin verdikleri cevaplara göre, işletmelerin % 5.1'inde tarım geliri yetmemekte veya başka bir deyimle bu işletmeler geçimlik seviyede bulunmakta, % 43.7'sinde ise tarım geliri ancak kendine yetmektedir.

- Muhtar anketindeki «Köyünüzün karşılaştığı en önemli mese-

ler nelerdir?» sorusuna örneklemeye dahil köylerin % 14.1'inde «topraksızlık» cevabı verilmiştir.» (55, s. 32 37).

Görüldüğü gibi, kırsal kesimdeki yaşama koşulları, çitçilerin büyük çoğunluğu için geçimlik düzeyde kalmakta, köyün itici yanı ağırlık kazanmakta ve «işçileşme hareketi» adı verilen olay, aşağıdaki çizelgede gösterildiği gibi, kırsal yerleşmelerin kendi aralarında, kente doğru daha büyük yerleşmelerde ya da yurt dışında karşımıza çıkmaktadır:

Çizelge 59

AİLE VE FERT SAYISINA GÖRE GEÇİCİ OLARAK KÖY DIŞINDA YAŞAYANLAR VE GİTTİKLERİ YERLER

Gidilen yer	Aile sayısı	Fert sayısı	(%)
Başka bir köy	84	139	8.1
Bucak, ilçe veya kasaba	199	307	18.0
Şehir	340	497	29.1
Büyük şehir (Ank., İst., İzmir)	469	676	39.6
Başka (Yurt dışı)	60	88	5.2
Toplam	1 152	1 707	100.0
Hiç yok	4 089		
Cevapsız	26		
Genel Toplam	5 267*		

(*) Genel toplamın, yapılan toplam mülâkat sayısından (5244) yüksek olmasının sebebi, aynı aileden köy ve şehir gibi farklı yerlerde yaşayanların bulunmasındandır.

Kaynak: Adı geçen rapor, s. 56, t. 46.

Soru 92 «Azgelişmiş kapitalizm» in köylere girişi «öğesel örnek» lerde somut olarak nasıl görünüyor?

Teknolojik gelişimi sosyolojik bir ölçüt olarak ele alan B. Akşit, son 20-25 yılda pamuk üretiminin büyük gelişme gösterdiği Antalya'nın Manavgat yöresinden seçtiği yerli ve aşiretlikten toprağa yerleşmiş iki köyde (I ve G köyleri) yaptığı araştırmada, çeşitli açılardan toplumu yansıtan «kişi» leri de bize tanıtıyor. «Birey ve toplum zıtlaşması ya da ikilemi» ni gerçek dışı sayarak bunun yerine «top-

lum ve birey bütünlüğü» nü savunan araştırıcı, daha önce çizelgelerle ortaya koyduğu bulguları, bir kere de toplumun çeşitli katlarından gelen tipik örneklerle kanıtlamaktadır. Bu örneklerde, değişme süreci içindeki toplumun «yaşayan» öğelerini buluyoruz:

I köyünden:

● Bay K. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki üç bakkaldan biri. Babasından 50 dönüm toprak düşmüş. Dükkânda biriktirdiği sermayeyi şehirde ticarete ve köyde modern teknolojiye yatırmadan önce beş pullukla tarım yapıyormuş. Köy içinde toprak satanlardan toprak almış.

Beş oğlu var. İkisi Antalya'da tüccar, üçü köyde kapitalist çiftçi. Toprak bölüşümü olmadığından denetleme gücü Bay K. nın elinde. Şimdiki durumda Bay K. ların 3 traktörü, 1 taksisi, 3 su motoru ve şehirde mağazaları var. Söylediğine göre 350 dönüm tarlası olup tüm pamuğunu 750 işçi bir gün çalışsa çapalayabilir.

● Bay N. 24 yaşında bir işçidir. Karısını ve annesini geçindiriyor. Kardeşlerinden biri şoför olarak evden ayrılmıştır. Bay N. nin üretim aracı olarak toprağı olmayıp tek gelir kaynağı işçilik'tir. Çalıştığı günlerin sayısının üç ayı geçmediğini ve yıllık gelirinin 700 lira dolaylarında olduğunu söylüyor. Şehirlerde ve kazalarda sürekli iş bulabilse göçecek.

● Bay B. tarımda biriken sermaye ile dış pazarlara açılan kamyoncu tacirlerden bir örnektir. 6 kardeş olan Bay B. ler kamyoncu ya da modern çiftçidir. Hepsinin işleri ve evleri ayrı, fakat babalarının 200 dönümlük toprağını ve mulını bölüşmemişler. Bay B. nin bir kamyonu vardır ve bir şoför çalıştırıyor. 24 yaşında ve yeni evli. Beton çatılı bir evde oturuyor. Yıllık geliri 20 bin liradır ve hiç derdi yoktur.

● Bay T. 39 yaşında bir küçük çiftçidir. Beş çocuğu var. 45 dönüm kadar tarlası, yılda 2-3 bin lira arası geliri var. Başka küçük çiftçilerle karşılıklı yardımlaşıp ödünçleşiyorlar. Yılda dört ay kadar işsiz kaldığını söyleyen T., fabrikalar açılsa kendisi ve benzerleri için çok iyi olacağını düşünüyor.

● Bay H. bir kalifiye işçi yanı traktör şoförüdür. 33 yaşında ve 4 çocuğu var. Biri işçi, öteki ortukçı olan iki kardeşinden ayrı yaşıyor. Babasının 90 dönümlük bir tarlası varmış, borçlanıp satmışlar. Şimdi toprağı yok. Yıllık geliri 1000 lira olup açıklarını işinde çalışabileceği zenginlerden borç alarak kapatıyor, bu yüzden de işverenle özgür anlaşma olanağını ortadan kaldırmış oluyor.

G köyünden:

Her dört kişilik birbirine benzer kümeden 1 kişi alma ilkesine aykırı olarak köyün en büyük işletmecisini yani «ağa»yı tanıyalım.

● Büyük işletmeci olan Bay F. ler Antalya'da oturuyor. F. eski aşiret başkanının oğludur. Hukuk sondan ayrılmış, şimdi işletmecilik yapıyor. F. lerin olan 5 bin dönümlük çiftlik modern araçlarla işleniyor. 10 traktörü, 3 kültivatörü, 5 hububat mibzeri, 1 tohum temizleme makinesi ve 1 taksisi olan F., ailesinin tüm pamuğunu 4 bin işçi bir günde çapalayabilir. 1 kâhyaları, 1 ustabaşıları, 8 şoförleri ve işçi başları olan F. lerin çok yakın akrabası köyün muhtarıdır. Böylece F. ler köyde her yönden denetleme gücünü ellerinde tutmaktadırlar.

● Bay M. 42 yaşında bir işçi olup evli ve bir çocukludur. Kendisi, babasıyla birlikte, daha köylülerin çoğu yörükçülük için dağlara giderken, yerleşmiş durumdaymış. Karaçalılardan tarla çıkarmış ve tarım yapmaya başlamışlar. Otuz yıl önce ağa ortakçı köylülere, tarlaları işleyip ekin, diye yalvarıyormuş. Fakat pamuk çıkıp köye traktör girince iş değişmiş. M. modern teknolojinin girişiyle birlikte karaçalıdan çıkardığı yerlerin nasıl ağanın olduğunu acı acı görmüş. Hiç toprağı olmayan M., «babamdan bir çadır eskisi bile kalmadı, ne kazanırsak hep bilekle kazanıyoruz» diyordu. Yıllık geliri 2 bin lira yakınlarındadır. Nüfus arttıkça geçimin zorlaşacağını bilmektedir. Topraksızlık, işsizlik ve geçim sıkıntısı onun baş dertleridir.

● Bay E. ağanın traktör şoförüdür. 37 yaşında ve 7 çocuk babası. Yıllık geliri 2400 lira olan E., imkân olsa şehire göçmek ve teknik işlerde çalışmak istemektedir.

● Bay B. 26 yaşında ve bir çocuklu. Ortakçı işçilerin bir örneği olan B., toprak komisyonunun 60 dönüm toprak verdiği birkaç kişi arasında. Ne var ki, dağıtılan toprak kumlu olduğundan attığın tohumu ancak alabiliyormuşsun. Bu nedenle B. geçimini ortakçılıktan çıkarmaya çalışıyor. Ağanın yalnızca kıraç yerleri tahıl için ortaklığa verdiğinden yakınıyor. Ayrıca, gittikçe daha az toprak ekebildiklerini, çünkü ortakçı nüfusun artmakta olduğunu söylüyor. Yıllık geliri 500 — 700 lira arasında. Başka köylere ara sıra çalışmaya gidiyor. (80, s. 98 102).

B. Akşit'in iki köyden verdiği «öğesel örnek» ler, örneklemeye giren «hane» lere ilişkin aşağıdaki çizelgeyle birlikte değerlendirilmelidir:

Çizelge 60

ÜRETİM ARACINA VE İŞE GÖRE TABAKALAŞMA

	I köyü		G köyü	
	Hane sayısı	%	Hane sayısı	%
Büyük çiftçi	7	24	2	11
Küçük çiftçi	7	24	2	11
Ortakçı-işçi	1	3.5	10	56
İşçi	7	24	2	11
Kalifiye işçi	5	17	1	5.5
Kamyoncu-tüccar	2	7.5	1	5.5
Toplam	29	100.0	18	100.0

Kaynak : B. Akşit, Türkiye'de «Azgelişmiş Kapitalizm» ve Köylere Girişi, Ankara 1967, s. 86, t. 5.

Elbete, bu veriler bir «genelleme» yapmak için dayanak noktası olamaz, fakat değişme sürecini ve oluşumu anlamak için çıkış noktası olabilir.

Soru 93 : Kırsal yerleşmelerden kentlere göç hangi etkenlerden kaynaklanıyor ve nerelere yöneliyor?

ÜBYKP'nda özetlendiği gibi, kırdan konto hızlı göç şu etkenlerden kaynaklanmaktadır:

- 1950'lerden sonra, tarım arazisinde ekilebilir toprakların sınırına erişilmesi,
- Tarımda işgücünün yoğun kullanımını sınırlayan makineleşmenin başlaması,
- Topraksız ve yeter toprağı olmayanların artması,
- Kara ulaşım ağının süratle geliştirilmesi,
- Tarım dışı faaliyetlerin canlanması. (4, s. 843).

Bu etkenlere, kırsal yerleşmelerdeki yüksek doğurganlığın güdülediği hızlı nüfus artışını da eklemek gerekir. «Kırdan itici» nitelikteki bu etkenlere, «kente çekici» nitelikteki etkenler de katılmaktadır.

Köyden ayrılanların gittikleri yerler konusunda çizelge 59 bize toplu bir fikir vermektedir. Oranların da gösterdiği gibi dikkati çeken yönelmeler, büyüklükle orantılı olarak, kent yerleşmeleridir.

İç göç olaylarının ilgimizi çeken görüntüleri şunlardır:

- **Başka illerde doğanlar gittikçe çoğalmaktadır:**

Doğdukları illerin sınırları dışında yaşayanlar, aşağıdaki çizelgenin de gösterdiği gibi, sayı ve genel nüfustaki oran bakımından, artış eğilimi göstermektedir:

Çizelge 61

BAŞKA İLDE DOĞANLAR

Yıllar	Sayı	Genel nüfustaki payı (%)
1935	1 104 177	6.8
1945	1 347 402	9.3
1950	1 692 933	8.3
1955	2 504 954	10.4
1960	3 178 722	11.0

Kaynak: E. Tümertekin, Türkiye'de İç Göçler, İstanbul, 1968, s. 3.

- **Kırdan kente göçler sayıca artmaktadır:**
«1960 1965 yılları arasında ülke düzeyinde kırdan şehire göçler 880 bin kişi dolayında olmuştur. 1965 1970 dönemindeki göçlerin bunun iki katına ulaştığı tahmin edilmektedir.» (4, s. 112).

- **Göç çeken ve göç veren yöreler belirginlik kazanmaktadır:**
«1965 yılı nüfus sayımının sonuçlarına göre iç göçlerin % 46.1'ini Marmara yöresi, % 36.6'sını İstanbul metropolü çekmiştir. Öte yandan, Karadeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu yöreleri göç veren başlıca bölgeler niteliğinde görülmektedir. Bu yöreler toplam iç göç hareketinin % 70'ine kaynak olmaktadır». (4, s. 93).

- **Doğum yeri köy olan erkeklerin, köy yerleşmeleri dışında en çok bulundukları yerleşme büyük kentlerdir:**
Bir araştırmaya göre 1968 yılında nüfusu 2 bine kadar olan yerleşmelerde doğum yeri % 98.68 olan erkek nüfusun, 50

binden fazla nüfuslu büyük kentlerdeki oranı % 46.97'dir. Bu oran, Ankara, İstanbul ve İzmir'in belediye sınırları içinde % 31.23'tür. (81, s. 76, t. 3. E).

- **Daha genç yaşta olanlar, askerliğini yapanlar, tahsilliler ve erkekler göç olayında daha büyük oranlarla yer almaktadırlar. (73, s. 23-24).**

Kırsal kökenli nüfusun kentlere, özellikle de büyük kentlere yönelmesi, bilindiği gibi, büyük sorunlar yaratmaktaar.

Soru 94 : Köyden kente göç 1975'ler Türkiye'sinin niçin en önemli olayıdır?

«Köyün iticiliği» ağır bastığı, «olanaklar/rahatlıklar ve umutlar» dünyasını simgeleyen «kentin çekiciliği» nin de yer aldığı «köyden kente göç» bir «geçiş» döneminin bunalımlarını yaşayan 1975'ler Türkiye'sini bütün boyutlarıyla gözler önüne seren, çok yanlı bir olaydır. Sanayileşme ile atbaşı yürümeyen, sağlıksız, başka bir deyişle «demografik» nitelikleri ağır basan az gelişmiş kentleşmemiz kırsal bunalımın kente taşınmasının ötesinde bir oluşumu ortaya koymaktadır: Bu oluşum, «köylü»lerin «kentlileşmesi» olarak adlandırılabilir.

«Mevsimlik göç» lere bağlı «köylü işçi tipi»nden sonra, şimdi de sürekli yerleşmeye dayalı «ne köylü, no kentli» yeni kuşaklar aşamasında bulunan köyden kente göç olayı, «geçiş» dönemi sona erince «yeni» bir toplumu önümüze koyacaktır.

Ana çizgileriyle ufukta belirmeye başlayan **«yeni toplum»** şu nitelikleriyle dikkatimizi çekecektir:

- Toplumsal tarihimizde ilk kez, nüfusumuzun çoğunluğu «köy» yerleşmeleri yerine «kent» yerleşmelerinde oturacaktır.

- Sanayi ve hizmetler kesiminde çalışanlar oranı büyük bir artış gösterecektir.

- Laik düşünce, rasyonel dünya görüşü, işbölümü ve uzmanlaşma, yatay ve dikey örgütleşme bizim toplumumuzun da temel öğeleri olacaktır.

- Kırsal yerleşmelerde yeni bir düzenleme ve iş organizasyonu zorunlu hale gelecektir.

- Artan sosyal refah ve dengeli dağılım, bölgeler arası den-

gesizlikle kır/kent yerleşmelerindeki nitelik farklarını nicelik farkları haline getirecektir.

- Demokratik yönetimin koşulları yaratılmış bulunacaktır.
- Toplumumuz başka toplumlara öykünme dönemini geride bırakarak, yeniden yaratıcı ve yapıcı olma niteliklerini kazanacaktır.
- Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş aşaması tamamlanacak, Devlet - yurttaş ilişkilerinde sevgi egemen olacaktır.

Görüldüğü gibi, toplumumuzun büyük oluşumunu somutlaştıran «kentleşme» kırsal etkenlerden kaynaklanmaktadır. Geçiş döneminin bunalımları içinde yaşayan bizler, çoğu kez, g ü l yerine d i k e n üzerinde durup düşünüyoruz. Elbette, gülün dikeni olduğu gibi kentleşmenin de olumsuz yanları vardır. Ne var ki, kentleşmeden doğan sakıncalar, en sağlıklı biçimde, yine kentleşme ile ortadan kaldırılabilir. Öte yandan, eğer olaylar bizim önümüze geçmişse bundan olayları sorumlu tutarak, işin içinden çıkamayız. Toplumumuzun iç dinamiklerince yaratılan olayları düzenlemek, yönlendirmek ve sakıncalarını gidermek bize düşer. Köyden kente göçü, buna bağlı olan «kentleşme» ve «kentlileşme» sürecini toplumumuza aydınlık getiren bir umut ışığı saymak gerekir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SONUÇLARI — BİBLİYOGRAFYA KAYNAKLARI

Soru 95 Kırsal konulara bölge ölçeğinde yaklaşım araştırmaları nelerdir?

İmar ve İskân Bakanlığı'na bağlı «Bölge Planlama Dairesi» tarafından 1970 — 1972 tarihleri arasında 8 bölge için yapılmış olan **«Bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme düzeni»** araştırmaları yayımlanmış bulunmaktadır. Bu araştırmalarda «her bölgenin fiziki, sosyal ve ekonomik yapısı incelenmiş, şehirleşme ve arazi kullanma sorunları» üzerinde durulmuştur. Bölge ölçeği içinde kırsal konulara da yer verilen bu araştırmalarda doğal kaynakların yanı sıra demografik yapının ele alınışı, kırsal yerleşimlerin özelliklerinin ve iktisadî yapısının belirtilmesi, bu çalışmaları köy konularına ilgi duyanlar için de önemli kaynaklar haline getirmiştir.

Yayın yıllarına göre bu araştırmalar şöyle sıralanmaktadır:

1970:

- **Çukurova Bölgesi**
- **Doğu Anadolu Bölgesi**
- **Ege Bölgesi**
- **Marmara Bölgesi**
- **Orta Anadolu Bölgesi**

1971 :

- **Antalya Bölgesi**
- **Batı Karadeniz Bölgesi**

1972 :

- **Doğu Karadeniz Bölgesi.**

Bölge ölçeğinde yapılıp tamamlanan bu çalışmalar, kırsal sorunlara bölge bütünü içinde eğilmek ve kent yerleşmeleriyle ilişkileri

açısından değerlendirmeler yapmak bakımlarından da bir özellik taşımaktadır. Ne var ki, bu araştırmalarda her bakımdan eş bir plan gözetilmediği için, bölgelere özgü nitelikleri çizelgelerde toplama olanağımız yoktur.

Soru 96 Kırsal konulara il ölçeğinde yaklaşma olanağını bize hangi araştırmalar sağlamaktadır?

1964 yılında kurulan «Köy İşleri Bakanlığı» (bir süre adı Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı) Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki **«Türkiye'nin Sıhhî ve İçtimaî Coğrafyası»*** adlı girişimi hatırlatan araştırma çalışmalarıyla köy konusunu il ölçeğinde ele almıştır.

Bakanlığın kuruluşundan önce «Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü»nce başlatılan çalışmalarla **«1962 Yılı Köy Envanter Etüdlerine Göre Bingöl»** 1963'te yayımlanmış bulunuyordu. Daha sonra Köy İşleri Bakanlığı çerçevesinde yürütülen araştırmalar 67 ilimizi kapsamına alarak 1971 yılında tamamlandı.

İlk Köy İşleri Bakanı Dr. Lebit Yurdoğlu **«Köy Envanter Etüdlerine Göre Muş»**a yazdığı önsözde dikkate değer noktalara değinmektedir:

● **«Köydeki güçlükleri beraberlikle ve bilgiyle giderebiliriz.** Bakanlığımızda toplanan ünitelerin, imkânlarını birbirine ekliyerek, tam bir anlaşma, inanış ve heyecanla ele aldıkları hizmetlerin arasında neşriyat da var. Yayınlamağa başladığımız kitap serisi böyle bir beraberlikten ve bu alanda duyulan bilgi ihtiyacından doğdu.

● **Kalkınma meseleleriyle ilgili kimseler iki uca yakın olmalıdırlar: Kütüphaneye ve köydeki gerçeğe.** Kitaba çok düşkün fakat hayatı bilmez veya tatbikatın tam içinde kitapla ilgisiz davranışlar yurt sorunlarını çözümde yetersiz kalırlar.

● Yüzde yetmişi çeşitli ihtiyaçlar bakımından asırların gerisinde bırakılmış bir toplum bunalmaya mahkûmdur. **Köy yalnız oradaki**

(*) Bizim bildiğimiz kadarıyla bu diziden, ilk ikisi 1922 yılında Ankara'da ve sonuncusu 1926 yılında İstanbul'da basılan 3 kitap yayımlanabilmiştir:

— **Sinop Sancağı**
— **Kayseri Sancağı**
— **Gaziayıntab Vilâyeti.**

İnsanın değil hepimizin kaderini ilgilendiren çetin bir mesele olarak ortada duruyor.

● Dünyada başarıyla sonuçlanmış ilerlemelerin niteliği, araştırmayı araziye getiren ve neticeyi oraya götürebilen bu noktada durmak oluyor. Köye yakın araştırmaları değerlendirerek onlara köyden imkânlar hazırlayış bu yayınların bir başka yönünü teşkil edecek». (82, s. III).

1963 1971 yılları arasında yayımlanan **«Köy Envanter Etüdleri»** nin yıllara göre dökümü şöyledir :

1963 : Bingöl
1964 Bitlis, Muş, Tunceli, Van
1965 : Ağrı, Hatay
1966 Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Kars, Malatya, Mardin, Siirt
1967 : Adana, Adıyaman, Ankara, Burdur, Erzincan, Gaziantep, Isparta, İçel, Maraş, Niğde, Urfa
1968 Antalya, Bilecik, Bolu, Çankırı, Denizli, Edirne, Eskişehir, Kayseri, Kırklareli, Kocaeli, Konya, Kütahya, Nevşehir, Sakarya, Samsun, Tekirdağ, Uşak, Yozgat.
1969 Afyon, Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Çorum, Gümüşhane, Hakkâri, İstanbul, Kastamonu, Kırşehir, Manisa, Sıvas
1970 Amasya, Artvin, Muğla, Tokat, Trabzon, Zonguldak
1971 Aydın, Giresun, İzmir, Ordu, Rize, Sinop.

Az gelişmiş bölgelerin illerinden başlanarak bütün Türkiye illerine uygulanan **«Köy Envanter Etüdleri»** araştırması:

● Köylerimizin bugünkü ekonomik, sosyal ve tarımsal durumlarını bütün özellikleriyle ortaya koymakta,

● İstatistiki araştırmalardan farklı olarak köylerimizin bugünkü özelliklerini toplayan bir çalışma niteliği taşımakta,

● Kapsadığı bilgiler itibariyle sektörlerin kendi hizmetleri yönünden özel değerlendirmelere olanak verecek biçimde hazırlanmış bulunmaktadır.

Yapılan «Açıklama» dan öğrendiğimize göre bu araştırmalardan aşağıdaki biçimlerde yararlanılmıştır

«1. Bugünkü durumu ile köysel alanda büyük bir nüfus baskısı olan yerler ortaya çıkarılmakta ve bu nüfusun aktarılabileceği yerler ve faaliyet sektörleri tesbit edilmektedir.

2. Envanter etüdleri sonunda ortaya çıkan durum Toprak Komisyonları çalışma, bölge ve programlarını tayin etmektedir.

3. Envanter etüdleri neticesinde ortaya çıkan imkânlar Toprak Komisyonlarının çalışmaları ile kesin olarak tesbit edilmekte, buna göre yerleşim ve gelişme planlamaları hazırlıklarına geçilmektedir.

4. Toplum kalkınması faaliyetleri yönünden ele alınan pilot proje bölgelerinde girişilen çalışmalarda bu temel bilgilerden yararlanılmaktadır

5. Köy envanter etüdleriyle toprak reformu bakımından faydalanılacak değerler elde edilmektedir». (82, s. 4).

Köy Envanter Etüdleri, 1945 ve 1960 Anket Sonuçları'na dayandırılan **«Köyler İstatistiği»** ile köy monografileri arasında yer alan, akademik çalışmalar için de önemli bir temeldir.

Soru 97 : Köy ölçeğinde «zaman içinde» karşılaştırmalı bir araştırma olarak «Yirmibeş Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü»nün özelliği nedir?

İbrahim Yasa 1955 yılında yayımlanan **«Hasanoğlan Köyü'nün İçtimaî - İktisadî Yapısı»** (dış kapakta Hasanoğlan Köyü) adlı araştırmasında köyde yapısal değişmelere yol açan üç temel olay olarak,

- Tren yolunun köy yakınından geçmesi,
- Ankara'nın başkent olması,
- Köy Enstitüsünün açılması

üzerinde durarak, «şehir kültür örnek ve kalıpları»nın Hasanoğlan köyünün de değerleri haline geleceğine işaret ediyordu. 25 yıl ara ile aynı toplumda yapılan bu ikinci çalışma «köy topluluğundan kasaba topluluğuna» geçiş sürecinin sonuçlarına ve sorunlarına yer vermektedir.

Araştırmanın sonuçlarına geçmeden önce, «Önsöz»de belirtilen özelliklerine değinmek uygun olur :

1. «Bu araştırma, yirmibeş yıl gibi oldukça uzun aralıklı bir zaman süresi içinde, bir köy topluluğunda, türlü yönleri ile değişen ve değişmeyen bir takım özdeksel, tinsel değer ve alışkanlıkları göstermeye çalışmaktadır.»

2. «Söz konusu olan zaman süresi içinde Hasanoğlan'da yer alan değişmeler yalnızca Türkiye'ye özgü olmayıp, endüstrileşme süreci içinde ve şehirle bütünleşmekte bulunan bütün büyük şehir yakını köy topluluklarında görülmekte, bu olayın bir sonucu olarak,

eski geleneksel köy, kasaba, banliyö dediğimiz topluluklardan ayrı, «büyük şehir uydusu» topluluklar belirmektedir».

3. «Çalışma, bu durumu ile, deneysel toplumbilim alanında, gerek yöntemi, gerekse içindeki konuları açısından, sadece toplumbilimcileri değil, şehirci, yönetici, iktisatçı, siyaset bilimcileri ile toplumsal antropologları da ilgilendiren kaynak bir yapıt niteliğini taşımaktadır». (83, s. 9).

25 yıllık sürede Hasanoğlan'da meydana gelen toplumsal değişmeler şöyle özetlenebilir:

- 1944 - 1966 tarihleri arasında 1 403 nüfuslu Hasanoğlan köyünden 2 347 nüfuslu ve belediye örgütü bulunan bir topluluğa varılmıştır.

- 25 yıllık sürede 157 aile, çoğunluğu Ankara'da yerleşmek üzere, köyden ayrılmış, buna karşılık yoksul dağ köylerinden 36 aile Hasanoğlan'a yerleşmiştir.

- Kente yerleşen ailelerin büyük çoğunluğu Hasanoğlan'la ilişkilerini sürdürdüğü için, köyde kalanlar üzerinde çeşitli bakımlardan etkili olmaktadırlar.

- 25 yıl öncesiyle karşılaştırıldığında dıştan evlenmeler biraz artmış, «çağdaş aile» oranı % 51.32'den % 58'e yükselmiştir.

- Köyden göçlerin etkisi özellikle kök ailelerin parçalanmasında, eski akrabalık düzeninin zayıflamasında görülmektedir.

- Hasanoğlan'ın bir tarım topluluğu olmaktan çıktığını gösteren döşeme ve donatım eşyaları, ısıtma aydınlatma araçları, besin ve giyim, sağlık temizlik olanakları dikkati çekmektedir. Ailelerin % 57'sinde karyola vardır. Köyde radyosuz aile ve yakıt olarak tezek kullanan kalmamış gibidir.

- Son 25 yıl içinde köyde çiftçi hayvancı ailelerin oranı üçte bire düşmüş, işçilerin oranı dörtte bire erişmiş, memur müstahdemlerin oranı da beşte bire ulaşmıştır. Köy halkından onda birinden çoğu yeni bir esnaf grubunu oluşturmuştur.

- 1944 ve 1966 yıllarına göre pulluk sahibi hanelerin oranı % 23.2'den % 36.5'e çıkmış, eski tarım araçlarının yerini çağdaş tarım araçları almaya başlamıştır.

- Muhtarlık'tan belediye'ye geçiş, küçük kasabaların bazı özelliklerini Hasanoğlan'a getirmiştir. Ne var ki, yönetim yapısındaki geçiş henüz tamamlanmış sayılamaz.

● Eğitim öğretim bakımından son 25 yılda büyük bir ilerleme olmuş, bu bakımdan Hasanoğlan bir köyden çok kasaba topluluğu niteliği kazanmıştır.

● Aile başkanlarının % 85'i eşlerinin ev dışında çalışmalarını istememektedir.

● Yatır ziyaretleri 25 yıl öncesine kıyasla azalmış olsa da, kadınların beşte ikisi sıkışık zamanlarında bu yerlere gitmektedir.

Bir köy topluluğunun «zaman içinde» ki araştırma sonucu, hızla kasabalaşmayı, kasabalaşma eyleminde erkeklerin kadınlara görece daha ileri durumda bulunduklarını, özdeksel öğelerin tinsel olanlara kıyasla daha kolay kabul edildiğini göstermektedir. Dikkati çeken başka iki sonuç da büyük kent yerleşmelerine yakın olmaya bağlayabileceğimiz, köyde oturduğu halde iş-güç bakımından kente bağlı olanların oluşturduğu toplumsal tabakalaşma ile bugün banliyö haline gelmemiş olsa da Hasanoğlan'ın bir «kent uydusu» haline gelme eğilimini göstermesidir.

Soru 98 Köy ölçeğinde «mekân içinde» karşılaştırmalı araştırmalardan neler öğrenebiliriz?

«Mekân içinde» ki karşılaştırmalı köy araştırmaları, toplum yapımızdan alınan «kesit» lere dayalı yapı sorunlarını ve toplumsal değişme sürecinin bağlı olduğu etkenleri tanımamıza olanak hazırlamaktadır. Bu nedenle, belli bir köy yerleşmesini ayrıntılarıyla inceleyen «monografi» lerden temelde ayrılmaktadır.

Bizim üzerinde kısaca duracağımız örneklerden ilki Ö. Ozankaya'nın «**Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür**» adını taşıyan «İki Grup Köyde Yapılan Karşılaştırmalı Bir Araştırma» sıdır. Kuzey-Doğu Anadolu bölgesinden seçilen «haberleşme ulaştırma olanakları çok sınırlı» 2 köyle Orta Anadolu'dan seçilen «büyük kente yakın, trafiği yoğun kara ve demir yolları üzerinde bulunan» 2 köy «toplumsal ve ekonomik yapı ile siyasal kültür arasındaki ilişkiler»i araştıran bu çalışmada karşılaştırılmıştır.

Ozankaya'nın vardığı ilginç sonuçlara göre, «Dört köyde de köylüler büyük çoğunlukla, Türkiye'de en yoğun olarak tartışılan aktüel sorunların mahiyetini ve anlamını bilmemekte; siyasal partiler ve parlamento üyeleri hakkındaki değerlendirmeleri çok geniş ölçüde sathî, kişisel ve mahalli çıkarlara ve dinsel öğelere dayalı bulunmakta; devleti mutlak olarak itaat edilecek bir şey, siyaseti de uğraşılması en azından tehlikeli olan bir husus saymaktadırlar...

Köylülere göre siyaset, aktörü kendileri olmayan tehlikeli bir oyundan ibarettir». (84, s. 226 - 227).

İkinci örneğimiz, E. Güçbilmez'in **«Yenimahalle ve Kayadibi»** adlı «karşılaştırmalı bir köy araştırması»dır. Bu araştırmada, toplumsal değişme sürecinin çözümlenmesi bakımından Elmadağ ilçesine bağlı Kayadibi köyü ile Elmadağ belediyesinin bir mahallesi olan Yenimahalle, sosyo-ekonomik yapı ve özellikle de değişme süreci açısından birlikte incelenmiştir. «Büyük şehirlerin yakınlığı, çevrede fabrikaların bulunması, ulaştırmanın kolaylığı» köylerin seçilmesinde gözönünde tutulmuş, laboratuvar görünümündeki Yenimahalle'nin yanı sıra Elmadağ fabrikasının etki alanı dışında bulunan Kayadibi, ön çalışmalar sonunda amaca en uygun köy olarak seçilmiştir.

İki köy topluluğunun karşılaştırılmasından çıkan sonuçlar şöyle özetlenebilir :

- Yenimahalle kasabalaşmakta olan bir topluluk, Kayadibi ise tipik bir İç Anadolu köyüdür.
- İki topluluk da ulaştırma kanallarıyla yurdun öteki köşelerine bağlı olup, kitle haberleşme araçlarının etkisi altındadır.
- 1935 nüfusu 100 sayılırsa 1966 yılında Kayadibi nüfusu 116'ya, Yenimahalle nüfusu da 146'ya yükselmiştir.
- Son 50 yıl içinde iki toplulukta da temel iş-güç yapısı değişmiş, iş - güç biçimleri çeşitlenmiştir.
- 16 yıllık bir zaman aralığı ile de olsa iki köy topluluğunda da çevrede çalışan işçi grupları ortaya çıkmıştır.
- Yenimahalle ve Kayadibinde, sırasıyla, ailelerin % 60'ı ve 21.5'i işçi ailelerindon, % 11.2 ve % 54.9'u da çiftçi ailelerinden oluşmaktadır.
- İki toplulukta da eski hiyerarşi ortadan kalkarak yerini, Yenimahalle'de daha da belirginlik kazanan, sınıflaşma sürecine bırakmıştır.
- Aile kurumu da köklü değişmeler geçirmiş, «geniş aile»den «çekirdek aile»ye doğru bir dönüşüm olmuştur.
- Eğitim ve öğretime ilgi artmış, dinsel yaşantı önemini ve yoğunluğunu yitirmiştir.
- Yenimahalle'de kentsel nitelikler günlük yaşantıda egemen

durumu geçerken, Kayadibi'nde toplumsal yapıdaki çözülme «değişme içinde bir toplum yapısı»nı ortaya koymaktadır.

- Yenimahalle, işçilerin oturduğu bir kent mahallesine dönüşürken, Kayadibi, çevredeki hizmetlerin görülmesine yönelik, bunu kolaylaştırmak için de yer değiştirerek karayolu kıyısına inmeye eğilimli, bir topluluk görünümü kazanmaktadır. (85, s. 261 - 268).

Kısaca üzerinde durduğumuz «mekân içinde» karşılaştırmalı iki köy araştırması da, ağırlık verdikleri özel sorunlar bir yana, toplumsal yapı ile toplumsal değişme ilişkilerini somut bir biçimde ortaya koymakta birleşmektedir. Herhalde, «Kırsal Türkiye»deki oluşumları ve değişmeleri izlemek için, bu tür çalışmalara da büyük gereksinme vardır. Toplum yapımızdan alınacak anlamlı kesitlerin karşılaştırılması toplumsal değişmenin doğrultusunu görmemize de olanak sağlamaktadır.

Soru 99 Kır Sosyolojisi için genel bibliyografya kaynaklarımız nelerdir?

Kır Sosyolojisi için genel bibliyografya kaynaklarımız üçe indirgenebilir :

1. Türkiye Bibliyografyası

Yeni harflerin kabulünden bu yana ülkemizde çıkan kitaplarla süreli yayınları tanıtan «resmî» bibliyografya, öteki konular gibi Kır Sosyolojisi için de başvurulacak ilk kaynaktır. 1928 1938 dönemi iki ayrı ciltte (Resmî Neşriyat/Hususî Neşriyat), 1939 1948 dönemi de üç cilt halinde sonradan toplulaştırılan **«Türkiye Bibliyografyası»** yıllardan beri üç ayda bir yayımlanmaktadır. Dewey Onlu Tasnif Sistemine dayandırılan konu, kitap ve yazar adı gözetilerek yapılan düzenlemeler aranılan her yayını kolaylıkla saptamamıza olanak hazırlamaktadır. (Bu konuda daha geniş bilgi için bk. S.N. Özerdim, Türkiye Bibliyografyası. **A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yıllık 1973,** s. 167 - 212, Ankara 1974).

2. Türkiye Makaleler Bibliyografyası

Gazeteler dışında kalan bazı süreli yayınlardan yapılan taramalara dayandırılan **«Türkiye Makaleler Bibliyografyası»** da «resmî» bir nitelik taşımakta, seçilmiş makaleleri konulara ve yazar adlarına gö-

re tanıtmaktadır. 1952 yılı Mart ayından bu yana yılda 4 sayı olarak yayımlanan «Türkiye Makaleler Bibliyografyası», bir bakıma «Türkiye Bibliyografyası» ile bütünleşmekte ve bir boşluğu doldurmaktadır, denebilir.

3. Türk Sosyoloji Bibliyografyası

M. Tezcan'ın hazırlayıp 1969 yılında yayımladığı «Türk Sosyoloji Bibliyografyası 1928 - 1968» de genel bibliyografya kaynaklarımıza eklenmelidir. İlk iki bibliyografyanın yanı sıra taranan bibliyografya çalışmalarına ve dergilere dayanan, sosyoloji bölümü öğrencilerinin bitirme tezlerini de kapsayan bu çalışmanın «Köy Sosyolojisi, Toplum Kalkınması ve Bölge Sosyolojisi» adını taşıyan XI. Bölümü bizi özellikle ilgilendirmektedir. Bu bölümün başlıkları ile içerdiği yayınların sayı numarası şöyle bir tabloyu önümüze koymaktadır:

A. Köy Sosyolojisi

1. Genel (3496 3704)
2. Yaşama standart ve koşulları, yeniliklerin kabulü (3705 - 3764)
3. Köy - şehir ilişkileri ve göçler (3765 - 3808)
4. Köy monografileri ve araştırmaları (3809 - 3995)

B. Toplum Kalkınması

(3996 - 4258)

C. Toplulukların ve bölgelerin sosyolojisi

(4259 - 4293).

Eski harfler dönemine ilgi duyanlar için de aşağıdaki üç kaynak hatırlatılmaya değer:

- H. F. Karatay, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Basmalar Alfabe Kataloğu. Memleketimizde İlk Türk Matbaasının Kuruluşundan Yeni Harflerin Kabulüne kadar 1729 - 1928, İstanbul 1956, 2 cilt.

- Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu. (Muvakkat Basım), Ankara 1963.

- Milli Kütüphanede Mevcut Arap Harfli Türkçe Kitapların Muvakkat Kataloğu, Genişletilmiş İkinci Basım, Ankara 1964, C. I., Ankara 1968, C. II.

Soru 100 : Konumuza ilişkin, açıklamalı ve özel bibliyografya kaynakları da var mıdır?

Konuyu duyulan yakın ilginin bir göstergesi sayabileceğimiz üç özel bibliyografya, yerli ve yabancı araştırıcılarca hazırlanıp yayımlanmıştır. Bunlardan ikisi «açıklamalı»dır.

Bu bibliyografyaları şöyle sıralayabiliriz:

- A. Gelen, **Köylerimizle İlgili Bazı Araştırmaların Özetleri,** Ankara 1962, 43 s.

1962 Araştırmasına bir hazırlık olmak üzere düzenlenen bibliyografyada amaca uygun nitelikte 54 yayın dokuz maddelik bir inceleme planı gözetilerek tanıtılmakta ve özetlenmektedir. Bibliyografyada yer verilen araştırmaların alanlara göre sınıflandırılışı ve dağılımı aşağıda gösterilmiştir:

Sosyal Araştırmalar (19)
Sosyal Ekonomik Araştırmalar (3)
Ekonomik Araştırmalar (12)
Eğitsel Araştırmalar (14)
Sosyal-Eğitsel Araştırmalar (4)
Eğitsel Araştırmalar (2)

- B. W. Beeley, **Köysel Türkiye Bibliyografyası,** Ankara 1969, III + 120 s.

Yazarın «Önsöz»de de belirttiği gibi bu bibliyografya «Kırsal Türkiye konusuna değgin yazılı belgeler, kitaplar, bölümler, monografiler, dergilerde çıkan yazılar, raporlar ve tezleri içerir. Ayrıca sayılamalar (istatistikler) ve haritalar da bulunmaktadır». Bibliyografyanın önemli yanı, yaptığı açıklamalar sırasında Türkiye dışında konuya ilişkin olarak yapılmış çalışmaları da belirtmesidir. Kitabın İngilizcesi de 1969'da Ankara'da yayımlanmıştır.

- G. Ergil, **Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması. Rapor II. Köy Araştırmaları İzahlı Bibliyografyası,** İstanbul 1971, X + 144 s.

«Türkiye'de şimdiye kadar yapılmış köyle ilgili önemli araştırmaların ana hatları ile sunulması»nı amaçlayan bu bibliyografya iki bölümden oluşmaktadır:

Türkçe Yayımlanmış Eserlerden

Yabancı Dilde Yayınlanmış Eserlerden.

Bize kalırsa çalışmanın ilk biçimi olan ve 1968 yılında çoğaltılan «Köylerimizde Yapılan Araştırmalarla İlgili İzahlı Bibliyografya» adı kitaba daha uygun düşmektedir.

Belli bir plan çerçevesinde yapılan tanıtma ve özetleme sırasında dikkatsizlikten doğan yanlışların yeni bir basımda düzeltilmesi bu kaynağın değerini daha da çoğaltacaktır.

ÇİZELGELER

		Sayfa
1.	Kırsal/Kentsel Yerleşme İçin Nüfus Ölçeği	8
2.	1950-1975 Döneminde Türkiye'de Kır ve Kent Nüfusları	15
3.	Toplam Dünya Nüfusunun ve Kentsel Dünya Nüfusunun Artış Yüzdeleri	17
4.	Toplam Dünya Nüfusu ve Kentsel Dünya Nüfusuna İlişkin Sayılar —%'ler	17
5.	Türkiye'deki Yerleşmelerin Ortalama Büyüklüğü	24
6.	Küçük Köyler'in Sayısı ve Nüfusu	31
7.	Küçük Köyler'in 1945 Yılındaki Genel Durumu	32
8.	Muhtarlıkların İl Gruplarına Göre Dağılışı ve Yerleşme Birimleri	35
9.	Ormanla İlişkilerine Göre Muhtarlıklar Sayısı	37
10.	Nüfus Gruplarına Göre Muhtarlıklar Sayısı ve Nüfusları	39
11.	Kuruluş Yerlerine Göre Muhtarlıklar	39
12.	İçtikleri Suyun Cinsine Göre Muhtarlıklar Sayısı ve Nüfusu (1945)	40
13.	Panayır, Pazar ve Mandıra Kurulup Kurulmadığına Göre Muhtarlıklar Sayısı	41
14.	Tarım Kredi Kooperatifi ve Belediyesi Olup Olmadığına Göre Muhtarlıklar Sayısı	41
15.	İçtikleri Suyun Cinsine Göre Muhtarlıklar Sayısı ve Nüfusu (1960)	41
16.	Demir Boru İle Getirilmiş Suyu Olup Olmadığına Göre Muhtarlıklar	42
17.	Nüfus Gruplarına Göre Muhtarlıkların Mukayesesi (1945 - 1960)	43
18.	6 ve Daha Yukarı Yaşlardaki Nüfusun Okuma Yazma Durumu	45
19.	Nüfusun Meslekteki Mevkii ve Cinsiyete Göre, Dağılımı	47
20.	Yaşa Göre Nüfus Dağılışı Yüzdesi ve Bağımlılık Oranı	49
21.	Binde Olarak Doğal Nüfus Artışı	50
22.	Ortalama Doğan ve Yaşayan Çocuk Sayısı	50
23.	Binde Olarak Doğum, Ölüm ve Artış Oranları	51
24.	10 Binden Az Nüfuslu İl Merkezleri	53
25.	Tarım Alanının Kullanılışa Göre Dağılımı	93
26.	Nüfus, Köylü Nüfus ve Arazi Kullanılışındaki Değişme	95
27.	İşlenen Arazi, Çift Hayvanları ve Traktör Sayısı	96
28.	Tarım Topraklarının İşletme Büyüklüğüne Göre Dağılımı	97
29.	Tarımsal Gelirin Ulusal Gelirdeki Payı	102

30. İşletme Büyüklüklerine Göre Tarımsal Ulusal Gelir 103
31. Çiftçi ve Tarım İşçisi Meslek Grubunda Gelir Dağılımı 104
32. Yerleşim Yeri Birimlerine Göre Ortalama Hane Geliri 104
33. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Gereğince 1945-1972 Yılları Arasındaki Topraklandırma Çalışmaları 106
34. Tarım Kesimindeki İktisaden Faal Nüfus 108
35. Orman Yangınları 109
36. Yerleşim Yerine Göre Aile Biçimleri Yüzde Dağılımı 112
37. Yerleşim Yeri ve Aile Biçimine Göre Ortalama Aile Büyüklüğü 113
38. Yerleşim Yerine Göre Evliliğin Başlangıcındaki Aile Biçimi 114
39. Sahip Olunan Toprak Büyüklüğüne Göre Aile Biçimi 115
40. Sahip Olunan Toprağın Parça Sayısı ve Aile Biçimi Yüzde Dağılımı 116
41. Yerleşim Yerine Göre Kadınların Evlenme Biçimi 117
42. Yerleşim Yeri ve Doğum Yerine Göre Evlenirken Başlık Verilen Kadınların Oranı 117
43. Yerleşim Yerine Göre Medenî ve İmam Nikâhı Olanların Dağılımı 118
44. Bölgelere Göre Medenî ve İmam Nikâhı Olanların Dağılımı 119
45. Bölgelere Göre Çok Karılı Evlilik 120
46. Muhtarlıkların Ortalama Büyüklükleri 122
47. Köylülerin Hayvancılık, Tavukçuluk, Arıcılık veya İpekçilik Yapıp Yapmadıkları 126
48. Yukarı Çulhalı Köyünde Orman Suçları 128
49. Birinci Sınıfa Yeni Kayıt Edilen Öğrencilerin Köy-Kent Çıkışlı Olduklarına Göre Girdikleri Okullara İlişkin Anlamlı Bazı Sayılar 131
50. Aile Anketine Göre Çiftçilerden Arazi Anlaşmazlığına Düşenler Oranı ve Bu Anlaşmazlıkların Kimlerle Olduğu 135
51. Plan Dönemlerinde Köye Götürülen Alt Yapı Hizmetleri 136
52. İstanbul Köylerinin Genel Durumunu Gösteren Sayılar 141
53. Köye Yenilik Getirenler 154
54. Muhtarın Köye Getirdikleri Yenilikler 155
55. Öğretmenlerin Köye Getirdikleri Yenilikler 155
56. On Yıl Öncesine Göre Köydeki Meşguliyetlerde Değişmeler 156
57. Ailede Arzu Edilen Çocuk Sayısı Bakımından 1962 Araştırması ile 1968 Araştırması Sonuçları 157
58. Köylüler Arasında Sinemaya Gitme Durumu 159
59. Aile ve Fert Sayısına Göre Geçici Olarak Köy Dışında Yaşayanlar ve Gittikleri Yerler 162
60. Üretim Aracına ve İşe Göre Tabakalaşma 165
61. Başka İlde Doğanlar 166

YARARLANDIĞIMIZ KAYNAKLAR

1 H. A. ŞANDA, **Reaya ve Köylü, İstanbul 1970, 2. b.**
2 N. S. B. GRAS, **Ekonomik Sosyolojiye Giriş,** Ankara 1941, çev. N. Berkes.
3 A. TANOGLU, **Beşeri Coğrafya, Nüfus ve Yerleşme,** İstanbul 1969, C. 1, 2. b.
4 **Yeni Strateji ve Kalkınma Planı. Üçüncü Beş Yıl. 1973 - 1977,** Ankara 1973.
5 Ö. BAŞKAN, Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı. Belleten 1970,** Ankara 1971, s. 237 - 251.
6 D. AKSAN, Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı. Belleten 1973 - 1974,** Ankara 1974, s. 185 - 193.
7 R. KELEŞ, **Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu,** İstanbul 1972.
8 S. S. ONAR, **İdare Hukukunun Umumî Esasları,** İstanbul 1966, C. II, 3. b.
9 **Kalkınma Planı. İkinci Beş Yıl. 1968 - 1972,** Ankara 1967.
10 A. Ş. GÖZÜBÜYÜK, **Türkiye'nin İdarî Yapısı,** Ankara 1971. 2. b.
11 N. TUNÇDİLEK, **Türkiye İskân Coğrafyası. Kır İskânı. (Köy - Altı İskân Şekilleri),** İstanbul 1967.
12 E. H. JURKAT, **Yeni Köy Modeli,** (Dış kapakta: Türkiye'de Kırsal Gelişmeyi Etkileyen Faktörler ve Beklenen Gelişme), Ankara (1964), (Çoğaltma).
13 E. TÜMERTEKİN, **Türkiye'de Şehirlerin Fonksiyonel Sınıflandırılması,** İstanbul 1965.
14 M. B. KIRAY, **Ereğli. Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası,** Ankara 1964.
15 K. KARPAT, **Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular,** İstanbul 1962.
16 E. Z. KARAL (Derleyen), **Atatürk'ten Düşünceler,** Ankara (ts.), 2. b., s. 102 - 103.
17 **Türkiye'nin İktisadî Bakımdan Umumî Bir Tetkiki 1933 - 1934,** Ankara 1936, Kitap I, C. I - II.

18 M. W. THORNBURG (Araştırma Müdürü) ve yardımcıları, **Türkiye Nasıl Yükselir? İstanbul** (1950), çev. S. Yazıcıoğlu.
19 **Türkiye Ekonomisi. Kalkınma Programı İçin Tahlil ve Tavsiyeler,** Ankara 1951.
20 G. ve B. HELLING, **Sosyolojik ve İstatistiki Bakımdan Türkiye'de Köy,** Ankara 1956, çev. A. E. Uysal.
21 P. STIRLING, **Turkish Village,** Londra 1965.
22 F. CHRISTIANSEN-WENIGER, **Türkiye Ziraat Siyasetinin Esas Meseleleri Hakkında Düşünceler,** Ankara 1938, (Kongre Yayını A Serisi Takım 11).
23 Nusret Kemal (KÖYMEN), **Köycülük Rehberi,** Ankara 1934.
24 S. KANDEMİR, **Köy Kalkınması Hakkında Rapor,** Ankara 1938, (Kongre Yayını A Serisi Takım 26).
25 S. DEMİRKAN, **Köy Sosyolojisine Hazırlık,** Ankara 1962.
26 Suat Hüsnü Tahsin Tola İsmail Hakkı, **Köycülüğümüzün Temelleri,** İstanbul 1935, 2. b.
27 Z. GÖKALP, **Türkçülüğün Esasları,** İstanbul 1940, (Kitap Severler Kurumu Yayını).
28 L. A. FALLERS, Türkiye'de Sosyal İlimler, **Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar,** İstanbul 1971, s. 229 - 244.
29 C. O. TÜTENGİL, **«Yeni Osmanlılar»dan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği,** İstanbul 1969.
30 Y. K. KARAOSMANOĞLU, **Yaban,** İstanbul 1932.
31 G. AKINCI, **Türk Romanında Köye Doğru,** Ankara 1961.
32 Ş .S. AYDEMİR, **Toprak Uyanırsa?,** İstanbul 1963.
33 Halkevleri. **Meydan Larousse,** İstanbul 1971, C. V.
34 İ. H. TONGUÇ, **Canlandırılacak Köy,** İstanbul 1939.
35 C. BEĞENÇ, **Bizim Köy,** Ankara 1948.
36 **Kalkınma Planı. Birinci Beş Yıl. 1963 - 1967,** Ankara 1963.
37 C. GERAY, **Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar, (Sorunlar Yaklaşımlar Örgütlenmeler),** Ankara 1974.
38 **1963 Yılı Programı,** Ankara 1963.
39 **International Survey of Programmes of Social Development,** New York 1959.
40 F. YAVUZ, **Memleketimizde Toplum Kalkınması,** Ankara 1964.
41 H. ABİD. Toplum Kalkınması, **Milliyet,** 8 Mart 1964.
42 C. GERAY, Toplum Kalkınması ve Toprak Reformu, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** C. XXI, S. 3, (Ankara 1967).
43 S. ARTUKMAÇ, **Köylerimizi Nasıl Kalkındırabiliriz?,** Ankara 1955.
44 **Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı,** Ankara 1973.

45 Ö. ÖZGÜR, **Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi,** İstanbul 1972.
46 **Milliyet,** 10 Nisan 1972.
47 C. O. TÜTENGİL, Toprak - İnsan İlişkileri, **Cumhuriyet,** 8 Eylül 1972.
48 İ. YASA, **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları,** Ankara 1970.
49 **Köy Envanter Etüdlerine Göre Diyarbakır,** Ankara 1966.
50 Z. GÖKALP, Şehir Medeniyeti, Köy Medeniyeti **Küçük Mecmua,** S. 30, 15 Ocak 1923.
51 **T. C. Resmî Gazete,** S. 14251, 20 Temmuz 1972.
52 **T. C. Resmî Gazete, S.** 14257, 26 Temmuz 1972.
53 İ. H. TONGUÇ, **Köyde Eğitim,** İstanbul 1938.
54 S.. TİMUR, **Türkiye'de Aile Yapısı,** Ankara 1972.
55 A. TUĞAÇ İ. YURT G. ERGİL H. T. SEVİL, **Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması. Rapor I,** Ankara 1970.
56 R. ŞAHİNKAYA, **Orta Anadolu Köylerinde Aile Strüktürü,** Ankara 1966.
57 **Dağ ve Orman Köylerinin Ekonomik, Sosyal Sorunları ve Çözüm Yolları,** Ankara 1969.
58 P. F. BALDİ, **Orman Köylerinin Kalkındırılması. Türk Hükümetine Verilen Rapor,** Cenova 1969, (Çoğaltma).
59 İ. YURT G. ERGİL H. T. SEVİL, **Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması. Rapor III. Orman Köylerinin Sosyo-Ekonomik Durumu,** Ankara 1971.
60 Y. ANIL, **Yukarı Çulhalı Orman Köyünün Sosyo-Ekonomik Dokusu,** (Ankara 1973).
61 **Milli Eğitimde 50 Yıl 1923 - 1973,** Ankara 1973.
62 **Milli Eğitim İstatistikleri Öğretim Yılı Başı 1972 - 74,** Ankara 1974.
63 Ş. TEKBEN, **Köyün Yaşayışı Üzerinde Köy Okulunun Etkileri, İmece,** Sayı 7, 1 Kasım 1961.
64 **Türkiye'de Zirai Makinalaşma. Ziraatte Makina Kullanılmasının Doğurduğu Teknik, Ekonomik ve Sosyal Meseleler Üzerinde Bir Araştırma,** Ankara 1954.
65 **Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanı İsmail Hakkı Aydınoğlu'nun Bakanlığının 1975 Mali Yılı Bütçesi Hakkında Millet Meclisi Bütçe-Karma Komisyonunda Yaptığı Konuşmanın Metni,** (Ankara) 25 Ocak 1975, (Çoğaltma).
66 H. HALPERIN, Agrindus. **Tarım ve Endüstrinin Birleşimi, İktisadî Kalkınmanın Zirai Cephesi,** İstanbul 1965, s. 424 - 439.
67 O. N. KOÇTÜRK, **Türkiye'nin Kalkınmasında: Tarım ve Sanayi. Yeni Bir Düzen: Agrindus. (Endüstrinin Tarım Kesimi İçinde Entegrasyonu),** İstanbul 1967.

68 **Ak Günlere, Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi,** Ankara (1973).
69 **Büyük ve Güçlü Türkiye İçin Milliyetçi Hareket Partisi 1973 Seçim Bildirisi,** Ankara 1973.
70 H. S. GÜVEN, Köykent Sorunu, **Amme İdaresi Dergisi,** C. VII, S. 2, s. 115 - 145, Haziran 1974.
71 N. MUTLU M. KARAYALÇIN Z. ARAT, **Merkez Köyler Araştırması İkinci Seçim Sonuçları,** (Ankara) 1974, (Çoğaltma).
72 **Kalkınmada Öncelikli Yörelerin Tesbiti ve Bu Yörelerdeki Teşvik Tedbirleri,** Ankara 1973.
73 O. ARI C. O. TÜTENGİL, **İstanbul'a Göç ve Çalışma Hayatına İntibak Araştırması,** İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası. C. XXV, S. 4'ten ayrı bası, İstanbul 1968.
74 **F. A. O. Türkiye Raporu 1959,** Ankara 1962.
75 C. O. TÜTENGİL, Köy Kalkınması Bakımından Köylerimizdeki İşgücünün Değerlendirilmesi, **İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası,** C. XXIX, S. 1 - 4, s. 99 - 129, İstanbul 1973.
76 Y. DAĞLAR, **Köylerimizden Örnekler. Köylerimiz Hakkında Bir İnceleme,** İstanbul 1951.
77 R. KELEŞ O. TÜRKAY, **Köylü Gözü İle Türk Köylerinde İktisadi ve Toplumsal Değişme,** Ankara 1962.
78 İsmail Husrev (TÖKİN), **Türkiye Köy İktisadiyatı,** İstanbul 1934.
79 Y. KANBOLAT, **Türkiye Ziraatinde Bünye Değişikliği,** Ankara 1963.
80 B. AKŞİT, **Türkiye'de «Azgelişmiş Kapitalizm» ve Köylere Girişi,** Ankara 1967.
81 T. BULUTAY S. TİMUR H. ERSEL, **Türkiye'de Gelir Dağılımı 1968,** Ankara 1971.
82 **Köy Envanter Etüdlerine Göre Muş,** Ankara 1964.
83 İ. YASA, **Yirmibeş Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü. Karşılaştırmalı Bir Toplumbilimsel Araştırma,** Ankara 1969.
84 Ö. OZANKAYA, **Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür,** Ankara 1971.
85 E. GÜÇBİLMEZ, **Yenimahalle ve Kayadibi,** Ankara 1972.
86 **Gelir Dağılımı Araştırması 1973,** Ankara 1976.
87 **1977 Yılı Sosyoloji Konferansları,** İstanbul 1977 İçinde R. Arslan'ın yazısı.

ve

Köyler İstatistiği 1945 Anket Sonuçları, Ankara 1948.
R. YÜCEULUĞ, **Köylerimizde Doğumlar ve Ölümler,** İstanbul 1949.
Nüfus Grupları İtibariyle Şehirler ve Köyler 1955, Ankara 1959.
Köyler İstatistiği 1960 Anket Sonuçları, Ankara 1963.

G. BREESE, **Urbanization in Newly Developing Countries,** New Jersey 1966.

E. TÜMERTEKİN, **Türkiye'de İç Göçler,** İstanbul 1968.

C. O. TÜTENGİL, **Türkiye'de Köy Sorunu,** İstanbul 1969.

Genel Nüfus Sayımı. Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri. 24.10. 1965, Ankara 1969.

Türkiye Nüfus Araştırmalarından Elde Edilen Hayati İstatistikler 1966 - 67, Ankara 1970.

Genel Nüfus Sayımı. İdari Bölünüş. 24.10.1970, Ankara 1973.

Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, Ankara 1973.

Toprak ve Tarım Reformu Açısından Sayılarla Türkiye, Ankara 1973.

Türkiye İstatistik Yıllığı 1973, Ankara 1974.

Türkiye İstatistik Yıllığı 1975, Ankara 1976.

Genel Nüfus Sayımı. Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri. 25.10. 1970, Ankara 1977.

Genel Nüfus Sayımı. İdari Bölünüş. 26.10.1975, Ankara 1977.

İÇİNDEKİLER

		Sayfa
Önsöz		5
	BİRİNCİ BÖLÜM	
	GENEL BİR BAKIŞ: YAPI VE İŞLEYİŞ ÖZELLİKLERİ	
Soru 1:	Günlük hayatta kullandığımız «köy» ve «kır» sözcüklerinin anlamı nedir? Köysel ve kırsal ne demektir?	7
Soru 2	Kırsal/kentsel ayırımına niçin gerek duyuluyor? Bu ayırım için ileri sürülen ölçüler nelerdir?	7
Soru 3	Türkiye'de kırsal/kentsel ayırımı neye dayandırılıyor? İleri sürülen değişik nüfus ölçekleri nelerdir?	8
Soru 4	Doğa ile ilişkileri bakımından toplumların gelişmesindeki aşamalar nasıl sıralanabilir? Köy yerleşmelerinin özellikleri arasında neler vardır?	10
Soru 5	Ülkemizde nüfus, yerleşme birimlerini nasıl etkiler?	11
Soru 6	Yerleşme etkenleri nelerdir?	12
Soru 7	Sosyal ve ekonomik olayların çerçevesi olarak yerleşmelere bağlılığı belirleyen sözcükler hangileridir?	13
Soru 8	Türkiye'deki yerleşme birimi sayıları ne kadardır?	14
Soru 9	Türkiye'de 1950 yılından bu yana kır ve kent nüfusları nasıl bir değişme göstermektedir? Bu değişme hangi doğrultudadır?	15
Soru 10	Dünya nüfusu ve kırsal/kentsel dünya nüfusu nasıl bir eğilim gösteriyor? Bu açıdan Türkiye'deki durum ne biçimde değerlendirilebilir?	17
Soru 11	Türkiye'de kırsal nüfus gruplarındaki değişmeler 1945 - 1970 dönemində nasıldır?	18
Soru 12	Bu dönemdeki değişmelerin gösterdiği eğilim nedir?	19
Soru 13	Kırsal yerleşmeden doğan sakıncalar nelerdir? «Merkez köy»lerin kuruluşu bu sakıncaların önlenmesinde ne ölçüde yararlı olabilir?	20
Soru 14	Yerleşme birimlerine karşılık düşen yönetim basamakları ile bunların Cumhuriyet dönemindeki durumu nedir? Ortalama yerleşme büyüklükleri ne kadardır?	22
Soru 15	Yerleşmeler açısından tanımlamalar getiren başlıca yasalar hangileridir? Bu tanımlamalar nelerdir? ...	24
Soru 16	Köy Kanununun getirdiği tanımlamalar ve hükümler nasıl değerlendirilebilir?	26
Soru 17	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında «köy»ün tanımı bakımından bir yenilik var mıdır? Bu yenilik nasıl yorumlanmalıdır?	28
Soru 18	Komün İdareleri denilen köylerle belediyeler arasındaki başlıca farklar nelerdir?	29

Soru 19 Nüfusu 150'ye kadar olan «küçük köy»ler hangi sorunları getiriyor ve zaman içinde nasıl bir eğilim gösteriyor? 30
Soru 20 Nüfusu 150'nin altında kalan yerleşmeler için ne yapılabilir? Köy-altı yerleşmeleri hangi etkenlerin bir sonucudur? 33
Soru 21 Türkiye'deki muhtarlıkların toplu/dağınık köy özelliklerine göre bölünüşü nasıldır? Dağınık köylere bağlı yerleşim birimi sayılarının yörelere göre dağılışı nedir? 35
Soru 22 Yeni köylerin kuruluşunda gözetilen eğilimler nelerdir? 37
Soru 23 1945 Köyler İstatistiği bizi hangi konularda aydınlatıyor? Bu kaynağın önemi nedir? 38
Soru 24 1960 Köyler İstatistiğinin dikkate değer bulguları nelerdir? 40
Soru 25 1960 Köyler İstatistiği niçin 1945 sonuçları ile her bakımdan mukayese edilemez? Mukayese edilebilir verilerden çıkan sonuç nedir? 42
Soru 26 1965 Genel Nüfus Sayımında nüfusun cinsiyete göre dağılımı ve köylerde eğitim durumu nasıldır? ... 44
Soru 27 1970 sayımı sonuçlarına göre, beş yıl öncesine kıyasla, önemli bir değişiklik var mıdır? 45
Soru 28 Nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri bakımından önemli bir gösterge olan meslekteki mevki, kırsal ve kentsel yerleşmelerde hangi özellikleri gösterir? ... 47
Soru 29 Türkiye Nüfus Araştırmasına (TNA) göre «köysel» yerleşmelerde nüfusun yapısı nasıldır? 49
Soru 30 1945 ve 1946 yıllarında yapılan «Köylerimizde Doğumlar ve Ölümler» araştırması yeni verilerle karşılaştırılırsa ortaya çıkan durum nedir? 51
Soru 31 1965 Genel Nüfus Sayımına göre 10 binden az nüfuslu il merkezleri hangileridir? 1970 ve 1975 Türkiye'sinde de nüfusu 10 binin altında kalan il merkezleri var mıdır? 52
Soru 32 Kırsal yerleşmeler içinde kalan nüfusu 10 binin altındaki «kasaba»ların ortak özellikleri hakkında neler söylenebilir? 55
Soru 33 «Kasaba»nın, özellikle köyle ilişkisi bakımından edebiyat eserlerinin yansıttığı görüşler nasıl değerlendirilmektedir? 56

İKİNCİ BÖLÜM

SORUNLAR ÖNERİLER ÇÖZÜMLER

Soru 34 Kırsal Türkiye'nin kalkındırılmasında hangi ilkeler gözönünde tutulmalıdır? 59

Soru 35 Köy ve köylü konusunda önemli bazı saptamalarda bulunabilmek için, 1922 Martında yaptığı bir konuşmaya göre, Mustafa Kemal Paşa'nın Türk köylüsünün durumu ve sorunlarının çözüm yolu konusundaki görüşleri nelerdir? 61
Soru 36 Bilim çevrelerimizin kısaca «Amerikan Raporu» diye adlandırdığı belgeye göre, 1933 - 1934 yıllarında kırsal sorunlarımız yabancılar tarafından nasıl görülmektedir? 62
Soru 37 Amerikalı iktisatçı Max Weston Thornburg ve yardımcıları 1949 Türkiye'sinde kır/kent çelişkisini ve köy yaşantısını nasıl görüyorlardı? 64
Soru 38 Resmî bir nitelik taşıyan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın hazırladığı «Türkiye Ekonomisi» adlı rapora göre 1950 Türkiye'sinde «Köy ve Köylü» sorunu nasıldır, köylülerin gelir düzeyini yükseltmek için ne önerilmektedir? 65
Soru 39 İki Amerikalı sosyoloğa göre 1954'ler Türkiye'sinde köy ve köylü sorununun ana çizgileri nelerdir? ... 66
Soru 40 Helling'ler 1954'lerde Türkiye'de ağırlığını duyurmağa başlatan hangi öğelerle ilişkili olarak ne gibi toplumsal değişmelere dikkatimizi çekmişlerdir? 70
Soru 41 Türkiye'deki toplumsal değişmelere büyük önem veren Helling'lere göre, şehir-dışı Türkiye'sinde «baba» ile «oğul»ların hayata ve köye bakışları arasında hangi farklar vardır? 72
Soru 42 Bir İngiliz antropoloğunun «Türk Köyü» adlı kitabı 1965'ler Türkiyesi açısından hangi kırsal sorunlarımıza dikkati çekmektedir? 74
Soru 43 Cumhuriyet döneminde köye ve tarıma yönelik ulusal nitelikte kongreler olmuş mudur? 75
Soru 44 Köycülük ne demektir? 77
Soru 45 Köycülük konusundaki değişik görüşler nelerdir? ... 79
Soru 46 Aydınlarımızın köy karşısındaki tutumları nasıl özetlenebilir? «Halka Doğru» formülüyle ne anlatılmak istenmektedir? 82
Soru 47 Romantik köycülük nedir? Romanımızda köye yönelme hangi eserlerle başlar? 83
Soru 48 Halkevi köycülüğü ve Köy Enstitüsü köycülüğü hangi temel görüşlere dayanmaktadır? 87
Soru 49 Planlı dönem köycülüğünden ne anlaşılmaktadır? 89
Soru 50 Köye yönelen çalışmaların tümüyle başarıya ulaşamaması hangi etkenlere bağlanabilir? 91
Soru 51 Toprak-insan ilişkilerinin önemli öğelerinden biri olan tarım alanının kullanılışa göre dağılımı nasıldır? 93
Soru 52 Nüfus etkeni ile birlikte ele alındığında tarım alanının kullanılışında meydana gelen değişmeler nelerdir? 94

Soru 53 İşlenen arazi, çift hayvanları ve trktör sayısı bakımından 1940 yılından günümüze kadar hangi değişmeler olmuştur? 95
Soru 54 Tarım topraklarının işletmelere göre dağılımı hangi eğilimlerin belirginlik kazandığını göstermektedir? ... 96
Soru 55 Tarımla uğraştığı halde hiç toprağı olmayan çiftçi aileleri ne kadardır? 98
Soru 56 Kırsal Türkiye'de kişi ya da ailelere ait köyler var mıdır? Köyleri nasıl tasnif etmelidir? 99
Soru 57 Tarımsal gelirin ulusal gelirdeki yeri ve işletmelere göre dağılımı hangi durumları ortaya koymaktadır? 102
Soru 58 Toprak-insan ilişkilerini düzene koymak için yapılan girişimler şimdi hangi aşamada bulunmaktadır? ... 105
Soru 59 Tarım kesimindeki iktisaden faal nüfusta gözlenen eğilimler nelerdir? 108
Soru 60 Kırsal alanlarla ilgili çok yanlı bir sorun olan orman yangınları hangi nedenlere bağlanmaktadır? Uğranılan maddî zarar ne kadardır? 109
Soru 61 Köylü ailesini oluşturan başlıca öğeler nitel özellikleri bakımından nasıl bir tabloyu önümüze serer? ... 110
Soru 62 Türkiye'deki aile biçimleri yerleşim yerlerine göre nasıl dağılmaktadır? 111
Soru 63 Yerleşim yeri ailenin büyüklüğünü de etkiler mi? ... 113
Soru 64 Yerleşim yerine göre evliliğin başlangıcındaki aile biçiminin özellikleri var mıdır? 114
Soru 65 Toprak mülkiyeti ve toprak parça sayısı ile aile biçimi arasında bir ilişki kurulabilir mi? 115
Soru 66 Kadınlar bakımından evlenme kararı ve evlenmelerde başlık geleneği ile yerleşim yeri arasında bir ilişki var mıdır? 116
Soru 67 Medenî nikâh - imam nikâhı açısından yerleşim yeri nasıl bir rol oynar? 118
Soru 68 Çok karılı evlilik Türkiye'de de var mıdır? Yerleşim yerine ve bölgelere göre nasıl bir değişiklik gösterir? 119
Soru 69 Orman köyleri hangi özellikleriyle dikkatimizi çeker? 121
Soru 70 «Baldî Raporu»nda orman köylerimizin kalkındırılması için hangi görüşlere yer veriliyor? 123
Solu 71 «Orman Köylerinin Sosyo - Ekonomik Durumu» adlı araştırmada dikkati çeken bulgular nelerdir? 125
Soru 72 Köylü - orman ilişkilerinin çeşitli yanlarını somut bir örnek üzerinde durarak belirtebilir misiniz? 127
Soru 73 Kırsal alanlardaki eğitim ve öğretim çalışmaları ne ölçüde etkili olmaktadır? 129
Soru 74 İlkokulu «köyde» bitirenler en çok hangi öğrenim olanaklarından yararlanmaktadırlar? 130
Soru 75 Kırsal Türkiye'nin sorunları karşısında yüksek öğrenim gençliğine düşen görevler var mıdır? 132

Soru 76 Tarımda makineleşmenin doğurduğu ekonomik ve sosyal sorunlar nelerdir? 133
Soru 77 Planlı kalkınma döneminde kırsal alanlara hangi alt yapı hizmetleri götürülmüştür? 136
Soru 78 «Merkez Köyler» görüşünden kaynaklanan «Köykentler» hangi temel felsefeye dayanmaktadır? 138
Soru 79 İstanbul köylerinin dikkati çeken özellikleri var mıdır? 140
Soru 80 «Örnek Köy» çalışmalarını İstanbul'dan vereceğiniz bir örnekle anlatır mısınız? 142
Soru 81 Kırsal alanlardaki işgücünün kalkınmaya katkısı konusunda ileri sürülen öneriler nelerdir? 144

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL DEĞİŞMELER

Soru 82 Kırsal yerleşmelerde zaman içinde meydana gelen değişmelere ilk yaklaşım olarak 1926 1950 döneminde Batı Anadolu'nun 66 köyünde gözlenenler nasıl özetlenebilir? 147
Soru 83 Arifiye İlköğretmen Okulu'nun 1956 yılında son sınıfında okuyan öğrencilerine göre Sakarya ilinin 12 köyünde son yıllarda tanık oldukları değişmeler nelerdir? 148
Soru 84 Köylü yaşayışındaki değişmelerin Bursa ve Bolu köylerindeki görünüşü nasıldır? 149
Soru 85 Köylerimizde meydana gelen ekonomik ve toplumsal değişmeler «köylü gözüyle» nasıl değerlendirilmektedir? 150
Soru 86 «Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması» hangi özellikleriyle dikkatimizi çekmektedir? 153
Soru 87 «Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması»na göre köye yenilik getirenler kimlerdir, getirdikleri yenilikler nelerdir? 154
Soru 88 1968 Araştırmasına göre 10 yıl öncesine kıyasla köylerdeki meşguliyetlerde ne gibi değişmeler olmuştur? 156
Soru 89 1968 Araştırması, ailede istenilen çocuk sayısı bakımından 1962 Araştırmasından hangi noktalarda ayrılıyor? 157
Soru 90 Kitle haberleşme araçlarından yararlanmada 1962-1968 döneminde ne gibi değişmeler olmuştur? 158
Soru 91 Tarım kesimindeki yapısal değişmelerin getirdiği sorunlar nelerdir? 159
Soru 92 «Azgelişmiş kapitalizm»in köylere girişi «öğesel örnek»lerde somut olarak nasıl görünüyor? 162

Soru 93 Kırsal yerleşmelerden kentlere göç hangi etkenlerden kaynaklanıyor ve nerelere yöneliyor? 165
Soru 94 Köyden kente göç 1975'ler Türkiye'sinin niçin en önemli olayıdır? 167

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SONUÇLARI BİBLİYOGRAFYA KAYNAKLARI

Soru 95 Kırsal konulara bölge ölçeğinde yaklaşım araştırmaları nelerdir? 169
Soru 96 Kırsal konulara il ölçeğinde yaklaşma olanağını bize hangi araştırmalar sağlamaktadır? 170
Soru 97 Köy ölçeğinde «zaman içinde» karşılaştırmalı bir araştırma olarak «Yirmibeş Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü»nün özelliği nedir? 172
Soru 98 Köy ölçeğinde «mekân içinde» karşılaştırmalı araştırmalardan neler öğrenebiliriz? 174
Soru 99 Kır Sosyolojisi için genel bibliyografya kaynaklarımız nelerdir? 176
Soru 100: Konumuza ilişkin, açıklamalı ve özel bibliyografya kaynaklar da var mıdır? 178
ÇİZELGELER 180
YARARLANDIĞIMIZ KAYNAKLAR 182

Cavit Orhan Tütengil'1921 yılında Tarsus'ta doğdu. İlk ve ortaokulu burada okudu. Haydarpaşa Lisesini (1940), Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisi olarak İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünü (1944) ve aynı üniversitenin İktisat Fakültesini (1958) bitirdi. / 1944 - 1953 yılları arasında Antalya ve Diyarbakır Liseleriyle Kepirtepe ve Aksu Köy Enstitülerinde öğretmenlik yaptı. 1953 yılında İktisat Fakültesinde «sosyoloji asistanı» olarak görev aldı. Şimdi aynı fakültede «öğretim üyesi»dir. / 1957 yılında «Montesquieu'nün Siyasî ve İktisadî Fikirleri» adlı kitabıyla «Türk» Dil Kurumu Bilim Ödülü»nü kazandı. / 1941 yılından bu yana gazete ve dergilerde yurt sorunları üzerine sürekli olarak yazıları çıkan Tütengil, arkadaşlarıyla birlikte 1942'de İstanbul'da «Değirmen» ve 1953'te de Diyarbakır'da «Çizgi» dergilerini çıkardı. / Evli ve iki çocuk babasıdır. / Şimdiye değin yayımlanan kitaplarından bazıları şunlardır: Köy Enstitüsü Üzerine Düşünceler (1948), Diyarbakır Basın Tarihi Üzerine Notlar (1954), Prens Sabahattin (1954), Ziya Gökalp Üzerine Notlar (1956 ve 1964), İçtimaî ve İktisadî Bakımdan Türkiye'nin Karayolları (1961), Ağrı Dağındaki Horoz (Denemeler, 1968), «Yeni Osmanlılar»dan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği (1969), Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod (1969, 1971 ve 1975), Az Gelişmenin Sosyolojisi (1970 ve 1971), Temeldeki Çatlak (Denemeler, 1975), Atatürk'ü Anlamak ve Tamamlamak (1975), Montesquieu (1977).

30 lira